

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
KELAM BİLİM DALI

SAHABE ÖRNEĞİNDE KADI ABDÜLCEBBAR'IN ŞİA
ELEŞTİRİLERİ
(TESBİTU DELAİLİ'N-NÜBÜVVE BAĞLAMINDA)

VUSAL İBRAHİMOV

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. KAMİL GÜNEŞ

KONYA – 2024

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Vusal İBRAHİMOV
	Numarası	21810601123
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Kelam
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Kamil GÜNEŞ
	Tezin Adı	Sahabe Örneğinde Kadı Abdülcebbar'ın Şia Eleştirileri (Tesbitu Delaili'n-Nübüvve Bağlamında)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “Sahâbe Örneğinde Kâdî Abdülcebbar'ın Şia Eleştirileri (Tesbitu Delâili'n-Nübüvve Bağlamında)” başlıklı bu çalışma .../.../2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	Kamil GÜNEŞ	
2	Prof. Dr.	Veysi ÜNVERDİ	
3	Prof. Dr.	Hüseyin AYDIN	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Vusal İBRAHİMOV
	Numarası	21810601123
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Kelam
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Kamil GÜNEŞ
	Tezin Adı	Sahabe Örneğinde Kadı Abdülcebbar`ın Şia Eleştirileri (Tesbitu Delaili`n-Nübüvve Bağlamında)

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Vusal İBRAHİMOV
İmzası

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Vusal İBRAHİMOV
	Numarası	21810601123
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Kelam
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Kamil GÜNEŞ
	Tezin Adı	Sahabe Örneğinde Kadı Abdülcebbar'ın Şîa Eleştirileri (Tesbitu Delaili`n-Nübüvve Bağlamında)

Bu araştırma Kâdî Abdülcebbar'ın, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) nübüvvetinin delilleri ile ilgili yazmış olduğu Tesbitu Delâili'n-Nübüvve eserindeki Şîa mezhebine yönelik eleştirilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Müellif yazmış olduğu eserinde akli ve nakli delillerle nübüvvet konusunu ele alırken, bazı dinlerin ve İslam içerisinde oluşmuş mezheplerin bu inanca ters düşen farklı görüşlerini de eleştirmiştir. O, nübüvvet inancına ters düşüğünü düşündüğü konuları ayrı başlıklar altında ele alarak, kendi zamanında yaşamış bazı Şîi fırkaların farklı görüşlerine cevaplar vermiştir. Şîa ve müellifin mensubu olduğu Mu'tezile mezhebi İslam tarihinde ortaya çıkmış en büyük mezheplerdendir. Bu itikadi mezheplerin birçok konuda farklı yaklaşımları mevcuttur. Müellifin eserinde nübüvvet inancına bağlı olan hilafet, Peygamber'den (sallallahu aleyhi vesellem) sonra sahâbenin adaleti, Kur'ân'ın tahrifi iddialarına cevap ve başka bunun gibi Şîa mezhebinin diğer mezheplerden farklı görüşlerini ele almaktadır. Aynı zamanda yapacağımız bu çalışmada iki büyük mezhebin bazı farklı düşüncelerini de ele almış olacağız. Kâdî Abdülcebbar'ın eserinde yazmış olduğu bu eleştirilerini inceleyerek hangi konulara değindiğini, nasıl bir savunma yaptığını tarafsız olarak çalışmamızda sunmaya gayret edeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Kâdî Abdülcebbar, Mu'tezile, Şîa, Sahâbe, Mezhep.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Vusal İBRAHİMOV
	Student Number	21810601123
	Department	Islamic Theology
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)
	Supervisor	Prof. Dr. Kamil GÜNEŞ
	Title of the Thesis/Dissertation	Kâdî Abduljabbar's Shia Criticism In The Example Of Companies (İn The Context Of Tathbit Dalail Al-Nubuwwah)

The subject we have been working on will be in the context of Kâdî Abduljabbar's criticisms of the Shia sect in his work "Tesbitu Delaili'n-Nubuwwa," which he wrote about the proofs of the prophethood of Prophet Muhammad (peace be upon him). The author, in his work, discusses the concept of prophethood using rational and transmitted evidence, while also criticizing the differing views of certain religions and sects within Islam that contradict this belief. He addresses the topics he believes are contradictory to the belief in prophethood under separate headings and responds to the differing opinions of certain Shia factions that existed in his time. Shia and the Mu'tazilite sect, to which the author belongs, are among the largest sects that have emerged within Islam. These doctrinal sects have differences in many matters. The author's work delves into topics related to the belief in prophethood, such as the caliphate that is connected to the belief, the justice of the companions after the Prophet (peace be upon him), responding to allegations of distortion of the Quran, and other distinctive views of the Shia sect compared to other sects. Additionally, in this study, we will also address some differing thoughts of the two major sects. Efforts will be made to neutrally examine the criticisms presented in Kâdî Abduljabbar's work, analyzing the subjects touched upon and the type of defense presented.

Keywords: Kâdî Abduljabbar, Mu'tazilite, Shia, Companies, Sect.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL FORMU	i
Bilimsel Etik Sayfası.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
ÖNSÖZ	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	10
ŞİA'DA SAHABE KARŞITLIĞININ TEMELLERİ	10
1.1. Sahâbeye Yönelik Hakaretlerin Ortaya Çıkışı.....	10
1.2. Ashaba Olan Düşmanlığın Nedeni.....	16
1.3. Ashabın Münafık Olduğu ve Dinden Döndüğü İddiaları.....	18
1.4. Ashabın Uhud Savaşından Kaçtığı İddiası	24
1.5. Ashabın Kur'an'ı Değiştirdiğine Dair Bazı İddialar	28
1.5.1. Kur'an'ın Toplanması	29
1.5.2. Kur'an'ın Tahrif Edildiğini İddia Eden Şîa Alimler	30
1.5.3. Tahrif İddialarına Karşı Çıkan Şîa Alimler.....	34
1.6. Hz. Fatıma ile İlgili İddialar ve Fedek Olayı	36
1.6.1. Hz. Fatıma'nın Dövülmesi İddiası	37
1.6.2. Fedek Bağları Konusu	41
1.6.3. Ehl-i Sünnet Kaynaklarından Olaylara Kısa Bir Bakış	45
İKİNCİ BÖLÜM.....	49
ŞİA'NIN SAHABEYİ TENKİT ETTİĞİ MESELELER.....	49
2.1. İmamiyye Şia'sının Nas ve Tayin Doktrini.....	52
2.1.1. Gadir Hum Hadisesi	55
2.1.2. Kâdî Abdülcebbar'ın Gadir-i Hum İddialarına Cevabı	57
2.1.3. Konunun Tahlili.....	62
2.2. Hilafet Meselesi.....	66
2.2.1. İlk Halifenin Tayini	66
2.2.2. Hz. Ebû Bekir ve Hilafeti	69
2.2.3. Hz. Ali'nin Ebû Bekir'e Biati.....	74
2.2.4. Hz. Ömer ve Hilafeti	76
2.2.5. Hz. Peygamber'in Takiyye Yaptığı İddiası	77

2.3. Hz. Ömer’i İtham Ettikleri Konular:	79
2.3.1. Teravîh Namazı	79
2.3.2. Mut’a Nikahı	81
2.4. Şîa’nın Hz. Aişe’ye Bakışı	83
2.4.1. İfk Hadisesi.....	84
2.4.2. Hz. Ali ile Hz. Aişe Arasında Çıkan Anlaşmazlıklar (Cemel Vakası).....	87
2.5. Sahâbenin Birbiriyle Arasındaki İlişki	92
2.6. Ümmetin En Faziletlisi	94
SONUÇ	98
KAYNAKÇA.....	101

TEŞEKKÜR

Yüksek Lisans eğitimim boyunca benden hiçbir desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübesiyle her zaman yol gösteren, çalışmanın başlangıcından son haline kadar değerli fikirleriyle bana yön veren kıymetli hocam, danışmanım Prof. Dr. Kamil GÜNEŞ başta olmak üzere ders dönemi boyunca ilimlerinden ve tecrübelerinden faydalandığım Prof. Dr. İbrahim COŞKUN, Prof. Dr. Süleyman TOPRAK ve Doç. Dr. Mehmet Emin GÜNEL'e teşekkür etmeyi kendime borç biliyorum.

Savunmada iştirak ederek çalışmada kendi önerileri ve tavsiyeleri ile büyük katkıda bulunan Prof. Dr. Veysi ÜNVERDİ ve Prof. Dr. Hüseyin AYDIN'a teşekkür ederim. Ve yine çalışma sürecinde benden desteklerini ve tavsiyelerini esirgemeyen Dr. Mehmet ERKAN, Öğr. Gör. Dr. Ubeydullah EFE ve Arş. Gör. Ömer Faruk DEMİRCİ'ye minnettarım.

Kuşkusuz teşekkürün en büyüğünü araştırma süreci içerisinde yalnız bırakmak zorunda kaldığım sevgili aileme etmeliyim. En zor anlarımda desteğini esirgemeyen kıymetli eşime teşekkür ederim.

ÖNSÖZ

Hamdolsun O Allah'a ki; bizleri, daha anılacak bir şey değilken yarattı ve bizlere kendisini tanıttı. Onu bilmemiz için bizleri zulmetten nura götüren Peygamberler gönderdi. Salat ve selam hakkı arayanlar için tek yol olan İslam'ın Resulüne ve bu yolda yürüyenler için kandil olan Ehl-i beytine ve ashabına olsun. İslam tarihinin ve teolojisinin önemli bir bölümü, Hz. Muhammed'in sahabelerinin (onunla birlikte olan arkadaşları ve takipçileri) rollerini ve katkılarını anlamak ve değerlendirmek etrafında şekillenir. İslam'ın en büyük mezheplerinden biri olan Şia'nın sahâbelere olan yaklaşımlarında önemli farklılıklar mevcuttur. Şii mezhebi, Sahâbelerin bir kısmını saygıyla anmakla birlikte, belirli olaylar ve kişiler üzerinden farklı değerlendirmeler de yapmaktadır. İlk zamanlarda münafik grupların dinden irtidat etmeleri, sonrasında ise Müslümanlar arasında olan birtakım anlaşmazlıklar zamanla dinde farklı itikadi bölünmelere neden oldu. Nitekim bunun haberini Hz. Peygamber daha hayatta iken bizlere şöyle bildirmişti: *“Yahudiler yetmiş bir veya yetmiş iki fırkaya ayrıldılar. Hristiyanlar da bir o kadar...Benim ümmetim ise yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır.”*¹ Resulullah'ın bu haberi gerçek olmuş, ümmet fırkalara bölünmüş ve bu fırkalar zamanla kendi inanç esaslarını oluşturarak ayrı birer itikadi mezhebe dönüşmeye başlamıştı. Bununla da her mezhep diğerlerinden birtakım konularda farklı görüşler benimseyerek büyük tartışmalara ve ayrılmalara yol açmış oldu. Bu tartışmalardan bazıları sahâbe döneminde ortaya çıkan birtakım olaylar üzerinden gerçekleşmişti. Zamanla oluşan bu farklı gruplar içerisinde sahâbe dönemindeki olayları kendi inançları üzerinden yorumlayarak ashabı gözden düşürme girişimlerine şahit olmaktayız. Bu nedenle de İslam'ın ilk nesli olan sahâbenin önemini, dindeki konumunu savunmaya çalışanlar tarafından çeşitli eserler kaleme alınmış ve reddiyeler ortaya konulmuştur. Zira her Resul için onun ashabı kendisinden sonra davetinin yayılmasında önemli rol oynamaktadır. İslam'dan önceki dinler Allah tarafından tahriften korunmadığı için zamanla değiştirilmiş, fakat İslam dininin, son kurtuluş yolu olduğu için kıyamete kadar korunacağı vadedilmiştir. İslam alimleri, İslam'ın Kur'an'dan sonraki temel kaynağı olan sahâbeye olan güvenin ortadan

¹ Tirmizi, İman 18/2640; İbn-i Mâce, Fitne 17/3991; Ebu Davud, Süne 1/4596-4597

kaldırılmasına yol açan fikirlere şiddetle karşı çıkmıştır. Çünkü onlar İslam'ın yayılmasında, aktarılmasında ve günümüze kadar gelmesinde büyük rol oynamışlar. Böylesi bir kaynağın ortadan kaldırılması son din olan İslam'ın korunmuşluğuna bizzat leke sürmektedir. Durum böyle olunca alimler onların faziletlerinin beyanını, yaşadıkları olayları doğru şekilde anlatmayı gerekli görmüş, Kur'an'ın, hadislerin ve sünnetin taşıyıcıları konumunda olan sahâbeyi, aleyhinde olan fikirlere karşı savunmuşlar.

Vusal İBRAHİMOV

30/04/2024

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Bu araştırmamızda Kelam ekolleri içerisinde en büyük ekollerden olan ve tarihi süreçte İslam coğrafyasında büyük alana yayılan Şîî fırkaların diğer itikadi mezheplerle arasında tartışma konusu olan sahâbe meselesi ele alınacaktır. Bu konuyla ilgili Şîî fırkalara birçok yönden eleştirel yaklaşımlar olmuş, muhalifleri olan diğer mezhepler tarafından reddiyeler yazılmıştır. Şîa'ya karşı eleştirel yaklaşım sergileyen itikadi mezheplerden biri de Mu'tezile mezhebidir. Her ne kadar Şîa'nın bazı konularda Mu'tezileden etkilendiği söylene de sahâbe konusunun ayrıma düştükleri en önemli konulardan biri olduğunu söyleyebiliriz. Hz. Peygamberin vefatının ardından hilafeti meselesi ve sahâbe arasında ortaya çıkan bazı anlaşmazlıklar, Cemel vakası (36/656) ve Sıffin savaşı (37/657) gibi olaylar sahâbeye karşı farklı görüş ortaya koyan, ashabı tekfir eden, dinden çıkmakla suçlayan Harici ve Rafizi gibi fırkaların ortaya çıkmasına neden olduğu bilinmektedir.² Bu nedenle de ilk dönem İslam literatüründe sahâbenin faziletini anlatan birçok rivayet nakledilmeye başlanmış ve eserler kaleme alınmıştır. Konumuzun bununla da büyük önem kazandığını, sahâbeye olan bakışın ister itikadi yönden isterse de diğer yönlerden İslam içerisindeki mezheplerin görüşlerine doğrudan etki ettiğini düşünüyoruz.

Araştırmamızın konusu Mutezili bir alim olan Kâdî Abdülcebbâr'ın (ö. 415/1025) yazmış olduğu "Tesbîtu Delâilî'n-Nübüvve" eseri örneğinde Şîî fırkalara sahâbe bağlamında yönelttiği eleştirilerdir. Kâdî Abdülcebbâr bu eserinde Hz. Muhammed'in (sallallahu aleyhi vesellem) nübüvvetini inkârcı dinler ve inançlara karşı savunurken, aynı zamanda İslam içerisinde nübüvvet inancına ters düşen görüşlere sahip fırkaları (Bâtıniler ve Rafiziler gibi aşırı gulat fırkaları) eleştirmiştir. Abdülcebbâr'a göre sahâbe İslam'ın kaynağı olduğu için bu kişileri ortadan kaldırmaya yönelik her görüş İslam'ı yanlış anlamaya ve itikatta sapmalara neden

² Yusuf Şevki Yavuz, "Cemel Vak'ası", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 1993), 7/321-322.

olacaktır. Bu eserinde en çok değinmiş olduğu konu, aşırı Şîi grupların benimsediği Hz. Peygamber'den sonra ortaya çıkmış imamet ve hilafet konularını, Kur'ân-ı Kerîm'in tahrifi iddialarını, sahâbenin adaleti ve başka bunun gibi konuları içermektedir. Kâdî sahâbe konusunu ele alırken Muhacir ve Ensar'ın faziletini ve üstünlüğünü anlatarak onların İslam'ı anlama ve işlerin gizli yönlerini bilme bakımından insanların en üstünleri olduklarını söyler. Bu nedenle de onlara karşı iftirada bulunan birisiyle Resulullah'a aynı iftirada bulunan kimse arasında fark olmadığını savunmaktadır.³

2. Kaynak ve Literatür Analizi

Araştırmamıza konu olan Şîa ve Mu'tezile mezhebi ile ilgili de günümüzde Müslüman müellifler ile şarkiyatçılar birçok çalışmalar kaleme alarak büyük bir literatür oluşturmuşlardır. Çalışmamızda tarihi açıdan kaynak olarak başvurduğumuz eserler şunlardır:

- Belazuri'nin “Ensabu'l-Eşraf”ı, İbn Hibban'ın “es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulafe”si, İbn Ebi Şeybe'nin “Kitabü'l-Meğazi”si, İbn Kuteybe'ye nispet olunan “el-İmame ve's-Siyase”si, İbn Hişam'ın “Siretü'n-Nebeviyye”adlı eseri, Yakubi'nin “Tarih”i, Taberi'nin “Tarihu'l-ümem ve'l-mülük”ü, İbnü'l-Esir'in “el-Kâmil fi't-tarih”i ve İbn Kesîr'in “el-Bidaye ve'n-nihaye”si”.
- Mezhepler tarihi ve Kelam ilmi açısından: Ebu Ali el-Cübbai'nin “Kitabü'l-Makalat”, Ebü'l Hüseyin Hayyat'ın “Kitab'ül-İnfisar”⁴, Ebü'l-Hasan el-Eş'ari'nin “Makalatü'l-İslamiyyin”⁵, Şehristanî'nin “el-Milel ve'n-nihal”⁶, İbn Hazm'ın “el-Fasl”⁷, Nevbahti'nin “Fırak'ş-Şîa”, el-Kummi'nin “el-Makalat ve'l – Fırak” eserleri de yine bu bağlamda zikredilmesi gereken dikkat

³ Kâdî Abdülcebbâr, “*Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve*” (Lübnan-Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2019),12.

⁴ Ebü'l Hüseyin el-Hayyat (300/913), *Kitabü'l-İnfisar ve'r-Rad ala İbni'r-Ravendi el-Mülhid*, çev. Metin Yıldız (Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2018).

⁵ Ebü'l-Hasan el-Eş'ari, *Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafül-Musallin*, çev. Ömer Aydın, Mehmet Dalkılıç (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019).

⁶ Muhammed eş-Şehristani, *El-Milel ve'n-Nihal*, ed. Mehmet Dalkılıç, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Litera yayıncılık, 2019).

⁷ İbn Hazm el-Endelüsi, *El-Fasl Fi'l-Milel ve'l-Ehva ve'n-Nihal*, çev. Halil İbrahim Bulut (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017).

çekici kitaplardır.⁸ Aynı zamanda günümüzde her iki mezhep için yurtiçi ve yurtdışı literatür taraması yaparken konuyla alakalı çeşitli kaynaklar tespit edilmiştir. Bu bağlamda Batı’da gerçekleştirilen çalışmalardan bazıları şunlardır: Dwight M. Donaldson’un Şîa’nın İmamiyye (İsnaaşariyye’yi) mezhebini konu edinen ilk çalışmalardan olan “The Shi’ite Religion”⁹, Adam Mez’in “Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti”¹⁰, Farhad Daftary’nin “Şîî İslam Tarihi”¹¹, Laurence Louer “Sünniler ve Şîiler”¹² gibi çalışmaları. Batıda ilk Şîî mezhebi üzerinden yapılan bu araştırmada, Donaldson, İmamiyyenin inanç esaslarından bahsederek inandıkları on iki imamın her biri hakkında ayrı-ayrı bilgi vermiştir.¹³ İlk müstakil eserlerden bir diğeri de Henri Laoust’un “Les schismes dans l’Islam” isimli araştırmasıdır..¹⁴ Türkiye’de de Şîa ile ilgili birtakım araştırmalar, tercüme eserler telif edilmiştir. Şîî yazarlardan olan Abdülbaki Gölpınarlı Türkçeye tercüme ettiği eserleriyle ve kendi müstakil araştırmalarıyla Şîa araştırmacıları için kaynak olmuştur. Gölpınarlı “Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şîilik” adlı eserinde Şîa’nın temel ilkelerini kaleme alarak diğer mezheplerle ilgili bilgi vermiş ve Şîa mezhebini diğer görüşlere karşı müdafaa etmeye gayret etmiştir.¹⁵ Türkiye’deki Şîî kaynaklar üzerinde araştırma yaparken birçok yayınevının Şîî yazarların eserlerini yayınladığını ve kitaplarını bastığına şahit olduk ve imkan ölçüsünde bu çalışmaları inceledik.

Literatür taraması yaparken “İSAM, Dergi Park, Yök Tez ve Proquest, Google Akademi” gibi veri tabanlarından yararlandık. Türkiye’de ve Batı dünyasında mezhepler tarihi ve din bilimcileri tarafından yapılan çalışmaları taramaya gayret ettik. Batılı şarkiyatçılardan Mu’tezile ile ilgili müstakil kitap telif edenlerden H. Steiner’in

⁸ Kummi/Nevbahti, *Kitabu’l-Makalat ve’l-Fırak/Fıraku’ş-Şia*, ed. Mehmet Azimli, çev. Hasan Onat vd. (Ankara: Ankara Okulu yayımları, 2020).

⁹ Donaldson, Dwight M. 1933- *The Shi’ite Religion* (Erişim 10 Aralık 2023).

¹⁰ Adam Mez, *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti*, çev. Salih Şaban (İstanbul: İnsan yayımları, 2023).

¹¹ Farhad Daftary, *Şîî İslam Tarihi*, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Alfa, 2020).

¹² Laurence Louer, *Sünniler ve Şîiler (Bir İhtilafın Siyasi Tarihi)*, ed. Ömer Laçiner, Bahar Siber, çev. Barış Özkul (İstanbul: İletişim Yayınları, 2022).

¹³ Dwight M. Donaldson, *The Shi’ite Religion* (London: LIBRARY, 1933), 41-253.

¹⁴ Henri Laoust, *Les schismes dans l’Islam* (Paris: Payot, 1965).

¹⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şîilik* (İstanbul: Der yayımları, 1987).

“Die Mu‘taziliten oder die Freidenker in Islam”¹⁶ eserini bu bağlamda örnek verebiliriz. O burada Mu‘tezile’nin tarihinden, farklı gruplarından bahsetmiş, hangi coğrafyalara yayıldığını ve inanç esaslarını ele almıştır. Mu‘tezile ile ilgili araştırma yapan diğer batılı şarkiyatçılara örnek olarak “Goldziher, Nallino, Nicholson, McDonald ve O’Leary” gibi eserler de dikkat çekicidir.¹⁷ Aynı zamanda Türkiye’de hazırlanmış, çalışmamıza konu olabilecek tez, makale, sempozyumlardan yararlanmaya çalıştık.

Kâdî Abdülcebbar’ın görüşleri üzerinde çalışacağımız ve kaynak olarak kullanacağımız “Tesbîtu Delâilî’n-Nübüvve” eserin 2019 (h. 1440) Lübnan/Beyrut Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye baskısını ve 1966 yılı Beyrut, Daru’l-Arabiyye baskısını esas aldık. Bunun yanında yine Abdülkerim Osman tarafından neşredilmiş sözü edilen Beyrut baskısının Türkiye Yazma Eserler Kurumu tarafından 2017 yılında asıl metniyle birlikte tercüme edildiği nüshadan da araştırmamızda istifade ettik.

3. Kâdî Abdülcebbar’ın Hayatı ve Eğitimi

Mu‘tezile’nin müteahhir alimlerinden sayılan Kâdî Abdülcebbar’ın tam adı Ebü’l-Hasan Abdülcebbar b. Ahmed b. Abdülcebbar el-Hemedani es-Esedabadi’dir. Batı İran’daki Hemedan bölgesinin Esedabad mevkiinde dünyaya geldi. 415’te (1025) doksan yaşını aşmış olarak öldüğü göz önünde bulundurularak 320-325 (932-937) yılları arasında dünyaya geldiğini söylenmektedir.¹⁸ Kâdî Abdülcebbar, Mu‘tezile alimleri arasında “Kâdî’l-Kudat” (baş Kâdî) lakabıyla şöhret kazanmıştır.¹⁹ es-Sübki, “Mu‘tezile bu lakabı ondan başka kimse için kullanmadıklarını ve bu lakap zikredildiğinde, sadece Kâdî Abdülcebbar kastedildiğini” söyler.²⁰ Kâdî’nın ailesi, çocukluk ve gençlik yılları hakkında çok bilgi sahibi değiliz. Kâdî Abdülcebbar’ın ailecek fakir oldukları, babasının hallaçlık yaptığı söylenilir. Evlilik dönemlerinde de

¹⁶ Heinrich Steiner, *Die Mu‘taziliten: oder, die Freidenker im Islam: ein Beitrag zur Allgemeiner Culturgeschichte* (S. Hirzel, 1865).

¹⁷ İlyas Çelebi, “Mutezile”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/401.

¹⁸ Metin Yurdağür, “Kadı Abdülcebbar”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 2001), 24/103; Kadı Abdülcebbar, *Şerhu’l-Usuli’l-Hamse*, ed. Metin Yurdağür, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 2/39.

¹⁹ İbnü’l Murtaza, *Mutezilenin Biyografik Tarihi*, ed. Hulusi Arslan, çev. Hüseyin Maraz (İstanbul: Endülüs yayınları, 2018), 114.

²⁰ Ahmed Nureddin Kattan, *Kadı Abdülcebbar`da Dil Bilimsel Çözümleme Düzeyleri ve Lüğavi İstidlal*, 14.

eşi ve çocuğuyla geçirdiği sıkıntılı günlerin lakabını taşıdığı Kâdîlik vazifesine gelinceye kadar sürdüğü anlatılır.²¹ Kaynaklar onun 389 (999) yılında hacca gittiğini, dönüşte kısa bir süre Bağdat'ta kaldığını, hayatının sonlarına doğru bir yıl kadar Kazvin'de yaşadığını kaydetmektedir. Kâdî Abdülcebbâr 415 yılının Zilkade ayında (Ocak 1025) Rey şehrinde vefat etti ve burada defnedildi.²²

Kendi çağında yaşayan birçok büyük alime talebelik yapan Kâdî Abdülcebbâr ilk tahsilini doğduğu bölgedeki hadis alimlerinden ders alarak tamamladı. Bu dönemde Ehl-i sünnet olan Kâdî Abdülcebbâr, itikatta Eş'ariliği fıkhıta Şafîî mezhebini benimsemişti. 346'da (957) Basra'ya giderek burada Mu'tezile ekolünün alimlerinden Ebu Hâşim el-Cübbai'nin talebesi Ebu İshak İbrahim b. Ayyaş'ın derslerine katıldı ve ondan etkileneren Mu'tezile mezhebine geçti.²³ Kâdî'nin Bağdat'ta kısa sürede tanındığı ve daha öğrencilik sırasında çeşitli eserler yazdığı söylenilir. Yazmış olduğu "el-Muğni" bunlardandır.²⁴ Abbasi hilafeti zamanında ilmin döneminin en parlak günlerini yaşadığı bir zamanda olması, Kûfe ve Basra'nın Mu'tezile ekolu için ayrı bir ehemmiyet taşıması, Vasıl b. Ata (131/794), Amr b. Ubeyd (144/761), Nazzam (231/846), Cahız (256/869) ve Ebu Ali el-Cübbai gibi Mutezili alimlerin burada yetişmiş olmaları göz önünde bulundurulduğunda, bu sürecin fikrî olarak Kâdî Abdülcebbâr'a olan etkisini kolaylıkla anlayabiliriz.²⁵ Döneminin Mu'tezile alimi ve Hanefi hukukçusu olan Ebu Abdullah el-Basri'den ilim öğrenmek için Bağdat'a giden Kâdî orada Hanefî mezhebine geçmek istese de Ebu Abdullah buna izin vermemiş: "Bu (fıkıh ilmi) öyle bir ilimdir ki her müctehid onda isabetlidir. Nitekim ben Hanefî mezhebindeyim. İyisi sen de Şafîî mezhebine uymaya devam et"²⁶ demiştir. Dönemin Büveyhi hükümdarının danışmanı olan ve Mu'tezile alimlerini himaye etmekle tanınan Sahib b. Abbad'ın daveti üzerine İsfahan'a giden Kâdî Abdülcebbâr burada onun himayesinde düzenlenen ilim ve sohbet meclislerine katılarak bazı Ehl-i sünnet

²¹ Metin Yurdağür, "Son Dönem Mutezilesinin En Meşhur Kelamcısı Kadı Abdülcebbâr -Hayatı ve Eserleri-", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (01 Ocak 1986), 124.

²² Yurdağür, *Kadı Abdülcebbâr*, 24/103.

²³ Yurdağür, *Kadı Abdülcebbâr*, 24/103.

²⁴ İlyas Çelebi, "el-Muğni", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV yayınları, 2020), 30/380-382.

²⁵ Yurdağür, "Son Dönem Mutezilesinin En Meşhur Kelamcısı Kadı Abdülcebbâr -Hayatı ve Eserleri-", 125.

²⁶ Abdülcebbâr, *Mucizelerle Hz. Peygamber'in Hayatı (Tesbitu-Delaili'n-Nübüvve)*, ed. Hüseyin Hansu, çev. Ömer Aydın, M. Şerif Eroğlu (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 27.

alimleriyle tartışmalarda bulunduğu da söylenir.

Devrinin ünlü Zeydi alimlerinden olan İbnü'l-Murtaza (764/1363) Mu'tezile Tabakatı ile ilgili yazmış olduğu eserinde on birinci tabakaya Kâdî Abdülcebbâr ile başlayarak onun hakkında övgülerde bulunur. Onun Mu'tezile mezhebi katında öneminden bahsederken şunları söyler:

“İlim ve fazilette onun sahip olduğu değeri kuşatacak bir ifade şekli bana gelmiş değil. O, kelim ilmini yeniden tasarladı ve kelamın nüshalarını neşretti. Ünü doğu ve batıya ulaşan çok değerli kitaplara imza attı. Bu kitaplara, dakiku'l-kelam ve celilu'l-kelam konularına dair onun gibi hiç kimsenin yer etmediği şeyleri ekledi. Ömrü sürekli okuma, yazma ve yazdırma ile geçti. Öyle ki kitapları, şöhreti ve yüce değeri yeryüzüne yayıldı. Ona kadar Mu'tezile riyaseti nihayete ulaştı. Hatta o, Mu'tezile'nin üstadı, karşı konulamaz bilgini, kitaplarına ve meselelerine itimat edilen oldu. Kendisinden önce olan bilgilerin kitaplarını nesh etti. Hülasa onun şöhretine nitelemeye sözü uzatmaya ihtiyaç yoktur.”²⁷

Abdülcebbâr'ın üzerinde çalışacağımız “Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve” eseri hakkında Ehl-i sünnet alimlerinden de övgüyle konuşanlar olmuştur. Bu eser, Zemahşeri'nin Keşşâf adlı meşhur eserinden sonra Ehl-i sünnet dünyasında kabul gören ve bu yolla bize intikal eden önemli Mu'tezile eserlerinden biridir. Kendisi Ehl-i sünnete muhalif, Mu'tezilî görüşlere sahip olsa da “Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve” eserinde Allah Resul'ünün (sallallahu aleyhi vesellem) ashabına düşman olan aşırı Şîi gruplara güzel ve isabetli delillerle reddiyeler vermesi sebebiyle Ehl-i sünnet alimleri tarafından da itibar edilen eserlerden birisi olmuştur.²⁸

4. Tesbîtu Delâili'n-Nübüvve

“Delailü'n-Nübüvve” tabiri ile İslam literatüründe birçok eser mevcuttur. “Bilinmeyen bir şeyin öğrenilmesini sağlayan bilgi, kılavuz” anlamındaki delilin çoğulu olan “delail” ile peygamberlik anlamındaki “nübüvvet” kelimesinden oluşan Delailü'n-nübüvve, terim olarak bir peygamberin bizzat gösterdiği veya peygamberliğine alamet olmak üzere kendisi dışında meydana gelen tabiat üstü

²⁷ İbnü'l Murtaza, *Mutezilenin Biyografik Tarihi*, 114-115.

²⁸ Kadı Abdülcebbâr, *Mucizelerle Hz. Peygamber'in Hayatı (Tesbitu-Delaili'n-Nübüvve)*, 31-32.

olayları konu edinen, peygamberin getirdiği ilkeleri ilmi tahlillere tabi tutarak bunların ilahi kaynaklı olduğuna, dolayısıyla o peygamberin de hak peygamber olduğunu ispatlamayı amaçlayan eserleri ifade eder.²⁹ Bu türden olan eserlerin tarihinin, hicri II. asrın ortalarından başladığı söylenmektedir. Bu devirde İslamiyet, Arap yarımadasını aşarak Yahudi, Hristiyanlık, Mecusilik, Maniheizm, Materyalizm gibi kadim din ve felsefi akımların yaygın olduğu bölgelerde hızlı yayılmaya başlandı.³⁰ İlk defa Mutezili alimler tarafından yazıldığı görülen bu eserlerde muarızların itirazlarına hem akli hem de nakli delillerle karşı çıkılmaktadır.³¹ Selef imamlarından bu bağlamda İmam Şafii'nin (ö.204/820) İsbatü'n-nübüvve isimli bir eser kaleme aldığı nakledilir. Aynı zamanda İmam Buhari (ö.256/870) el-Câmiu's-sahîh isimli eserinde "Kitabü'l-Menakib" ve "Alametü'n-Nübüvve fi'l-İslam" adını taşıyan bablarında konuyla ilgili elliden fazla rivayet nakletmektedir. Daha sonra ise Ebu İshak el-Cüzcani'nin Emaratü'n-nübüvve'si zikredilebilir. Bilindiğine göre Delâilü'n-nübüvve adını kullanan ilk Selef alimi Ebû Zür'a er-Razî'dir. Davud ez-Zahiri'nin *A'lâmü'n-nebi*'si, Ebû Davud es-Sicistani'nin *Delâ'ilü'n-nübüvve*'si, İbn Kuteybe'nin *A'lâmü'n-nübüvve*'si, İbn Ebü'd-Dünya, Cafer b. Muhammed el-Firyabi, İbn Hibban, Taberani ve Ebu Zer el-Herevî'nin *Delâ'ilü'n-nübüvve*'leri, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzi'nin *ed-Dürrü's-semîn fi haşa'ış'n-nebiyyi'l-emîn*'i, Takayyüdin İbn Teymiye'nin *en-Nübüvvât*'ı ve Süyuti'nin *el-Hasa'isü'l-kübrâ*'sı Selef âlimlerinin bu konuya dair eserlerinden bazılarıdır."³²

Çalışmamızın konusu olan Kâdî Abdülcebbar'ın müellifi olduğu ***Tesbitü Delâilü'n-Nübüvve*** adlı eser (385\995) yılında Rey'de yazılmıştır. Kâdî bu eserinde Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) nübüvvetini kanıtlama konusunda benzeri eserlerden farklı bir yöntem izleyerek Kur'ân'ı ön plana almıştır.³³ Aynı zamanda bu eserin bir nevi siyer alanında yazılmış bir kitap olduğu da söylenebilir.³⁴

²⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Delailü'n-Nübüvve", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 1994), 9/115.

³⁰ Kadı Abdülcebbar, *Mucizelerle Hz. Peygamber'in Hayatı*, 30.

³¹ Yavuz, "Delailü'n-Nübüvve", 9/115.

³² Yavuz, "Delailü'n-Nübüvve", 9/116.

³³ Bekir Topaloğlu, "Tesbitü Delailü'n-Nübüvve", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 2011), 40/536.

³⁴ Geniş bilgi için bkz: Büşra Taşdemir, *Kadı Abdülcebbar'ın Tesbitü Delailü'n-Nübüvve Adlı Eserindeki Siyer Rivayetlerinin Değerlendirilmesi* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

İçerisinde Nübüvvet döneminde ortaya çıkan olaylara da yer verilmektedir. Kâdî üzerinde çalışacağımız eserini 58 bölüm (bab) olarak yazmıştır. Sistematik bir bölümlenmesi olmasa da kitapta üç ana tema üzerinde durulduğunu söylemek mümkündür.

Birinci tema Resulullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hayatındaki beşer üstü olaylardır. Risalet ile görevlendirildikten sonra bütün zorluklara, baskılara rağmen diğer tüm inançları batıl ilan etmesi, hiçbir kar ve menfaat ummadan insanların işkencelerine rağmen bu davete devam etmesi, dini konulara aşına olmayan putperest bir toplumun iman etmesi, bütün çabalara rağmen düşmanlarının bu davete ve Peygambere zarar verememiş olmaları, onun Allah tarafından gönderildiğinin ve İlahi bir koruma altında olduğunun kanıtı olarak gösterilmiştir.

İkinci temada ise Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) önceden verdiği gaybi haberler ve mucizeler ele alınmaktadır. Hiçbir benzerinin getirilmediği ve getirilemeyeceği bir kitap getirmiş olması, ayın yarılanması, yıldızların dürülmesi, İsrâ ve bazı mucizeler farklı konu başlıkları altında nübüvvet delil olarak getirilmiştir. İlahi yardım olmadan bilinmesi ve gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bu gaybi haberler ve mucizeler onun peygamberliğinin en büyük kanıtı olarak müellif tarafından verilmiştir.

Eserin üçüncü temasını ise Hz. Peygamber'in nübüvvetinin aleyhine ortaya atılan iddialara cevaplar oluşturmaktadır. Kitabın önemli bir bölümünü teşkil eden bu konularda Rafizi, İmamiyye Şîa'sı, Bâtıniler, Kerramiler, Mecusiler, filozoflar gibi gruplarla yapılan tartışmalar yer almaktadır.³⁵ Kâdî Abdülcebbâr Şîa mezhebi imamet, Sahâbe, Kur'ân'ın bütünlüğü, masumiyet gibi görüşlerinden dolayı eleştirmiştir.”³⁶

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu eserle ilgili bir kısım İslam alimleri tarafından övgüyle bahsedilmektedir. Örnek olarak son dönem Osmanlı kelim alimlerinden olan Zahid el-Kevserî (1879-1952) bu eserle ilgili olarak, Müslümanların inancını sarsmaya

³⁵ Kadı Abdülcebbâr, *Mucizelerle Hz. Peygamber'in Hayatı (Tesbitu-Delaili'n-Nübüvve)*, 33.

³⁶ Topaloğlu, “Tesbitu Delaili'n-Nübüvve”, 40/536; Kadı Abdülcebbâr, *Mucizelerle Hz. Peygamber'in Hayatı (Tesbitu-Delaili'n-Nübüvve)*, 33-34

alışan zümrelerin ileri sürdükleri delilleri bertaraf etmede bu kitaba yaklaşacak başka bir eser görmediğini belirtmiştir.³⁷

³⁷ Topaloğlu, “Tesbitu Delaili’ n-Nübüvve”, 40/536.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞİA'DA SAHABE KARŞITLIĞININ TEMELLERİ

1.1. Sahâbeye Yönelik Hakaretlerin Ortaya Çıkışı

İlk dönem Kelam alimleri ve mezhepler tarihi yazarları, İslam tarihinde ortaya çıkan ilk fırkanın Hariciler olduğunu ifade etmektedirler. Bakıldığı zaman ilk defa Sıffin savaşı sırasında tahkim olayı üzerine ortaya çıktığı düşünülen³⁸ Hariciler, Hz. Ali ile aynı safta olmalarına rağmen sonrasında ondan ayrılarak Hz. Ali ile Hz. Muaviye'yi ve beraberindeki birçok sahâbeyi tekfir etmiş ve kendilerine tabi olmayanları dinden çıkmakla suçlamışlar.³⁹ Rafizi grupların da Hilafet konusu başta olmak üzere sahâbe arasındaki ihtilaflar nedeniyle çıkmış olan Sıffin savaşı ve Cemel vakasındaki tutumlarının aynı olduğu söylenmektedir.⁴⁰

Erken dönem Şîi kaynaklarında sahâbeye karşı olan hakaretlerin ilk ne zaman ortaya çıktığına baktığımız zaman bunun Hz. Ali'nin hilafeti dönemi ve sonrasına dayandığını söylememiz mümkündür. Şîi alim olan Sad b. Abdullah el-Kummi (ö.301/913) Şîa firkalarına dair yazmış olduğu *Kitabu'l-Makalat ve'l-Fırak isimli* eserinde ilk dönem Şîi firkalarından Carudiyeye olarak bilinen bir fırkanın "*Hz. Ali'nin üstünlüğünü ileri sürdüklerini ve bu makamın ondan başkasına verilmesinin küfür olduğunu, ümmetin Hz. Ali'ye biatı terk ederek küfre ve delalete düşmüş kafir oldukları*"⁴¹ yönündeki iddialarını anlatmaktadır. Ardından Kummi Şîi firkalar

³⁸ eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal* (Beyrut-Lübnan: Daru'l-Marifet, 1993), 133; ayrıca bkz: İrfan Abdülhamid, *İslam'da İtikadi Mezhepler ve Akaid Esasları*, çev.M. Saim Yeprem (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 79; Metin Yurdagür, *Kelam Tarihi* (İstanbul: İFAV, 2021), 69.

³⁹ Abdülkahir el-Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, çev. Ethem Ruhi Fığlalı (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 54; Yakub bin Abdülatif, *İslam Mezhepleri ve Kelamı* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 137; Mehmet Emin Göktepe, *İslam Mezhepleri Tasnifi (Şirvani Örneği)* (Bursa: Emin Yayınları, 2021), 67; Ebü'l-Hasan el-Eş'ari, *Makalatü'l-İslamiyyin Ve İhtilafül-Musallin*, çev. Ömer Aydın, Mehmet Dalkılıç (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 146; Nasr b. Müzahir el-Minkari, *Vak'atu Sıffin (Sıffin Savaşı)*, ed. Mehmet Azimli, çev. Cemalettin Saylık (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 416.

⁴⁰ Ebu Bekir İbnü'l-Arabi, *el-Avâsım Mine'l-Kavâsım*, ed. Mehmet Azimli, çev. Tahir Tural (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021), 73; Ebu Ali el-Cübbai, *Kitabü'l-Makalat*, çev. Özkan Şimşek vd. (İstanbul: Endülüs yayımları, 2019), 126.

⁴¹ Sa'd b. Abullah Kummi, *El-Makalat ve'l-Fırak* (İran h.1360), 18; Hüseyin b. Musa Nebvahti, *Fıraku's-Şia* (İstanbul: İstanbul Devlet Matbaası, 1931), 19.

arasından imamet konusunda ihtilafa düşüp aşırılık (gulûv) sergileyenlerin ilklerinden olan, öncesinde Yahudi olup Hz. Osman zamanında İslam'ı kabul eden Abdullah b. Sebe'ye atfen "Sebeiyye" olarak isimlendirilen fırkalar olduğunu söyler. İmamiyye Şîa'sı tarihçilerinden olan Nevbahti'ye (ö.310/922) göre de Abdullah b. Sebe Hz. Ali'nin imameti ya da onun imametinin geçerliği varsayımını ilk ortaya atan kişidir. O, Yahudi iken de Yuşa b. Nun'un Musa'nın vasisi olduğunu söylüyordu. Resulullah'tan sonra da Ali'nin onun vasisi olduğunu ileri sürmüş ve bu nedenle Ebu Bekir, Ömer, Osman ve diğer sahâbelere dil uzatmaya başlamıştı.⁴² İbn Sebe bu fikri ilk ortaya atan kişidir. O, Ali'nin böyle emrettiğini söylemiş, bunun üzerine Hz. Ali onu getirterek işin aslını sorduğunda söylediklerini itiraf edince öldürülmesini emretmişti. Fakat buna karşı çıkanların olduğunu gören Hz. Ali, onu Medain'e sürdü.⁴³ Ebü'l-Hasan el-Eş'ari (ö.324/935-36) ile Şehristânî (ö.548/1153) de Abdullah b. Sebe'yi gulat Şîi gruplar arasında sayarak onun ve çevresindekilerin itikadi görüşlerinden bahseder. Hz. Ali'nin ölmediği, hulûl ettiği, yeniden dünyaya geleceği ve adaleti tesis edeceği, onların inanç esasları arasındadır.⁴⁴ Günümüz Şîi yazarlarından olan Abdülbaki Gölpınarlı (1900-1982) ise bu iddianın masaldan ibaret olduğunu söyleyerek kabul etmemektedir.⁴⁵ Aynı zamanda son dönem Şîi alimlerinden olan Şerif Murtaza Askeri'nin (1914\2016) de bu iddiaları asılsız bularak bunun aleyhinde büyük hacimli bir eser kaleme aldığı söylenir.⁴⁶ Askeri, Şîi kaynakların dahi asırlardır varlığını itiraf ve görüşlerini naklettiği Abdullah b. Sebe'nin ve Hz. Ali'nin ilahlığını iddia ettiğine dair rivayetlerin Şîa'nın temel hadis kaynaklarında geçmediğini, bir kısım tabakât veya fırkalar tarihi kitaplarında geçtiğini, bunların da güvenilir kaynaklar olmadığı için İmamiyye'yi bağlamayacağını

⁴² Ahmed el-Katib, *Şîa'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi. Şuradan Vilayet'i-Fakihe.*, çev. Mehmet Yolcu (Ankara: Otto yayınları, 2016), 43.

⁴³ Kummi, *El-Makalat ve'l-Fırak*, 20; Nebvahti, *Fıraku'ş-Şîa*, 19;

Abdullah b. Sebe ile ilgili ayrıca bkz: Süleyman el-Ude, *Abdullah b. Sebe* (Mısır: Daru Taybe, 1412); Ethem Ruhi Fığlalı, "Abdullah b. Sebe", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988); Ebü'l-Hasan el-Eş'ari, *Makalatü'l-İslamiyyin Ve İhtilafül-Musallin*, 58; Muhammed eş-Şehristani, *El-Milel ve'n-Nihal*, ed. Mehmet Dalkılıç, çev. Mustafa Öz (İstanbul: Litera yayıncılık, 2019), 39, 165,166; el-Bağdadi, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 18, 177, 178, 179; Ebü'l-Hasan Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî, *Ensabu'l-Eşraf* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021), 2/149.

⁴⁴ Ebü'l-Hasan el-Eş'ari, *Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafül-Musallin*, 58; eş-Şehristani, *El-Milel ve'n-Nihal*, 164.

⁴⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik* (İstanbul: Kapı yayınları, 2021), 85.

⁴⁶ el-Katib, *Şîa'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi. Şuradan Vilayet'i-Fakihe.*, 262.

söylemektedir.⁴⁷

Yine ilk dönem Şîa'ya dair temel itikadi kaynaklara konuyla ilgili baktığımızda rivayetlerin kendisine atfedildiği, Şîa'nın ilk tabakadaki müelliflerinden sayılan, birçok Şîî müfessir ve muhaddisin kendisinden rivayette bulunduğu Süleyim b. Kays (ö. 76/695) karşımıza çıkarmaktadır. Onun, Hz. Ömer'in hilafeti zamanında İslam'ı kabul ederek tabiin döneminde yaşamış birisi olduğu söylenir. “*Kitabu Süleyim b. Kays*” isimli eseriyle ile bilinen Süleyim, kendisinin anlattıklarına göre Selman-ı Farisi, Ebu Zer el-Gıfari ve Mikdad b. Esad gibi sahâbelerden hadis dinlemiş ve Hz. Ali ile Cemel ve Siffin olayları başta olmakla birçok yerde bizzat iştirak etmiştir. İbn Kays bu eserinde Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) vefatının ardından dört sahâbe hariç hepsinin dinen irtidat ettiklerini Hz. Ali'den rivayet ile aktarır. Ayrıca bu eserinde sahâbeye yönelik hakaretler önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle ilk iki halife ile ilgili Hz. Ömer için “*Samir'i*”, Hz. Ebu Bekir için ise “*Samir'inin Buzağı*” benzetmelerinde bulunmuştur. Yine Hz. Ömer ile ilgili sık sık veledi-zina olduğuna imada bulunarak hakaretler eder. Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi vesellem) vefatı sırasında Kırtas meselesi için Hz. Ömer ile ilgili “*ümmetin Firavun'u*” iftirasında bulunur.⁴⁸

Tarih sahnesine baktığımız zaman ilk dönem Şîîliğin ve gulat grupların yayılmasının, faaliyetlerinin Irak sınırları içerisinde, Kûfe'de oluştuğuna şahit olmaktayız. Burada Hz. Ömer'in Halit b. Velid komutasında fethedildiği dönemde kendi içinde Hristiyanlar, Yahudiler, Maniheiztler ve Sabiiler gibi birçok farklı ideolojileri barındırdığını görülmektedir. Bu yapısı nedeniyle de bölgenin oldukça kozmopolitik bir yer olduğu söylenir.⁴⁹ Bütün temel kaynaklarda marjinal (gulat) Şîî hareketlerin bir şekilde Keysaniye ile ilişkili olarak ele alındığı anlatılır. Kûfe'de oluşan bu grup ilk başlarda Şîîliğin mutedil bir kolu olarak görünse de sonrasında bazı

⁴⁷ Ebu Bekir Sifil, *İstanbul Celseleri-1* (İstanbul: Rihle, 2018), 74.

⁴⁸ Yusuf Şevki Yavuz, “Süleyim b. Kays”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), 2/534-535; Mehmet Nur Akdoğan, “Kitabu Süleyim b. Kays ve Kaynaklılık Değeri”, *Bitlis Eren Üniversitesi. SBE. Dergi* 3/2 (Aralık 2014), 4,14,15; Bekir Kuzudişli, *Şia ve Hadis* (İstanbul: Klasik yayınları, 2017), 64,66; Abdulaziz Muhammed Nur Veli, *Şia ve Tarihi Rivayetler*, çev. Mücahit Yüksel (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 62-63; Hanifi Şahin, *Şiilerin Gözünde Sünniler (İlk Dönem Şii Kaynaklarda Sünni Algısı)* (İstanbul: Mana Yayınları, 2016), 240.

⁴⁹ Ali Avcu, *İslam'ın İlk Marjinaleri (Gulat-ı Şia)* (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 39.

akımların eliyle bu çizgiden ayrıldığı düşünülür.⁵⁰ Şehristani gulat Şiîliğin her beldede farklı isimlerle anıldığını söyleyerek onların İsfahan’da Hurremiyye, Kuziyye, Rey’de Mezdekiyye, Sunbaziyye, Azerbaycan’da Dekuliyye ve bir yerinde Muhammera ve Maveraünnehir’de de Mübeyyiza adlarıyla bilindiğini anlatır. Daha sonra Şehristani onları on bir sınıf olarak şu şekilde sıralar: Sebeiyye, Kamiliyye, Albaiyye, Mugiriyye, Mansuriyye, Hattabiyye, Keyyaliyye, Haşimiyye, Numaniyye, Yunusiyye, Nusayriyye ve İshakiyye.⁵¹

Sahâbeye karşı hakaretlerle ilgili Şiî kaynaklarında sayamayacağımız kadar rivayet mevcuttur. Zamanla bu gibi rivayetlerin üzerine perde çekilmeye çalışılsa da ana kaynaklarda yer almaları, bu mezhebe mensup gruplar üzerinde belirgin bir etki bırakmıştır. İlk dönem Şîa’nın güvenilir müfessirlerinden olan Ayyaşi, (ö.320/932) kendi tefsirinde ilk üç halifeyi Allah’ın düşmanı olan putlar olarak sunmakta ve İmam Ebu Cafer’den rivayetle Resulullah’tan sonra üç kişi (Mikdad, Ebu Zer, Selman’ı Farisi) hariç hepsinin mürtet olduğunu söylemektedir.⁵² Yine Şiî müfessir olan Kummi gibi mezhebin güvenilir alimleri tarafından açıkça isimleri anılarak sahâbeye karşı, özellikle de Ebu Bekir ve Ömer’e büyük hakaretler edilmiştir. Bazı kaynaklardaki rivayetlerde kapalı şekilde, isimleri anılmadan sahâbîlere karşı hakaretlere şahit olmaktayız. Örneğin Şîa mezhebinin rivayet kaynaklarından olan Usulu’l-Kafi’de Kuleyni (ö.329/941) şöyle bir rivayet nakleder: “*Ebu Abdullah’ın (Cafer’i Sadık) her yazmış olduğu mektubun arkasında dört filan, filan, filan erkeğe, Muaviye ve annesi Hind, kız kardeşi Ümmü’l Hikme’ye ve filan, filan kadına lanet ettiğini duyduk.*”⁵³ Çözülmesi çok da zor olmayan buradaki “*filan, filan, filan*” diyerek işaret olunan üç kişi Ebu Bekir, Ömer ve Osman’dır (radiyallahu anhum) ve diğer “*filan, filan*” diyerek bahsedilen iki kadın da müminlerin anneleri olan Aişe ve Hafsa’dır. Daha bunun gibi birçok rivayet zikretmemiz mümkündür. Hatta bazılarında Peygamber’in (sallallahu aleyhi vesellem) pak ehli beyti (hanımları) için ağza alınamayacak kadar ağır ifadeler

⁵⁰ Ali Avcu, *İslam’ın İlk Marjinalleri (Gulat-ı Şia)*, 47.

⁵¹ Şehristânî, *el-Milel ve’n-Nihal*, 203-220.

⁵² İsmail Kaya, *Kendi Kaynaklarına Göre Şia ve Şiilik*, ed. Recep Songül (İstanbul: Nida yayıncılık, 2017), 94-118; Hanifi Şahin, *Şiilerin Gözünde Sünniler (İlk Dönem Şii Kaynaklarda Sünni Algısı)*, 240; Ali Muhammed Sallabi, *Doğuşundan Günümüze Şiilik ve Rafizilik*, ed. Haldun Şeker, çev. Murat Karaçizme (İstanbul: Ravza Yayınları, 2016), 205-219.

⁵³ Kuleyni, *el-Kâfi, thk. Ali Ekber Çıffari* (Tahran-İran: Daru’l-Kutubu’l-İslamiyye, 1367), 3/342.

kullanılmıştır. Buna bariz bir örnek olarak İran İslam Devriminin banisi olan Ayetullah Humeyni (1902-1989) “*Kitabu’t-Taharet*” isimli eserinde necaset ile ilgili açtığı bölümde muhalif grupların necis olup olmadığı konusunu anlatırken; “*Aişe, Talha, Zübeyr, Muaviye gibi Ali’nin imametine karşı çıkanlar her ne kadar domuzlardan ve köpeklerden daha necis olsalar da bu zahiri necasete delalet etmez. Çünkü bu yönde ne bir haber ne de bir icma yoktur.*” demektedir.⁵⁴

Kâdî Abdülcebbâr da İslam içerisinde çıkmış fırkaları ve ashaba olan tavırlarını şöyle anlatır: “*İslam içerisinde ilk bidat fırka olarak Haricilik, ondan bir süre sonra irca, onun ardından kader bidati, kader bidatinden de bir süre sonra rafz (rafizilik) bidati ortaya çıkınca alimler şöyle dediler: Hz. Muhammed’in (sallallahu aleyhi vesellem) ashabına sövmeyin. Çünkü onlar Allah korkusundan İslam’ı kabul ederek Müslüman oldular, diğer insanlar ise onların kılıçlarının korkusundan İslam’a girdiler.*”⁵⁵ Kâdî Abdülcebbâr’ın “Rafizi” bidati olarak isimlendirdiği fırkaların neden ve ne zaman böyle isimlendirildiği ile ilgili birçok farklı rivayet mevcuttur. Bunlardan biri, Hz. Hüseyin’in torunu olan Zeyd b. Ali’nin Ebu Bekir ve Ömer’in hilafetini meşru gördüğü gerekçesiyle Zeyd b. Ali’yi terk eden birtakım Şii gruplara bundan dolayı “*terk etmek, ayrılmak*” anlamlarına gelen rafz kökünden türemiş Rafizi denmesidir.⁵⁶

Yazmış olduğu eserinde kendinden önce yaşamış olan bazı şahıslardan ve yazmış oldukları kitaplardan bahseden Abdülcebbâr, onların İslam’a, Kur’ân’a, peygambere ve ashabına düşman olduklarını ve Şii’lerin de bu kitaplara müracaat ettiklerini söyler. Bu şahıslar arasında Ebu İsa el-Verrak (ö.247/861) ve İbnü’r-Ravendi (ö.301/913-14) ‘den örnekler vererek onların Muhacir ve Ensar’a olan nefretlerini ve düşmanlıklarını anlatır. Aynı zamanda Kâdî Abdülcebbâr kendi mezhebi olan Mu’tezile’den Ebu Ali el-Cübbai (ö.303/906) gibi büyük alimlerin bu

⁵⁴ Humeyni, *Kitabu’t-Taharet* (Necef: Matbaatu’l-Hikmet, 1970), 3/337.

⁵⁵ Kadı Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdülcebbâr el-Hemedani, *Tesbitu Delaili’n-Nübüvve*, ed. Selim Muhammed (Lübnan-Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2019), 19

⁵⁶ Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 281; Mustafa Öz, “Rafiziler”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 44/396; Saffet Köse, “Zeyd b. Ali” (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/314; Farhad Daftary, *Şii İslam Tarihi*, çev. Ahmet Fethi (İstanbul: Alfa, 2020), 188; Resul Öztürk, *Kasım Er-Ressi ve Zeydiyye Kelamı*, ed. Mehmet Fatih Dervişoğlu (İstanbul: Ahenk Kitap, 2023), 41; Mehmet Ümit, *Zeydiyye-Mutezile Etkileşimi* (İstanbul: İSAM yayınları, 2010), 37; Sıddık Korkmaz, *Şia’nın Oluşumu* (İstanbul: İz Yayınları, 2015), 118-120.

kişilere sahâbe ve imamet konusunda reddiyeler yazdığını söyler. Diğer kaynaklara baktığımız zaman İbnü'r-Ravendi ve el-Verrak ile ilgili farklı bilgiler verildiğine ve birçok Mutezili ve Ehl-i sünnet alimler tarafından eleştirildiğine şahit oluyoruz. Örnek verecek olursak, yine Mutezili bir alim olan Hayyat (ö. 300/913) İbnü'r-Ravendi'nin öncesinde Mutezili alimlerden ders aldığını, daha sonrasında bu alimler tarafından bazı görüşleri nedeniyle derslerden kovulduğunu ve ardından da Haşevi Şîi gruplarla beraber olarak Kitabu'l-İmame isimli eserini yazdığını anlatır.⁵⁷ Ehl-i sünnet kaynaklarına da bakıldığı zaman Ebul Hasan el-Eşari (ö. 324/935-36) İbnü'r-Ravendi ve el-Verrak'ın rafizi gruplara intisap ettiğini ve imamet konusunda onların lehine olacak kitaplar yazdığını söyler.⁵⁸ Ebu Mansur el-Maturidi (ö.333/944) de "Kitabü't-Tevhid" isimli eserinde ikisi için de birçok yönden eleştirilerde bulunur.⁵⁹

Kâdî Abdülcebbar Rafizi ismini Şîilik perdesi altında saklanan birçok gulat grupları ta'n etmek için kullanır. Bunlar arasında sık sık Karmatiler, Bâtıniler, Fatımiler ve bazı İmamiyye gruplardan, onların yayılmış oldukları ülkelerden, oradaki faaliyetlerinden ve itikadi düşüncelerinden bahseder. Örnek olarak Abdülcebbar Karmati devletinin reislerinden olan Ebu Tahir (ö.332\944) ve taraftarlarının yaptıklarını şöyle haber verir:

"Şiîler onu (Ebu Tahir'i) Bağdat'taki sultana karşı tahrik ettiler...Onlar Kûfe'de Abbasoğullarına ve selefe lanet etmeye başladılar.... Ebu Tahir Bahreyn'den Mekke'ye doğru yola çıktı. Orada dünyanın çeşitli yerlerinden gelmiş hacılar vardı. Bu hacılar ve Mekke'de bulunan diğer Müslümanlar onun Mekke'ye girmesine engel oldular. Beytullah'ın kutsal emanetlerini İbn Davud'un evinin bir köşesine naklettiler ve Ebu Tahir ile günlerce savaştılar. Ebu Tahir onlara güç yetiremeyeceğini anlayınca sadece haccetmek için geldiğini, kendilerinin İslam'da kardeşleri olduğunu, kanlarının, mallarının ve haremlerinin güvende olduğunu söyledi. Kendisi ve taraftarları ihrama girdiklerini söylediler. Ebu Tahir Mekke'ye girip yerleştikten ve

⁵⁷ Ebu'l Hüseyin el-Hayyat (300/913), *Kitabü'l-İnfisar ve'r-Rad ala İbni'r-Ravendi el-Mülhid*, çev. Metin Yıldız (Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2018), 59-61.

⁵⁸ Ebü'l-Hasan el-Eş'âri, *Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafül-Musallin*, 118.

⁵⁹ Ebu Mansur el-Maturidi, *Kitabü't-Tevhid*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: TDV Yayınları, 2017), 86; 284-306; Ayrıca bkz: Fuat Aydın, "Verrak, Ebu İsa", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/59-60; Kutluer, "İbnü'r-Ravendi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/179-184.

insanlar da sakinleştikten sonra onlara ihanet ederek aniden saldırdı. Bu durum üç gün devam etti. Müslümanlar Beytullah'a sığındılar ve Kâbe'nin örtülerine sarıldılar. Fakat bunun bile onlara bir faydası olmadı. Ebu Tahir ve adamları Müslümanları Mecid'i-Haram ve Beytullah'ta öldürdüler. Beytullah'ı yağmaladılar ve Haceru'l-Esvedî söktüler.”⁶⁰

1.2. Ashaba Olan Düşmanlığın Nedeni

Kâdî Abdülcebbar ashaba olan düşmanlığın nedenini eserin birçok yerinde Mekkeli müşriklerin, münafıkların ve İslam düşmanı mülhitlerin, Yahudi ve Hristiyanların Resulullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) karşı olan nefretine bağlar. Çünkü Muhacir ve Ensar, onların ilahlarını ortadan kaldıran ve atalarının dinine karşı çıkan birine tabi olarak onu savunuyorlardı. Özellikle Kureyş'in saygın insanların da bu kişiler arasında yer alması, kabul edemedikleri önemli bir meseleyi oluşturuyordu. Bu insanlar sadece Hz. Muhammed'in dinine girmekle kalmıyor, aynı zamanda diğer Arapları da buna davet ederek bu din için kendi soylarından olan insanlar, hatta kendi aileleri ile savaşmayı bile göze alıyordu. Onların Muhacir ve Ensar topluluklarına, ashabin önde gelenlerinden Ebu Bekir, Ömer ve Osman'a olan öfkeleri, hayatında Resulullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) kucak açmaları ve ona yardım etmeleri, vefatından sonra da hayatta olduğu gibi dinine yardım etmeleri nedeniyledir.⁶¹ Resulullah'ın vefatının ardından Arap kabilelerinden bazıları irtidat etmişti. Ashabi onlarla tartışmış, mücadele etmiş ve savaşmıştı. Mürtetler, münafıklar, Yahudiler ve Hristiyanlardan oluşan bu düşmanlar Allah Resulünde bir hata bulmaya, bununla da ona olan itibarı yok etmeye çalışsalar da buna nail olamamışlardı.⁶² Bu düşmanlık nedeniyle Peygamber hayattayken hanımı Hz. Aişe'ye iftirada bulundular. Lakin Allah onların bu planlarını Kitabında haber vererek bozdu ve Müslümanları fitneye düşmekten korudu.⁶³

Kâdî Şîî grupların da İslam düşmanlarının etkisinde kalarak selefe ta'n

⁶⁰ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 277-279.

⁶¹ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 46.

⁶² Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 346-347.

⁶³ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 344-346.

anlayışını benimsediklerini söyler. Böylelikle bu mülhitlerin hepsi Muhacir ve Ensar'a karşı Rafizi gruplar için onları destekleyen kitaplar yazdılar ve Resulullah'a olan düşmanlıkları nedeniyle onları kandırdılar.⁶⁴ Bunlar Şiilik perdesi arkasına gizlenen peygambere düşman olan kimselerdir. Amaçları, insanlarda İslam'ı güçlendiren, onu bina eden, hayatında ve vefatından sonra Resule yardım eden kimselerden nefret ettirmek ve kendileri bile farkına varmayacakları bir şekilde onları İslam'dan çıkarmaktı. Onlar bu yolda Muhacir ve Ensar'ı itham ettikleri kitaplar yazdılar. Onların peygamberlerinin ümmeti karşısında yalan söylediklerini ve iftira attıklarını, ancak ümmetin onlardan korktukları için sustuklarını söylediler. Bu şahıslar hepsi Resulullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) karşı aşırı kin duydukları için Ebu Bekir, Ömer, Osman gibi önde gelen sahâbeler başta olmakla muhacir ve Ensar'a ta'n ettiler. Fakat o Rafizilerin avamları bu hakikatlerin farkında değildi.⁶⁵

Nitekim düşmanlık besledikleri sahâbelerden biri olan Hz. Ebu Bekir Hz. Peygamberin vefatından sonra İslam devletini yıkmak için çalışanlarla savaştı, peygamberlik iddiasında olan Müseyleme'yi öldürdü, Tuleyha'yı esir aldı, irtidat edenleri İslam'a geri çevirdi, Farslar ve Rumlarla savaştı ve ondan sonra Hz. Ömer halife oldu. O, kendi zamanının en güçlü imparatorluğu olan Fars krallığını ortadan kaldırdı ve topraklarını İslam'a kattı. Rum krallarını dağlara ve körfezlere sürdü. Onları Şam, Mısır ve el-Cezire'den çıkararak tüm bu toprakları İslam'a kattı. Aynı zamanda Ömer, Peygamberden sonra da şirkle savaştı ve onu yok etti. İslam'ı ihya ederek onu yaydı, tanıttı, sınırlarını genişletti, kuvvetlendirdi, onu bütün dinlerin üzerine kaldırarak hâkim kıldı ve Allaha ortak koşan milletlerin tamamına galip geldi.⁶⁶

Kâdî'ya göre onların bu sahâbîlere karşı olan şiddetli öfkeleri bu yüzdendir. Çünkü onlar açıkça Resulullah'a sövme imkânı bulamadıkları için dolayısıyla sahâbîlere söverek ondan intikam alıyorlardı. İslam düşmanı olan mülhitler Peygamberin vefatından sonra İslam'ı yıkmaya, Müslümanlar arasına tefrika salmaya çalıştılar. Bunun da en kolay yolu ashabın itibarını insanlar arasında düşürmek, onların

⁶⁴ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 98.

⁶⁵ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 172-173.

⁶⁶ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 47.

aleyhinde haberler yaymaktı. Ancak bu yolla Peygamberin getirdiği davetin önünü alarak İslam'a engel olabiliyorlardı. Nitekim bu gibi gayretlerin ilk olarak Hz. Osman'ın hilafeti döneminden itibaren ona karşı başlatıldığına şahit olmaktayız. Bu girişimler sonucu İslam tarihinde ilk defa halifeye karşı çıkılarak darbe yapıldığına, halifenin bu yolla şehit edildiğine şahit olmaktayız.⁶⁷

Kâdî Abdülcebbâr, Yahudi, Hristiyan, Mecusilerin ve Resulullah'a (s.a.v) düşman olanların Müslümanların yanında, sultanlarının saraylarında, kendi alim ve eşrafının huzurlarında toplandıkları zaman gururla şunları söylediklerini aktarır: *“Biz İslam'ın hakkından geldik. Onlar artık bir-birilerini reddediyorlar. Bir zamanlar biz kendi aramızda iken gizlice Muhammed'in kendisi ve ashabı hakkında bazı şeyler konuşuyorduk. Bugün ise Şîa bizim söylediklerimizi, hatta bizden daha fazlasını açıktan söylüyor. O adamın ashabı, tabileri ve yardımcıları onunla uzun süre beraber olmalarına rağmen onun işini anlamadılar, ona içten inanmadılar ve ona bir değer vermediler. Onlar dünya, soygun ve yağma peşindelerdi.”*⁶⁸ Böylelikle de Kâdî Abdülcebbâr, Şîilik ve imamet perdesi altında gizlenen mülhitlerden bahsederken onların asıl amacının peygamberden sonra Müslümanları dinlerinde şüpheye düşürmek olduğunu anlatır.⁶⁹

1.3. Ashabın Münafık Olduğu ve Dinden Döndüğü İddiaları

Nifak, her dini toplumun karşılaşılabileceği bir problemdir. Münafıklar gizlice inanmayanlar olduklarından dolayı, açıkça kafir olanlardan daha fazla tehlike arz ederler. Kafirler inanmadıklarını açıkça ifade ederek samimi bir davranış sergilerken, münafıklar inançlarını gizleyerek insanları aldatabilmektedirler. Kur'ân ayetlerinde ve Hz. Peygamber'in hadislerinde de belirtildiği üzere, Peygamber döneminde münafıkların varlığı bir gerçektir. Bu münafıkların bir kısmını tüm sahabiler bilirken, bir kısmını sadece Hz. Peygamber ve hakkında özel bilgi verdikleri bilmekteydi. Bir

⁶⁷ Hz. Osman dönemindeki olaylar için ayrıca bkz: Belazuri, *Ensabü'l-Eşraf*, çev. Musa K. Yılmaz-Mehmet Vehbi Şahinalp (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022), 3/610-637; İsmail Yiğit, “Osman”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/438-443.

⁶⁸ Kadı Abdülcebbâr, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 26.

⁶⁹ Kadı Abdülcebbâr, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 39.

kısının bilgisi ise Hz. Peygamber'e bile kapalıydı. Örneğin, Tevbe suresinde buyrulduğu gibi: “Çevrenizdeki bedevîlerden birtakım münafıklar vardır. Medine halkından da münafıklıkta direnenler var ki sen onları bilmezsin. Biz onları biliriz. Onlara iki defa azap edeceğiz. Sonra da büyük bir azaba itileceklerdir.”⁷⁰

Münafıklarla ilgili ayet ve hadislerden anlaşıldığı üzere İslam tarihinde nifak hareketlerinin ortaya çıkışı, Müslümanların organize bir topluluk ve siyasi bir güç olarak belirmeye başladığı Medine devrine rastlar. Hz. Peygamber Medine'ye hicret ettikten sonra, kendisine inanmayan ve İslamiyet'e meyilleri olmayan bir kısım Medineliler ile Medine civarındaki bedevilerden ileri gelen bazı kimseler siyasi ve maddi sebeplerden dolayı İslam'a zahiren girmekte kendileri için yarar görmüşlerdi.⁷¹ Örneğin Vahidi (ö.468/1076) ve Begavi'ye (ö.516/1122) göre ayette geçen “çevrenizdeki bedeviler” ifadesinden kasıt Medine civarındaki Cüheyne, Müzeyne, Eşca, Eslem ve Gıfar kabileleridir.⁷² Belazüri (ö.297/892-93) Ensabü'l-Eşraf isimli eserinde sekizi Hazreç'ten, yirmi yedisi Evs kabilesinden olan toplamda otuz beş münafığın ismini zikretmektedir.⁷³ Medine'de yaşayan münafıkların lideri konumunda olan Abdullah b. Übey b. Selul (ö.9/631) bu kişilerden biridir. O, Uhud gazvesine çıkıldığı zaman toplamış olduğu 300 kişilik bir kuvvetle yarı yoldan Medine'ye geri dönmüştü. Yine Hz. Aişe hakkında uydurulan iftiranın baş tertipçisi ve yayıcısı da o olmuştu. Beni-Müstalik Gazvesinden dönerken de eskiden beri sürdürdüğü bozguncu hareketlerine devam ederek muhacir aleyhinde çirkin sözler söylemiş, fakat ashap tarafından öldürülmesine yol açacak sert tepkileri bizzat Peygamber engelleyerek ona karşı daima müsamahalı davranılmasını istemiştir.⁷⁴ Hz. Ömer Abdullah b. Übey'i öldürmek için izin istemişe de Hz. Peygamber “*insanlar, Muhammed kendi ümmetini öldürüyor*” dememeleri için buna müsaade etmemiştir.⁷⁵ Zerahşeri (ö.538/1144) Medine'de inmiş olan Münafikun suresinin Abdullah b. Übey ve arkadaşlarıyla ilgili

⁷⁰ Tevbe, 9:101

⁷¹ H. Ahmet Sezikli, “Münafık”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV yayınları, 2020), 31/s. 566.

⁷² Vehbe Züheyli, *Tefsirü'l-Münir*, çev. Hamdi Arslan vd. (İstanbul: Risale yayınları, 2019), 6/s. 21.

⁷³ Belazüri, *Ensabü'l-Eşraf*, ed. Adnan Demircan, çev. Mehmet Akbaş- Musa K. Yılmaz (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020), 1/s. 320-330.

⁷⁴ Talat Koçyiğın, “Abdullah b. Übey”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/s. 134; Münafıklar için ayrıca bkz: Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhaki, *Delailü'n-Nübüvve*, çev. Hüseyin Yıldız vd. (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2017), 3/s. 160-194.

⁷⁵ Tirmizi, *Kitbü't-Tefsir*, hadis no: 3315.

olduğu olduğunu, onun fesahatli, belagatli bir adam olduğunu söylemektedir.⁷⁶

Aynı zamanda Kâdî Abdülcebâr da Münafikun suresinin Abdullah b. Übey ve kendisine tabi olan bir topluluk için indiğini, kendisinin Hazrec içerisinde saygın bir kişi ve itaat edilen bir lider olduğundan bahseder.⁷⁷ Ensar Abdullah b. Übey'in İslam'a girmesini, davete icabet etmesini çok istiyordu. Bu nedenle ona İslam'ın doğruluğunu ve güzelliğini anlattılar. Onların davetini kabul edip Müslüman olan Abdullah reisliğin kendisine değil de başkalarına verildiğini, kendisinin öncesinde köle olmuş sahabiler ile aynı seviyede tutulduğunu görünce bunu kabullenemedi. Sonrasında o, Medine'deki insanlar arasında Hz. Peygamber ve beraberindeki hicret etmiş muhacir Sahâbeler aleyhinde konuşmaya başladı. Bu konuştuklarını güvendiği insanlar içerisinde söylediğini düşünen Abdullah bu haberlerin Peygambere ulaşmayacağını zannetse de akrabası olan Zeyd b. Erkam bunları Resulullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) haber verdi. Bu haber üzerine kendisini yanına çağırdığında, Abdullah onun hakkında söylenenleri kabul etmedi. Bu olay üzerine Hz. Peygamber vahiy almaya başlayınca bu inen ayetler ashaba okundu ve Abdullah b. Übey'in münafıklığı nasla ortaya çıkmış oldu. Hz. Ömer gibi bir grup Sahâbeler öldürülmesini teklif ettilerse de Allah Resulü (sallallahu aleyhi vesellem) bunu kabul etmeyerek ona karşı dikkatli davranılmasını buyurdu.⁷⁸

Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere Hz. Peygamberin döneminde münafıkların bulunduğu, Hz. Peygamberin ve Müslümanların da bundan mustarip olduğu bir gerçektir. Fakat Şîa'nın münafıkların sayını fazla abartması ve sahabilerin önde gelenlerini münafıklıkla itham etmesi, Ehl-i sünnetle ve diğer mezheplerle anlaşamadığı temel konulardan biri olmaktadır.⁷⁹ Şîi kaynaklara baktığımız zaman Sahâbenin adaleti ve imanı hakkında farklı görüşlere şahit olmaktadır. Bazen açıktan Sahâbenin adaletine karşı çıkılmış, gaspçı insanlar oldukları iddia edilmiştir. Bu iddialara da genellikle hilafetin gasp edildiğini, insanlardan zorla biat alındığını, Hz.

⁷⁶ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, ed. Murat Sülün, çev. Necdet Çağır (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2023), 6/s. 734; Ayrıca bkz: Salih Ahmed eş-Şami, *Hadis Hazinesi* (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2017), 3/s. 249-252; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, çev. Mehmet Beşir Eryarsoy (İstanbul: Siyer Akademi, 2023), 3/s. 120-122.

⁷⁷ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 338-339.

⁷⁸ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 339-340

⁷⁹ Abdulalim Demir, *İmamiyye Şiası'nda Sahabe Tasavvuru*, 295.

Fatıma'ya babasından kalan mirasın (Fedek bağları) verilmemesini delil olarak getirirler. İmanları konusunda ise bazen aşıptan önde gelen isimlerin öncesinden beri iman etmediklerini, münafık oldukları iddia edilirken, bazen de Peygamberin vefatının ardından küfre düştükleri ve dini değiştirdikleri söylenir. Örnek verecek olursak Şîi allame Nimetullah el-Cezâirî, el-Envar en-Numaniyye isimli eserinde şunları söyler: “*Ebu Bekir, Resulullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) arkasında namaz kıları, ama putu boynunda asılıydı ve ona secde ediyordu.*”⁸⁰ Başka bir Şîi allame ise Hz. Ömer hakkında şunları dile getiriyor: “*Ömer b. Hattab küfrünü gizleyerek dış görünüşünde İslam'a uyan bir kafir idi.*”⁸¹

Münafıklık suçlamaları sadece bu Sahâbelerle sınırlı kalmamış aynı zamanda aşere-i mübeşşereden olan Sahâbelerle ilgili de benzer iddialarda bulduklarına şahit olmaktadır. Buna da örnek olarak Şîi müfessir Kummi Tevbe suresi 74. ayetindeki “*(Ey Muhammed! O sözleri söylemediklerine dair Allaha yemin ediyorlar. Halbuki o küfr sözünü elbette söylediler ve Müslüman olduktan sonra kafir oldular...)*”⁸² kısmını tefsir ederken Cafer b. Muhammed'den şunları nakleder: “*Allah Resulü (sallallahu aleyhi vesellem) Gadir Hum olayında müminlerin emiri Ali'ni kendi yerine geçirdiği zaman yanında yedi münafık vardı ve şunlardı; ‘filan, filan, Abdurrahman b. Avf, Sad b. Ebu Vakkas, Ebu Ubeyde (b. Cerrah), Ebu Hüzeyfe'nin azatlı kölesi Salim ve Muğire b. Şu'be.*”⁸³ İbn Tavus Ehli sünnete karşı reddiye olarak yazmış olduğu *et-Tera'if fi ma'rifeti mezahibi't-tava'if* eserinde Sahâbeyle ilgili ağza alınmayacak iftiralarda bulunur. Bu iftiralardan biri vefatının ardından bazı Sahâbelerin Resulullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hanımlarıyla evlenmek istemeleridir. “*Muhammed bizim eşlerimizle evlene bilir de neden biz onun eşleriyle evlenmeyelim? diyerek Hz. Osman Ümmü Seleme ile Talha b. Ubeydullah Aişe ile evlenmek istemiştir.*”⁸⁴ gibi çirkin iftiralarda bulunur. Yine bazı Şîilerin Hz. Peygamber'in kendi eceliyle ölmediğini, bilhassa hanımları başta olmakla Sahâbelerin tarafından öldürüldüğünü iddia edenlere de şahit olmaktadır. Bu nedenledir ki, Şîa'nın hadis

⁸⁰ Kaya, *Kendi Kaynaklarına Göre Şia ve Şiilik*, 95.

⁸¹ Kaya, *Kendi Kaynaklarına Göre Şia ve Şiilik*, 95.

⁸² Tevbe, 9/74

⁸³ Ali b. İbrahim el-Kummi, *Tefsiru'l Kummi* (Kum: Müessesetü'l İmam Mehdi, 2021), 430-431.

⁸⁴ Ali b. Musa İbn Tavus, *et-Tera'if fi ma'rifeti mezahibi't-tava'if* (Kum: Matbaatu'l Hayyami, 2018), 493.

tarihi algısına göre Hz. Peygamberden itibaren sahabiler zamanında hadis uydurma faaliyetleri yoğun bir şekilde başladığı, sahabilerin de buna alet olduğu iddiası kabul görmüştür. Müttekaddimun dönemi Şîî metinlerinde göre bazı sahabilerin, kendilerinin ve yakınlarının lehine hadisler uydurdukları iddialarına sıkça rastlanır.⁸⁵ Bu gibi münafıklık, adaletsizlik, fasıklık ve irtidat suçlamalarıyla ashabın önde gelen sahabileri hadis alma noktasında cerhedilmektedir.⁸⁶

Kâdî Abdülcebbar kitabında bu iftiraları uyduranları kendilerine aşırı düşman oldukları için Resulullah'ı ve ailesini (ehli beytini) hedef aldıklarını, sonra da Şîîlik perdesi altında gizlendiklerini söyler.⁸⁷ Çünkü; “(Allah Resulü Mekke’de bir bölgeye hapsedilmiş halde iken) İslam Medine’de ve oradaki kabileler arasında yayıldı, Medine’de namaz kılınmaya, zekât verilmeye, cemaat halinde Cuma teşkil edilmeye ve Kur’an okunmaya başlandı. (Böylelikle) Medine hicret yurdu oldu. Allah Resul’üne ve kendisine tabi olanlara işkence ediliyor ve her türlü kötülükler yapılıyor sonunda o yanına Ebu Bekir es-Sıddık’ı alarak Medine’ye bilinen hicretini gerçekleştirdi. Biz savaşmadan önce Resulullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) davetine icabet eden bu kimseleri, onun peygamberliğine delil olarak getirdik. Çünkü bizim burada delil getirdiğimiz nokta, Peygamber böyle zayıf bir halde iken “Siz benim davetime icabet edeceksiniz” diyerek haber vermesidir. Aynı zamanda Mekke’de o zor dönemlerde Ebu Bekir es-Sıddık malını Müslümanların sıkıntılarının giderilmesi, Allah yolunda işkence gören Müslüman kölelerin azat edilmesi için harcadı. Hz. Ömer’in hicretten önce Müslüman olarak “*Artık Allah’a gizli ibadet etmeyeceğiz*”⁸⁸ demesiyle Peygamberi rahatlatmıştı.⁸⁹

Ashabın Allah Resulüne olan bağlılığının, itaatinin nübüvvet delil olduğunu söyleyen Abdülcebbar, bunun tersi düşüncelerin de nübüvvet inancına aykırı olduğunu ve bu gibi iddiaların bilerek peygamberliğe zarar vermek için ortaya atıldığını düşünür. Çünkü bu iddialar Peygamberin (sallallahu aleyhi vesellem) davetinin hiçbir şekilde fayda vermediğini, getirdiği İslam’ın vefatı sonrası bir an önce değiştirildiğini,

⁸⁵ Kuzudişli, *Şia ve Hadis*, s. 63,64,78.

⁸⁶ Daha geniş bilgi için bkz: Abdulalim Demir, *İmamiyye Şiası`nda Sahabe Tasavvuru*, 396-523.

⁸⁷ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 46.

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *Fedailu`s-Sahabe*, hadis: 370.

⁸⁹ Kadı Abdülcebbar, , *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 19-20.

yanında olan, ona arkadaşlık edenlerin aslında yalancı münafık olduklarını söylemekti. Bu son din olan İslam'a ve son Resul olan Hz. Muhammed'e yakışır bir şey değil. Aynı zamanda bu iddialar İslam düşmanlarının eline fırsat vermektir. Öte yandan Resulullah'ın vefatından sonra üstünlük münafıklarda değil, onun nübüvvetine inanan, onu tasdik eden, naslarını uygulayan, şeriatını ihya eden, dostlarını aziz ve düşmanlarını zelil kılan Bedir ehli, Muhacir ve Ensar'daydı. Onlar irtidat eden Arapları İslam'a geri çevirdiler ve Resulullah'ın düşmanlarıyla savaşarak onları İslam'a soktular. Bununla da topraklarını İslam'a kattılar. Kadıya göre bunu ancak ilmi ve tahsili olmayan kimse üstünlüğün münafıklarda olduğunu iddia edebilir.⁹⁰

Allah Resul'ünün (sallallahu aleyhi vesellem) vefatının ardından Yahudiler, Hristiyanlar ve İslam'a gizliden gizliye düşman olan münafıklar insanlarda ashaba olan güveni ortadan kaldıra bilmek için farklı yollara el attılar. Bunlardan biri de Peygamberin en yakını olan arkadaşlarının ona aslında inanmadıkları, dünyalık peşinde oldukları, mevki ve makam için onun yanında buldukları, onunla alay ettikleri ve kandırdıkları iddiasıydı. *“(Onlar) Özellikle bugün sizin dininizden olan Şîi gruplar içinde bunu diyen kimseler var. Ebu Bekir, Ömer, Osman, muhacir ve Ensar topluluğu asla ona (Muhammed'e) iman etmediklerini”* söylüyordu...⁹¹ Abdülcebbar bu iddiayı geniş olarak ele alır ve özetle şöyle cevap verir: “Resulullah'ın nübüvvetini öğrenmeden önce de onun Ebu Bekir, Ömer, Osman ve beraberindekileri dost edindiğini, sevdiğini ve onların da onu severek, güvenerek dost edindiklerini bilmek gerekir. Onlar Resulullah'tan sonra da onun dinine sahip çıktılar, idareyi ellerine geçirdiler. Onun dininin ve şeriatının yüceltilmesi için dünya krallıklarına ve memleketlerine sahip oldular. Yeryüzünün doğusunda ve batısındaki düşmanlarını kılıçlarıyla ezdiler...Resulullah'tan sonra her şey Hz. Ebu Bekir'e geçti. O, Farslarla savaştı ve Kadisiyeni, Hireni ve Aynu't-temri fethetti. Buralar onun zimmetine girdi ve onlardan çok miktarda mal topladı. Bu şartlarda bile onun züht konusundaki durumu Resulullah'ın züht haline çok benzerdi. Ebu Bekir'in ardından Hz. Ömer hilafete geçti ve bunların hepsine o sahip oldu. Şam'ı en uzak noktalarına kadar fethetti ve Rum krallarını yurtlarından çıkardı. Mısır, el-Cezire, Irak, Fars, Kirman, Sicistan

⁹⁰ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 169.

⁹¹ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 22.

ve Ehvaz bölgesiyle Dicle, Fırat ve Nil nehirlerinin suladıkları toprakların tamamını fethetti. Oraların hazineleri ve erzak depoları ona getirildi. Hz. Ömer bu şekilde 10 yıl yaşadı ve sonra vefat etti. Onun zühdü de onların (Peygamber ve Ebu Bekir) zühdü gibiydi. Ondan sonra da Hz. Osman aynı şekilde bütün memleketlere sahip oldu. Horasanın en uzak noktalarına kadar fethetti. İsfahan'ı dağlarıyla birlikte fethetti. Onun zamanında Müslümanlar Fars kralı Yazdicerd b. Şehriyar'ı öldürdüler. Azerbaycan, Ermenistan, Cürcan, Taberistan ve başka yerleri fethetti. Karadan ve denizden genişliği ile uzunluğu senelerce yürüme mesafesinde olan Mağribi fethetti. Cezayir denizinde genişliği ile uzunluğu bir ay yürüyüş mesafesinde olan büyük adaları fethetti... Ashabın gayesi dünyalık ve mülk olsaydı, işin başında zahit gibi görülüp, hakimiyete gelip güç elde ettikten sonra sırlarını ve içlerinde gizledikleri açığa vururlardı. Çünkü adet hep böyle cereyan etmiştir. İnsanları kandırmak için şekilden şekle giren kimse güç ele geçirip imkân bulduğu zaman değişir ve içindeki açığa çıkar. Oysa Resulullah'ın ashabı böyle değildi. Onlar kendilerine mübah olan şeyleri bile terk etmişlerdi.”⁹²

1.4. Ashabın Uhud Savaşından Kaçtığı İddiası

Kâdî Abdülcebbar Şia'dan ashabın münafık olmasıyla ilgili söylediklerini haber verirken şunları söyler: *“Bu hususları iyi düşün ve tefekkür et ki, bu konunun hakikatini öğrenebilesin. Şuan zamanındaki büyük bir bela ile karşı karşıyasın. Bazı kimseler İslam'ı bina eden ve onu güçlendiren Mekkeli Sahâbe ve muhacirlerin asla İslam'a inanmadıklarını, Resulullah'a (sallallahu aleyhi vesellem) gönülden ve isteyerek tabi olmadıklarını, onun nübüvvetine inanmadıklarını, onu kalpten sevip tazim etmediklerini, asıl amaçlarının onu yalanlamak, onu düşürmek ve ona hile kurmak olduklarını söylemektedirler.”*⁹³ Kâdî böyle bir iddianın gerçek dışı olduğunu çünkü bu Müslümanlar Allah Resulüne o yalnızken, ezilmiş ve baskı altındayken, bütün insanlar onun ve taraftarlarının üzerine yürüdüğü bir zamanda Peygambere tabi oldular. Böylece bu kişiler ona tabi olmakla emniyetten korkuya, zenginlikten fakirliğe, rahat hayatlarından zahmete girmiş oldular. Nasıl olur da böyle insanların

⁹² Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 25-26.

⁹³ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 371.

bunları nifak olarak yaptıkları ve onların münafık oldukları iddia edilebilir?⁹⁴

Ayrıca Kâdî bu iddiaları edenlerin buna Kur'an'dan bir delillerinin olduğunu, bunu nasla bildiklerini söyleyerek ve buna “*Şimdi o ölür veya öldürülürse siz topuklarınızın üzerinde geriye mi döneceksiniz?*”⁹⁵ ayetini delil getirdiklerini nakleder. Devamında Abdülcebbar bu ayetin ashabin dinden döndüğüne hiçbir yönüyle delil olmayacağını, zira ayetin haber olarak değil istifham (soru) olarak ve uyarı amacıyla indiğini söyler.⁹⁶ Bu ayet Uhud savaşı sırasında inmişti. Muhtemelen bu ayeti delil olarak getirenlerin amacı ashabin öncülerinin aslında korkak, münafık olduğunu ve dinden döndüklerini ispat etmek içindir. Şîa'ya göre Hz. Ali hariç ilk üç halifenin yanı sıra aşere'i mübeşşereden olarak kabul edilen sahabilerin tümü Uhud savaşında Allah Resulünü (sallallahu aleyhi vesellem) yalnız bırakarak kaçmıştı.⁹⁷ Küleyni ilk iki halifenin ismi yerine “*filan ve filan*” diyerek şöyle bir rivayet nakletmektedir: “Uhud günü insanlar hezimete uğrayınca Hz. Peygamber onlara şöyle dedi: “*Ben Muhammedim! Ben Allah'ın Resulüyüm! Öldürülmedim ve ölmedim!*” Filan ve filan ona döndü ve şöyle dedi: “*Şimdi biz hezimete uğratılmışken o, bizimle yine alay ediyor.*”⁹⁸ Kummi Uhud savaşında Hz. Peygamber ile sadece Hz. Ali, Simak b. Hareşe ve Ebu Dücan'e'nin kaldığını ileri sürmektedir.⁹⁹ Bugün Türkiye'de birçok Şîi yazarın da Sahâbenin aleyhinde Uhud gazvesi sırasında cereyan eden birtakım olayları delil olarak getirdiklerine şahit olmaktayız. Bu olaylar üzerinden birçok hadis ve rivayeti tahrif ederek ashaba olan güveni yıkmaya çalışan Abdülkadir Çuhacıoğlu “*Sahâbenin Adaleti*” isimli çalışmasında Uhud savaşı zamanı ashaptan ileri gelen Sahâbelerin başta Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman olmakla savaştan kaçtıklarını başını, sonunu kestiği hadislerle delillendirmeye çalışır. Bununla da aslında Ehli sünnetin kahraman olarak gösterdiği bu Sahâbelerin korkak olduklarını söyler.¹⁰⁰

Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi vesellem) vefatından sonra irtidat

⁹⁴ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 372.

⁹⁵ Al-i İmran, 3:144

⁹⁶ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 102.

⁹⁷ Müfid Şeyh, *el-İfsah fi'l İmame* (İran/Kum, Dar`ul-Müfid, 1413), 68-69.

⁹⁸ Küleyni, *el-Kâfi* (İran-Kum: Daru`l-Hadis, 1434), 15/713.

⁹⁹ Abdulalim Demir, *İmamiyye Şiâsi`nda Sahabe Tasavvuru* (Ankara: TDV yayınları, 2022), 408.

¹⁰⁰ Abdülkadir Çuhacıoğlu, *Sahâbenin Adâleti ve Ebû Hüreyre* (İstanbul: Kevser Yayınları, 2012), 346, 392, 450.

olaylarının olması herkes tarafından kabul edilen hakikattir. Fakat dinden dönen kimseler İslam'a zarar veremediler. Tam tersi Yüce Allah (C.C) bu kimseleri zelil ederek İslam'ı daha da güçlendirdi ve dünyaya hâkim kıldı. İslam, Peygamberin vefatının ardından daha da büyük arazilere yayıldı. Kâdî Abdülcebâr ashabın irtidat ettiğini söyleyenlere Maide suresinin 54. ayeti üzerinden şöyle cevap verir: Resulullah'ın alametlerinden ve nübüvvetinin delillerinden biri de şu ayettir: *“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse bilsin ki Allah öyle bir kavim getirecektir ki Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar; Allah yolunda cihat ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar. İşte bu Allah'ın dilediğine verdiği bir lütfudur. Allah'ın lütfu geniştir; O, her şeyi bilir.”*¹⁰¹

Bu ayetten de görüldüğü gibi Resulullah, dinden dönen kimselere karşı Allah'ın onlara üstün ve galip gelecek kimseleri getireceğini haber vermiştir. Peygamber vefat edince, çeşitli Arap kabileleri bireysel olarak ya da topluca irtidat ettiler. Ebu Bekir es-Sıddık bu kimselerle harbe girdi ve onlarla savaşmaları için Ensar ve Muhacirleri üzerlerine gönderdi. Onlar da bir an önce dinden dönen bu kimseleri mağlup ettiler ve zafere ulaştılar. Böylece İslamiyet yayıldı ve izzet Müslümanların oldu... Bu ayette Allah, Ebu Bekir ve onunla beraber olanları *“Allah onları sever, onlar da Allah'ı severler; müminlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı vakarlıdırlar; Allah yolunda cihat ederler ve hiç kimsenin kınamasından korkmazlar”* diyerek tavsif etmiştir. Onları (dinden dönmekle) itham eden ve onlar hakkında iftirada bulunan kimseler sadece bu noktaya vakıf olsalardı kendilerine yeterdi. Eğer Ebu Bekir ve taraftarları, onların iddia ettiği gibi dinden dönüp kafir olsalardı, mutlaka Yüce Allah onlara üstün gelip onları mağlup edecek kimseleri gönderirdi. Bu zındıklara göre Sahâbiler dinden döndüler ve Allaha, Resulüne, müminlerin eminine (Ali'ye) ve onunla olup İslam üzere bulunanlara düşmanlık ettiler. Ebu Bekir, Ömer, Osman, Muhacir ve Ensar müşrikleri, din düşmanlarını, murtetleri onurlandırıyor ve müminleri zelil kılıyorlardı. Bu iddia Kur'an'a ters olup Allah'ın onlar hakkındaki sözlerini yalan saymaktır.¹⁰²

¹⁰¹ Maide, 5:54

¹⁰² Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 304-305.

Ashabın Kur’ân-ı Kerîm’de Allah’ın övgüsüne mazhar olması onların kurtuluşa erip cennete gireceklerini tartışmasız gözler önüne koymaktadır. Ayrıca birçok ayette Allah onları hataları nedeni ile uyarmış ve sonda affedildiklerini söyleyerek bir nevi tüm insanlara örnek olacak şekilde terbiye etmiştir. Uhud savaşı sırasında olan hataları nedeni ile Allah, ashabı affettiğini şöyle haber verir: “(Uhud’da) iki ordu karşılaştığı gün, sizi bırakıp gidenleri, sırf işledikleri bazı hatalar yüzünden şeytan (yerlerinden) kaydırması. Yine de Allah onları affetti. Çünkü Allah, çok bağışlayıcıdır, halimdir.”¹⁰³

Allah Teâlâ’nın, ashabı açık şekilde öven ayetlerini, onları güzelliklerle anan ve metheden hadisleri bir kenara koyup kendi menfaatleri için kusurlarını, insan olmalarının bir neticesi olarak hatalarını araştırmak doğru bir yaklaşım değildir. Bu nedenle İslam alimleri ashaba düşmanlığın nedenini İslam’a olan düşmanlıktan kaynaklandığını ve bu fikirlerin Şîi gruplar arasında İslam düşmanları tarafından sokulduğunu savunmuşlardır. Kâdî Abdülcebâr Uhud savaşı sırasında olan olayları özetle şöyle nakleder: (Uhud savaşında ilk başta) Resulullah’ın önceden haber verdiği gibi müşrikler hezimete uğradılar ve onlarla savaşan Müslümanlar kılıçlarını bıraktılar. Okçular da bu hezimetini görünce savaşın bittiğini düşünerek buldukları yeri terk edip düşmanın peşine düşerek ganimetleri toplamaya başladılar. Emirleriye bir grupla beraber yerlerinde kaldı ve: “*Vallahi ben, Resulullah’ın emrinden çıkmayacağım.*” dedi. Okçular yerlerinden ayrılınca, müşrikler arkalarına geçtiler ve bu sırada biri yüksek sesle “*Muhammed öldü, İbn Ebu Kuhafe öldü ve İbn Hattab öldü*” diyerek bağırmağa başladı.¹⁰⁴ Müslümanlar bu sırada hezimete uğradılar ve Resulullah küçük bir grup Sahâbeyle beraber kaldı. Bunlar arasında Ebu Bekir, Ömer, Ali, Talha, Ebu Ubeyde, Abdurrahman b. Avf, Sad b. Ebi Vakkas ve Ensar’dan bir grup vardı. Ebu Süfyan yanındakilerle birlikte Resulullah ve beraberindeki ashabının bulunduğu dağa yöneldi fakat Allah onları engelledi ve Müslümanlara ulaşamadılar. Bunu üzerine Ebu Süfyan “*İbn Ebi Kebşe nerede? İbn Ebi Kuhafe nerede? İbnü’l-Hattab nerede?*” diye bağırıldı. Cevap gelmeyince “*Bunlar ölmüşler*” dedi. Hz. Ömer Peygamberden ona cevap vermesi için izin aldı. Ebu Süfyan “*Hübel yücedir*” deyince

¹⁰³ Al-i İmran, 3:155

¹⁰⁴ Buhari, *Kitabu’l-Cihad ve’s-Siyer*, hadis: 3038.

Ömer ona, “Allah en yüce ve en büyüktür” diye cevap verdi... Ebu Süfyan “Günler değişkendir, savaş bir lehe bir de aleyhe döner. Uhud Bedir’e, Hanzala Hanzala’ya (oğlunu kastederek) karşılıktır” dedi. Hz. Ömer “Bizim ölülerimiz cennettedirler ve rızıklanıyorlar, sizin ölüleriniz ise cehennemdeler ve azap görüyorlar” diyerek cevap verdi.¹⁰⁵

İslam düşmanları, sahabenin aleyhinde kullanabilecekleri birçok delil aramışlardır. Çünkü Peygamber'in vefatı sonrası sahabe, dinden dönenlerle savaştı ve onları zekât vermeye, namaz kılmaya mecbur etti. Hz. Ebu Bekir'e olan düşmanlıkları ise çok daha şiddetliydi. Çünkü Ebu Bekir, onlara büyük zarar vermiş ve birçoğunu öldürmüştü. Ancak onlardan hiçbiri, “Sen Muhammed’in dinini değiştirdin. Ona aykırı davrandın. Şimdi bizim yaptığımız şeyi nasıl çirkin görürsün? Biz zekât vermiyoruz diye nasıl bizi öldürürsün?” diyememiştir. Halbuki bu, onların böyle söylemeye ve bu şekilde delil getirmeye ihtiyaç duydukları bir durumdu. Bu nedenle anlıyoruz ki, onlar Peygamberde bir kusur bulamadıkları gibi, Ebu Bekir’de de bir kusur bulamamışlardır.¹⁰⁶

1.5. Ashabın Kur’an’ı Değiştirdiğine Dair Bazı İddialar

Kâdî Abdülcebbar bu konunun mülhidlerinde anlamada çok önemli olduğuna dikkat çekerek, üzerinde uzun uzun düşünülmesi gerektiğini söyler.¹⁰⁷ Çünkü Şîî grupların mülhidlerinde oyunlarına aldanarak şöyle iddia ettiklerini nakleder:

“Müslümanların ilk nesli olan ashap nasları ve Kur’an’ı değiştirdiler, içerisine olmayan şeyleri eklediler. Böylelikle bu naslar da kendilerinden sonra gelen tabiun nesline geçti. Onlardan sonra gelen alimler de bunu din zannederek aldılar. Halbuki gerçek din bu değildi. Farklı mezheplerin ve alimlerinin bu yalanı devam ettirmelerinin nedeniyse onların bu husustaki hilelerden habersiz olmaları ve bunun onlardan gizlenmesidir. Zira Ebu Bekir, Ömer, Osman kendi

¹⁰⁵ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 308; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, ed. Hakan Demir- Haydar Yıldırım, çev. Mehmed Beşir Eryarsoy (İstanbul: Siyer Yayınları, 2023), 2/s. 510.

¹⁰⁶ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 310.

¹⁰⁷ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 97.

saltanatları boyunca bu hilenin üstünü örttüler ve konuşulmasına engel oldular. Hz. Ali b. Ebu Talip ise başa geldiği zaman kendisinden öncekilerin yolunu takip etmek zorunda kaldı ve bunu açıklama fırsatı bulamadı. Çünkü onun çevresindekiler ve ordusu Ebu Bekir, Ömer ve Osman'ın taraftarlarıydı.”¹⁰⁸

1.5.1. Kur'an'ın Toplanması

Şîa'ya göre Kur'an'ın toplanması konusunun tahrif iddialarıyla doğrudan ilişkili olduğu düşünülmektedir. Çünkü tahrif iddialarını ileri sürenler Kur'an'ın Hz. Peygamberin sağlığında cemedildiğini ileri sürmüşlerdir.¹⁰⁹ Kur'an'ın iki kapak arasında ne zaman cemedildiği konusunda kabul edilen yaygın görüşün şöyle olduğu söylenmektedir: *“Kur'an indiği zaman indiği şekliyle ve ayrı ayrı sayfalara yazılıyordu. Bunların hangi sureye ve surenin neresine ait olduğuna işaret ediliyordu. Fakat bu sayfaların -nesh edilmesi düşünülerek- hepsi bir arada ciltlenmiyordu. İlk defa Hz. Ebu Bekir halifeliği döneminde bütün bu sayfaların hepsini birlikte yazılıp toplu olarak ciltlendi ve ona “Mushaf” ismi verildi. Sonrasında kıraat farklılıklarının sebep olduğu bazı anlaşmazlıkları önlemek için Hz. Osman Hz. Hafsa'nın elindeki Ebu Bekir zamanında ilk toplanan Mushaf'ı alarak kıraat imamları olan ashab'ı-kiram ile Kur'an'ın nazil olduğu Kureyş lehçesini esas alınarak hazırlandı. Bu hazır olan yeni Mushaf'ı beş ya da yedi nüsha olarak çoğaltıp birini kendi yanında tutarak diğerlerini Mekke, Basra, Kûfe, Şam, Yemen ve Bayern'e gönderdi.”¹¹⁰*

Kur'an'ın cemedilmesi meselesinde Şîi müfessirlerin görüşleri ise farklılık arz etmektedir. Aralarında Seyyid Murtaza'nın da bulunduğu birçok Şîi alime göre Kur'an'ın toplanması Allah Resulü (sallallahu aleyhi vesellem) hayatta iken gerçekleşmişti. Zira bu Hz. Peygamber bu kadar insana Kur'an'ı ezberletmişti.

¹⁰⁸ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 97.

¹⁰⁹ Musa Kazım Yılmaz, “Şîa'nın Kur'an İlimleriyle İlgili Görüşleri”, *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şîilik Sempozyumu* (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 1993), 163.

¹¹⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2021), 1/109-110; Abdulhamit Birışık, “Kur'an”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/386-387; Yiğitt, “Osman”, 33/443.

Böylesine önemli bir meseleyi Peygamber kendisinden sonraya bırakamazdı.¹¹¹ Hicri altıncı asır Şîa müfessirlerinden olan Ebu Ali et-Tabersi (ö.548/1154) ve çağdaş müfessirlerden olan Ayetullah el-Hui (1899-1992) de buna benzer fikirleri ileri sürerek Kur'an'ın Hz. Peygamber döneminde toplanmış olduğunu savunur.¹¹² 1991 yılı Eylül ayında İstanbul'da düzenlenen Şîilikle ilgili sempozyumda iştirak eden İran'ın Kum kentindeki Havza-i ilmiyede tedrisatla meşgul olan Tefsir sahasındaki araştırmacı Nasır Mekarim Şirazi (1924) de Kur'an'ın Hz. Peygamber döneminde yazılmış olduğunu söyleyerek birtakım deliller ileri sürmüştür. Ona göre Kur'an'ın ilk suresinin "Fatihatü'l-Kitab" adıyla isimlendirilmiş olması kitap şeklinde olmasına açık delildir. Aynı zamanda Mekarim Şirazi el-Kummi'nin naklettiği bir rivayeti de zikrederek Hz. Peygamberin Hz. Ali'yi çağırarak ona Kur'an'ı toplamakla görevlendirdiğini, onun da Kur'an'ı toplayarak sarı bir bezin içine sarıp mühürlediğini söylemiştir.¹¹³ el-Mizan isimli tefsiriyle tanınan, son dönem Şîa alimlerinden olan Tabatabai (1904-1981) ise bu yaklaşımları doğru bulmayarak Kur'an'ın ilk defa iki kapak arasında tek bir Mushaf olarak toplanmasının Hz. Ebu Bekir zamanında gerçekleştiğini söyler.¹¹⁴

1.5.2. Kur'an'ın Tahrif Edildiğini İddia Eden Şîa Alimler

Kur'an'ın tahrif edilmesiyle ilgili Şîi kaynaklara bakıldığında zaman karşımıza iki farklı ekol çıkmaktadır. Bunlardan birincisi Kur'an'ın tahrif edildiğini söyleyen Ahbariler, diğeri ise onlara şiddetli şekilde karşı çıkan Usulilerdir.¹¹⁵ Şîa mezhebi içerisindeki bu iki farklı ekol Ehl-i sünnet mezhepleri arasında, dini hükümlerin tespiti, bazı hususlarda olan farklı yaklaşımlar sonucu ortaya çıkmış ehl'i-eser ve ehl'i-re'y

¹¹¹ Muhammed Hadi Marifet, *Ulum'i-Kur'an*, çev. Burhanettin Dağ (İstanbul: Kevser Yayınları, 2009),151-152.

¹¹² Şaban Karataş, *Şia'da ve Ehli Sünnet'te Kuran Tasavvuru* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017),46-47; Yılmaz, "Şia'nın Kur'an İlimleriyle İlgili Görüşleri", 166.

¹¹³ Yılmaz, "Şia'nın Kur'an İlimleriyle İlgili Görüşleri",166; bkz: Şeyh Nasır Mekarim Şirazi, *el-Emselu fi-Kiteb'i-Allah'il-Munzel* (Beyrut/Lübnan: Müessesetü-İlmiyye, 2013), 1/19-20; Şii kaynaklarda Kuranın toplanmasıyla ilgili ayrıca bkz: Aslan Habibov, *İlk Dönem Şii Tefsir Anlayışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2007), 85-87.

¹¹⁴ Allâme Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsir'il-Kur'an*, çev. Vahdettin İnce (İstanbul: Kevser Yayınları, 2014), 12/184-188.

¹¹⁵ Sabuhi Şahavatov, "İmâmiyye Şîası'nın Kur'an'ın Tahrifi Konusuna Yaklaşımı", *Usul İslam Araştırmaları* 22 (2014), 46.

şeklindeki ayrımın benzeridir. Ahbariyye, imamların otoritesine mutlak bağlılık sergileyerek onlardan nakledilen rivayetleri usulde ve fūruda tek kaynak olarak almaktadır. Gaybet dönemiyle beraber ortaya çıkmış Usuliyye ise dini hükümlerin tespiti ve anlaşılmasında istidlal metodunu benimsemiştir.¹¹⁶ Gaybet sonrası Usulilik fikrinin ortaya çıkmasıyla İsnaaşeriyye mensupları bu görüşü benimsediler. Tam da bu dönemde imamlardan gelen haberlerden faydalanabilmek amacıyla kütüb’i-erbaa olarak isimlendirilen eserlerin yazılmasına başlandı. Ehl-i sūnnet ile Mu’tezilenin uyguladığı esnek yöntemlerin etkisi bu Şîî grupları da yöntem değişikliğiyle karşı karşıya koymuş oldu. Bu dönemde Mu’tezile mezhebinden etkilenen Usuli Şîî gruplar diğer mezheplerin de bilgi kaynağı olarak kullandıkları akli istidlali kendi sistemlerine dahil ettiler.¹¹⁷ Ahbariler ise kadim Şîî ulemadan gelen rivayetlere dayanarak akıl yürütmenin ve içtihadın haram olduğunu, sadece pak nesilden gelen rivayetlere bağlanmanın vacip olduğunu söylemişler.¹¹⁸

Kâdî Abdülcebâr da Kur’an’ın ashap tarafından toplanmasına dikkat çekerek bu insanları Peygamberden sonra dini tahrif etmekle, değiştirmekle suçlamanın akıl almaz bir şey olduğunu söyler. Zira muhacir ve Ensar Resulullah’ın (s.a.v) dinine sıkıca sarıldılar, kendisinden sonra onun şeriatını muhafaza ettiler ve bu uğurda savaştılar. Hz. Ebu Bekir’e itaat ederek Müseyleme’yi öldürmek için katıldıkları savaşta ashaptan önde gelen isimlerin de bulunduğu 400 kadar¹¹⁹ kişi şehit oldu. Bu savaşlarda Kur’an hafızı insanların ölmesiyle Ebu Bekir’in etrafında toplanan ashap ondan istedikleri zaman ulaşabilmeleri için Kur’an’ın bir Mushaf halinde toplamasını istediler.¹²⁰

Kur’an’ın tahrif edildiği iddialarına gelecek olursak, bunun ilk olarak II/VIII. asrın ortalarına kadar Abdullah b. Sebe’ye nispetle bilinen Sebeiyye başta olmak üzere

¹¹⁶ Metin Yurdagür, “Ahbariyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/490.

¹¹⁷ Mustafa Öz, “Usuliyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/214.

¹¹⁸ el-Katib, *Şia`da Siyasal Düşüncenin Gelişimi. Şuradan Vilayet`i-Fakihe.*, 351,410.

¹¹⁹ Bazı kaynaklarda bu savaşlar sırasında Müseyleme taraftarlarından 21.000-24.000 kişinin öldürüldüğü, Müslümanlar tarafından 700’ü hafız olmakla toplam 2.200 şehidin olduğu nakledilir. Ahmet Önkâl, “Müseylimetülkezzab”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/90.

¹²⁰ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 446; Kur’an’ın Mushaf haline getirilmesiyle ilgili rivayetler için bkz: Salih Ahmed eş-Şami, *Hadis Hazinesi* (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2017), 2/233-239.

Gulat'ı-Şîa olarak bilinen gruplar tarafından öne sürüldüğü söylenmiştir.¹²¹ Bu konuda ilk rivayetlerin Süleyim b. Kays el-Hilali'nin Eban b. Ayyaş tarafından rivayet edilen Kitabı's-Sakife eserinde bulunduğu anlaşılmaktadır.¹²² Bunun takriben dördüncü asrın ortalarına kadar eser telif eden İmamiyye alimleri tarafından devam ettirildiği düşünülmektedir.¹²³

Kâdî Abdülcebbâr da üzerinde çalıştığımız eserde bu iddiada bulunan İmamilerden, Batinilerden ve Karmatilerden birçok yerde bahseder. Onların, sahabe hakkında 'Kur'an'ı değiştirdiklerini, yaktıklarını, nasları tahrif ettiklerini, taharet, namaz, oruç gibi birçok ibadeti değiştirdiklerini iddia ettiklerini ifade eder. Resulullah'ın vasisi olarak gördükleri Hz. Ali ise zayıf bir durumda olduğu için, onların söylediklerini açıkça ifade edemiyor ve onların hükümlerine uymak zorunda kalıyordu.¹²⁴ Bu bağlamda yazılmış ilk müstakil eserlerden bazılarını örnek verecek olursak Ahmed b. Muhammed b. Seyyar'ın (ö.268/882) telif ettiği Kitabı't-Tenzil ve't-Tahrif, Ebu Cafer Muhammed b. Hasan es-Safyari'nin (ö.148/765) et-Tebdil ve't-Tahrif isimli eseri, Ali b. Ahmed el-Kufi'nin (ö.352/961) Kitabı't-Tebdil ve't-Tahrif eseri bunlardandır.¹²⁵

Ahmet el-Kâtip aşırı Şîi grupların tahrif iddialarının ortaya çıkmasının nedenini özetle şöyle anlatır: “*İmâmet konusunun dallanarak bir inanç esası seviyesine yükselmesi sonucu İslam inancında bu kadar önemli olmasına rağmen Ehli Beytin İmâmeti hakkında Kur'an'ı-Kerimde yer almayışının hikmeti sorgulanmış, İmamiyyeden aşırıya giden bir grup da bu nedenle Kur'an'ı-Kerimin tahrif edildiğini, Hz. Ali ile Ehli Beytin açıktan zikredildiği ayetlerin silindiğini ileri sürmüştür. Kendi iddialarını destekleyebilmek için de Ehli Beyt İmamlarına zayıf ve ihtilaflı rivayetler isnad ettiler. Bu rivayetleri nakledenler el-Kâfi adlı eserinde el-Küleyni, Tefsirinde*

¹²¹ Mehmet Ümit, “Kur'an'a Yönelik Tahrif İddialarına Zeydi Tepki”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/9 (2006), 66-67.

¹²² Şahavatov, “İmâmiyye Şîası'nın Kur'an'ın Tahrifi Konusuna Yaklaşımı”, 48.

¹²³ Yılmaz, “Şîa'nın Kur'an İlimleriyle İlgili Görüşleri”, 175.

¹²⁴ Kadı Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdülcebbâr el-Hemedani, *Tesbitü Delaili'n-Nübüvve*, 33-34; 87-88; 97; ayrıca bkz: Kadı Abdülcebbâr, *el-Muğni*, ts., 16/153-154; ayrıca bkz: Metin Özdemir, *Mutezilenin Kuran Müdafası. İlk Dönem Müslüman Rasyonalistlerin Kur'an'a Yöneltilen İtirazlara Verdikleri Cevaplar -Kadı Abdülcebbâr Örneği-*, ed. Mahmut Ay (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017),23.

¹²⁵ Şahavatov, “İmâmiyye Şîası'nın Kur'an'ın Tahrifi Konusuna Yaklaşımı”, 49.

Ayyaşi, Kummi ve diğerleridir. Usuli Şîî alimlerle bu rivayetleri tenkit ederek kabul etmemiştir."¹²⁶

Ahbariliğin hüküm sürdüğü dönemlerde Şîî tefsirlerin temel kaynağının İmamlardan nakledilen rivayetlerden ibaret olduğu görülmektedir. Bu dönemde kendi tefsiriyle şöhret kazanmış İmamiyye mensubu Kummi de bu müfessirlerden biridir.

- a. *Kummi*- Tefsirinde Kur'an'ın tahrif edildiğiyle ilgili rivayetlere yer vererek bazı ayetlerin değiştirildiğini, bir kısım ayetlerin de düşürülerek tahrif edildiğini ileri sürmüştür. Aynı zamanda kendisine göre ayetlerin doğru şekillerini de kaydetmektedir.¹²⁷ Kummi'ye göre Kur'an'da çıkarılan lafızlardan biri "علي" (Ali) kelimesidir. Bazı ayetlerde "Ali Hakkında" "Ali'nin Velayeti Hakkında" çıkarmaların olduğunu farklı rivayetlere dayanarak söylemektedir.¹²⁸
- b. *Kuleyni* (ö.329\941) – İmamiyye Şîa'sının dört temel hadis kaynağından biri olan el-Kâfi'nin müellifidir. O da Kur'an'ın tahrif olduğunu söyleyenlerden biridir. Ona göre Kur'an'ın zahiri ve batini anlamlarını Vasilerden başkası bilemez. Allah tarafından indirildiği şekliyle Kur'an'ı bilen sadece İmamlardır. Bildiğini söyleyen başkaları ise kezzaptır.¹²⁹ Yine Usul'u-Kafide Rahman suresindeki "Şimdi Rabbinizin hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?" (Rahman,13) ayeti hakkında şöyle bir ayetin de olduğunu nakleder: "Nebiyi mi, yoksa Vasisini mi yalanlıyorsunuz?"¹³⁰
- c. *Ayyaşi* (ö.320/932) – Büyük bir müfessir olarak Ayyaşi Şîîler nezdinde önemli bir yere sahiptir. Kaynaklarda kendisiyle ilgili sika, saduk, kadri yüce şeklinde

¹²⁶ Ahmet El-Katip, *Nedenleri Tarihte Kalmış Siyasi Ayrılık (Sünnilik-Şiiilik)*, çev. Muharrem Tan (İstanbul: İlimyurdu Yayıncılık, 2013), 50-51.

¹²⁷ Nesrişah Saylan, "Kummî Tefsirinde Kur'an'ın Metni Konusundaki Tahrif İddialarının İncelenmesi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/3 (2017), 1541; Habibov, *İlk Dönem Şii Tefsir Anlayışı*, 113; Hüseyin Güneş, *Tahrif İddiası Bağlamında Şia ve Kuran* (Konya: Kitap Dünyası, 2007), 132; Şahavatov, "İmâmiyye Şîası'nın Kur'an'ın Tahrifi Konusuna Yaklaşımı", 50; İhsan İlahi Zahir, *Şia ve Sünnet*, ed. Feridun Dinçert, çev. Muhammed Yücel (İstanbul: Küresel Kitap, 2020), 95-97.

¹²⁸ el-Kummi, *Tefsiru'l Kummi*, 234; Saylan, "Kummî Tefsirinde Kur'an'ın Metni Konusundaki Tahrif İddialarının İncelenmesi", 1543.

¹²⁹ Küleyni, *Usul-u Kâfi*, çev. Vahdettin İnce (İstanbul: Dar'ük Hikem, 2008), 1/389.

¹³⁰ Küleyni, *Usul-u Kâfi*, 1/372; Elimizdeki nüshada bu hadisin "merfu" olduğu söylenmiştir. Şia'ya göre de merfu hadis ittifakla höccet olarak alınmaktadır: İbrahim Kutluay, *Şia'da Hadis Usulü* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2020), 193-196.

tanımlar kullanıldığı görülmektedir.¹³¹ Kendi tefsiriyle şöhret bulmuş Ayyaşi Ahbari ulemasının büyük hadisçilerinden sayılmaktadır.¹³² Diğer Ahbari Şîiler gibi o da Kur'ân tefsirinde reye başvurulmasını doğru bulmadığından kendisine ulaşan rivayetleri aktarmakla yetinmiş, kendi değerlendirmelerine ve tercihlerine yer vermemiştir. Bu çerçevede Kur'ân'ın tahrifi ile ilgili rivayetlere de yer veren Ayyaşi konuyla ilgili hiçbir yorum yapmamıştır. Bu nedenle de sonrasında birçok Usuli alimler tarafından eleştirilere maruz kalmış ve rivayetleri kabul edilmemiştir.¹³³

Tahrif iddiasında bulunanlar arasında Ehl-i sünnet kaynaklarında da kendilerince deliller arayanlar olmuştur. Örnek olarak Seyyid Tayyib el-Musevî el-Cezâirî 1966 yılında neşredilmiş Kummi-Tefsirine yazmış olduğu takdiminde “Tahrif’ul-Kur’ân” başlığı altında Ehl-i sünnet ulemasının eserlerine de başvurmuştur. Ehli sünnetin kaynaklarındaki mensuh ayetlerle ilgili rivayetleri, kıraat farklılıklarını ve bu gibi bazı konuları ele alarak kendi görüşlerini delillendirmeye çalışmıştır.¹³⁴

1.5.3. Tahrif İddialarına Karşı Çıkmış Şîi Alimler

İlk dönem İmamiyye alimlerinin tahrif iddialarını ele aldıktan sonra şunu da söylemekte fayda vardır ki, hicri V. asırdan itibaren yetişen Şîi alimleri “Kur'ân'ın tahrif edildiği” söylemlerine ciddi şekilde karşı çıkmışlar. Bu alimlerin başında ilk olarak Şeyh Saduk (ö.381/991) olmak üzere¹³⁵ Şeyh Müfid (ö.413/1022), Şeyh Murtaza (ö.436/1044) ve Şeyh Tusi (ö.460/1067) gibi alimler gelmektedir.¹³⁶

¹³¹ Aslan Habibov, “İmamiyye Şîası'nın Tefsir Tarihi ve Günümüze Ulaşan En Eski Şîi Tefsirler”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (2008), 235.

¹³² Sabahattin Gümüş, *İsnâaşeriyye Tefsir Gelenğinde İmâmetle İlişkilendirilen Âyetlerin Ahbârî ve Usûlî Yorumu* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020), 33.

¹³³ M. Suat Mertoğlu, “Ayyaşi Muhammed b. Mes'ûd”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), EK-1/151.

¹³⁴ Yunus Emre Gördük, “Şîi Müelliflerin Tahrifu'l-Kur'an Meselesinde Sünnî Kaynaklara Yaptığı Atıflar ve Değerlendirmesi: “Tayyib el-Musevî el-Cezâirî Örneği”, *Usul İslam Araştırmaları* 15/15 (2011), 58-68.

¹³⁵ Şeyh Saduk, *el-İ'tikadat*, ed. Ümit Atlı, çev. Seyyid Kerem Ali Hüdayi (İstanbul: İmam Rıza Dergâhı Yayınları, 2019), 92.

¹³⁶ Yılmaz, “Şîa'nın Kur'an İlimleriyle İlgili Görüşleri”, 180; Halil İbrahim Bulut, *Erken Dönem Şîi Düşüncüleri* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 227; bkz: Habib Kartaloğlu, *Şeyh Saduk ve Şeyh Müfid Bağlamında İmamiyye'de Ahbari-Usuli Farklılaşması* (Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi,

İstisnaları bir kenara bırakırsak genellikle muasır dönem Şîî alimlerin Kur'ân'ın tahrif edilmediği konusunda ittifak halinde olduklarını söyleye biliriz. Yani önceki alimlerin nezdinde tahrifin bulunduğu yönündeki ittifakın bugün seyrinin muasır alimler tarafından tahrifi reddetme yönündeki ittifakla değiştiğine şahit olmaktayız.¹³⁷ Son dönem Şîî müfessir olan Tabatabai de Kur'ân'ın değiştirildiği iddiasına şiddetle karşı çıkan alimlerden birisidir. O da şu an elimizde olan Kur'ân'ın ister lafzi yönden ister irab ve harf yönünden hiçbir değişikliğe maruz kalmadığını savunmuştur. Kur'an'a sonradan bir şeylerin eklenmesi ya da bir şeylerin çıkarılması da söz konusu değildir. Bu bağlamda masum imamlardan gelen rivayetlerin hepsi tevil edilir. “Şu ayet aslında şu şekilde inmiştir” şeklindeki sözlerden maksat o ayetin tefsiridir ve bu da ayetin batını ve tevil anlamında söylenmiştir.¹³⁸

Bunun yanı sıra Kur'ân'ın lafzi yönden tahrifine karşı çıkan fakat anlam ve mana yönünden tahrifin buluna bileceğini söyleyen Şîî alimler de olmuştur. Örnek verecek olursak Ayetullah Hui (1899-1992) *el-Beyân fi tefsîri'l-Kur'ân* isimli eserinde Kur'ân'ın ashap tarafında lafzen olmasa da manen tahrif edildiğini söylemektedir.¹³⁹ Yine muasırlardan Muhammed Taki Misbah (1934-2021) Kur'ân'da hiçbir yönden ekleme ve eksiltmenin olmadığını söyledikten sonra Kur'ân'ın kişiler görüşlere göre yapılan tefsir ve teviller neticesinde manevi tahrifinin mümkün olduğu görüşündedir.¹⁴⁰ İran devriminin öncüsü olan Ayetullah Humeyni'nin (1902-1989) eserlerinden toplanmış olan Kur'ân tefsiriyle ilgili kitabında da Kur'ân'ın lafız ve kelime yönünden değil mana yönünden tahrif edilebileceğine dikkat çekilmiştir. Bazı alimlerin birtakım rivayetlerinde yer alan tahriften maksat da manevi tahriftir. Nitekim imamlar tarafından Kur'ân'ın toplanması hususunda aktarılan rivayetlerdeki ifadeler de bu manaya işaret etmektedir. O halde, eğer İmam Humeyni gibi bir kimse tahriften söz ediyorsa ve bazen bunu açıktan söylüyorsa bu manevi tahrifin beyanı olarak kabul

2011), 80-81; bkz: Habib Kartaloğlu, *eş-Şerif el-Murtaza ve Şii-Usuli Gelenekteki Yeri* (Sakarya Üniversitesi, 2016), 146-148.

¹³⁷ Abdulkarim Seber, “Muasır Şii Alimlerin Kur'an'da Tahrif İddialarına Bakışı: Şii Kuran Tariklari Çerçevesinde Bazı Tesbitler”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/2 (2012), 784.

¹³⁸ Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsir`il-Kur`an*, 12/162-168.

¹³⁹ el-Hui, *el-Beyân fi tefsîri'l-Kur'ân* (Tahran: Daru'l-Sakaleyn, 1376), 197.

¹⁴⁰ Ayetullah Muhammed Taki Misbah, *Ehlibeyt Mektebi'ne Göre Akaid Dersleri*, çev. İsmail Bendiderya- Cafer Bendiderya (İstanbul: Kevser Yayınları, 2019), 219.

edilmelidir.¹⁴¹

1.6. Hz. Fatıma ile İlgili İddialar ve Fedek Olayı

Yine bir grup Şîi Peygamberi (sallallahu aleyhi vesellem) ve ehl-i beytini sevdikleri iddiasında bulunarak (sanki onları savunuyor düşüncesiyle); Hz. Ömer'in, Hz. Fatıma'yı dövdüğü ve karnındaki Muhsin adında çocuğunu öldürdüğü için ağıtlar söylüyor ve bu haberleri duyurmaları için kasideciler ve ağıtçılar¹⁴² görevlendiriyorlardı.¹⁴³ Kâdî Abdülcebâr bunu söyleyenlerin onlara karşı çıkanlara "Yezid b. Muaviye nasıl ki Hüseyini öldürmüştü Ebu Bekir ve Ömer de Hz. Fatıma'yı dövmüş ve oğlu Muhsin'i öldürmüştür" dediklerini nakleder.¹⁴⁴ Bu iddiaların asılsız olduğunu, böyle bir olayın hiçbir zaman gerçekleşmediğini söyleyen Abdülcebâr iddia sahiplerine itirazda bulunarak şöyle bir cevap verir:

*"Eğer bu söylenenler gerçekten olmuş olsaydı bu haberleri işiten herkeste konuyla ilgili olan bilgi, Yezid'in Hz. Hüseyin'i öldürmesi hakkındaki bilgiden daha kuvvetli olması ve herkesin bunu bilmesi gerekirdi. Zira bu Kerbela vakasından daha büyük bir hadisedir. Çünkü buna şahitlik eden insan sayısı daha çoktur. Ebu Bekir ve Ömer hakkında iddia edilen bu hadise Medine'de olmuştu. Dolayısıyla bu hadiseye el-Abbas ve oğulları, Ali b. Ebu Talip ve oğulları, köleleri ve kadınlarıyla beraber bütün Haşimoğulları, bütün muhacirler ve Ensar şahitlik etmişti. Resulullah (sallallahu aleyhi vesellem) vefat ettiği zaman Medine'de 100.000'den fazla insan yaşıyordu. Bu yüzden de bu hadise hakkındaki bilginin, Kerbela'da olanlar hakkındaki bilgiden daha kuvvetli olması gerekirdi."*¹⁴⁵

Bu iddialara karşı çıkan Kâdî Abdülcebâr bu söylenenlerin batıl olduğunu

¹⁴¹ Seyyid Muhammed Ali İyazi, *Tefsir`i-Kur`an`i-Mecid- İmam Humeyni'nin Eserlerinden Derleme*, çev. Kadri Çelik (İstanbul: Kevser Yayınları, 2020), 1/129-130.

¹⁴² Örnek olarak bkz: Seyyid Mehdi Şücaî, *Hz. Fatıma'ya Ağıt*, çev. İsmail Bendiderya (İstanbul: Al`i-Taha yayınları.), 91-100.

¹⁴³ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 452.

¹⁴⁴ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 177.

¹⁴⁵ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 178.

daha iyi anlamak için ayrıca Hz. Ali'nin iddia edilen bu olay sonrası katillikle suçlanan sahâbilerle nasıl bir bağının, ilişkisinin olduğuna dikkat edilmesinin gerekli olduğunu anlatır. Nasıl oluyor da Hz. Ali karısının ve çocuğunun katili olarak suçlanan Hz. Ömer'i Fatıma'dan olan kızı Ümmü Gülsüm'le evlendiriyordu. Katillikle suçlanan bu kişiler kendi hilafetleri zamanında Hz. Ali'yi hep istişare heyetinde tutarak ondan tavsiyeler alırlardı. Aynı zamanda Ali istediği zaman bazı konularda kendi içtihadıyla onlara karşı çıka biliyor ve muhalif ola biliyordu. Nitekim bir gün Hz. Osman b. Affan Mina'da namazı dört rekât olarak kılınca Hz. Ali bütün insanların huzurunda anında ona müdahale ederek neden böyle yaptığını sordu: Hz. Ali, *“Sen burada, Resulullah'la beraber iki rekât kılmadın mı?”* dedi. Osman *“evet”* deyince, *“Sen Ebu Bekir ve Ömer'le beraber burada iki rekât kılmadın mı?”* sordu. Osman *“Evet”* dedi. Ali yine, *“Sen halifeliğinin başından beri burada bizimle iki rekât kılmadın mı?”* diye sordu. Osman *“Evet”* dedi. Ali *“Öyle ise neden şimdi dört rekât olarak tam kıldın?”* sorduğunda Osman cevabında, *“Mekke'de bir kadın nikahladım. Ve ben de Resulullah'tan kim bir yerden kadın alırsa o, orada ikamet edenlerden sayılır.”* dediğini işittim. Bunun dışında *“Benim Taif'te malım var ve ben oraya gitmeye niyet ettim”* dedi. Yine Hz. Osman'a karşı isyan edildiği zamanlarda da Hz. Ali onun yanında olmuş, onu korumuş ve nasihatlerde bulunmuştu. Şimdi hangi akıl sahibi onların Resulullah'ın kızına zulmettiklerini, Kur'ân'ı değiştirdiklerini, nasları iptal ettiklerini ve şeriatı değiştiklerini, Hz. Ali'nin de bu olaylar karşısında onların önünde sustuğunu söyleyebilir?¹⁴⁶

1.6.1. Hz. Fatıma'nın Dövülmesi İddiası

Birçok Şiî kaynakta bu olay farklı şekillerde anlatılmaktadır. İnanıldığı üzere Resulullah (sallallahu aleyhi vesellem) vefat ettikten sonra Müslümanların şûra ile seçmiş olduğu hilafet makamı batıl olduğu için ve Ehl-i beytin hakkının gasp edilmesi nedeniyle Hz. Ali, ailesi ve etrafındaki birkaç kişiyle beraber biat etmeyi reddetmişlerdi. Mevcut rejimin Resulullah'ın gerçek hilafetini temsil etmemeleri nedeniyle ona boyun eğmiyorlardı. Böylelikle Hz. Ali ve eşi Fatıma şer'i hakkı gasp

¹⁴⁶ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 179-181; 499.

edenlere karşı bir nevi cihat başlatmıştı. Hatta iddia edilene göre bazı kabilelerin zekâttan boyun kaçırmaya nedeni de Ebu Bekrin hilafetini meşru kabul etmemeleri idi. Bütün bunlar da iktidara karşı büyük bir tehlike oluşturduğu için muhaliflerin başı olan Hz. Ali ve ailesi biat etmeye zorlanıyordu. Sonunda Hz. Ali'nin evine saldırıldığına ve askerlerle eve girerek Hz. Ali'nin boynuna bir ip geçirerek biat etmesi için halifenin yanına zorla götürüldüğüne inanılır.¹⁴⁷ İddiaya göre yine bir gün Hz. Ebu Bekir'in emriyle Ömer ve beraberinde birçok Sahâbe Hz. Ali'nin evine saldırmış, Hz. Fatıma'yı kapı arasında koyarak kaburgalarını kırmış ve rahmindeki çocuğu Muhsin'i¹⁴⁸ öldürmüşlerdi.¹⁴⁹ Bu olay üzerine Hz. Fatıma ağır rahatsızlık geçirmiş ve sonrasında vefat etmişti.¹⁵⁰

Şîa rivayet kaynaklarına göre Hz. Fatıma'nın evinin yakılmasıyla ilgili gelen rivayetlerde hiçbir şüphe bulunmayıp mütevatir derecesinde bir bilgi değerine sahiptir.¹⁵¹ Ayrıca Hz. Peygamber bu olayı gerçekleşmeden önce şöyle haber vermiştir: “...Sanki ben onun yanındaymışım gibi onu gördüğüm zaman benden sonra kendisine yapılacakları hatırlıyorum. Onun evine zillet girecek, ona karşı saygısızlık yapılacak, hakkı gasp edilecek, mirası elinden alınacak, yan tarafı (kaburgası) kırılacak, rahmindeki çocuğu düşürülecek. O, “ya Muhammed” diye bağırarak fakat ona icabet edilmeyecek. Yardım dileyecek yardımına kimse gelmeyecek. Benden sonraki günlerini hep mazlum, üzgün, sıkıntılı ve ağlayarak geçirecek. Allah onu meleklerle teselli eder ve İmran kızı Meryem'e seslendikleri gibi: ey Fatıma “Allah seni seçip temizledi. Dünyaların kadınlarından seni üstün tuttu.”¹⁵² söyleyecekler.”¹⁵³

Konuyla ilgili kaynaklara baktığımız zaman konuyu geniş şekilde ele alan,

¹⁴⁷ Dünya Ehl-i Beyt Kurultayı, *Hidayet Önderleri-İmam Ali*, çev. Vahdettin İnce (İstanbul: Kevser Yayınları, 2016), 2/183; İddialar için ayrıca bkz: Kamil Güneş, “Hz. Ömer ile Hz. Ali Arasında Oluşturulan Menfi İlişkinin Mübete Dönüştürülmesi Üzerine”, *Marife* 5/3 (2005), 304-308.

¹⁴⁸ Rivayetlerin çeşitleri ve sened yönünden incelenmesi için bkz: İlyas Üzümlü, “Muhassin b. Ali b. Ebu Talib”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/21-22.

¹⁴⁹ Allame Meclisi, *Biharu'l-Envar* (Beyrut: Daru'l-İhya, ts.), 43/173; Ayetullah Cafer Sübhani, *Furûğ-i Velâyet / Tarih-i Tahlîliyy-i Zindegâniyy-i Emîrû'l-Müminin Ali*, çev. Zeynep Çatar vd. (İstanbul: Kevser Yayınları, 2015), 157-160; M. Yaşar Kandemir, “Fatıma”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/121.

¹⁵⁰ Dünya Ehl-i Beyt Kurultayı, *Hidayet Önderleri-Hz. Fatıma*, çev. Vahdettin İnce (İstanbul: Kevser Yayınları, 2016), 3/231.

¹⁵¹ Abdulalim Demir, *İmamiyye Şiası'nda Sahabe Tasavvuru*, 200.

¹⁵² Al-i İmran, 3:92

¹⁵³ Allame Meclisi, *Biharu'l-Envar* (Beyrut: Daru'l-İhya, ts.), 28/ 38-39.

Cafer Sübhani'nin (1929) söylediği gibi bakılırsa Şîa için “*hakikatlerin üzerine örtülmüş perdeyi kaldıran*”¹⁵⁴ Süleyim b. Kays el-Hilali'dir (ö.76\695). Eban b. Ebi Ayyaşın Süleyim b. Kays'tan naklettiği bu rivayette Hz. Alin'in Şîileriyle beraber İbn Abbas'ın evindeyken olan konuşma uzun bir şekilde rivayet edilir.¹⁵⁵ Aynı rivayet ilk dönem Şîî kaynakların büyük çoğunluğunda farklı şekillerde geçmektedir.¹⁵⁶

Tarih boyu İslam içerisinde birçok farklı grup ortaya çıkmıştır. Fakat hiçbir itikadi ve siyasi grup Şîa'nın iddia ettiği bu konuları ashap aleyhinde ne konuşmuş ne de Müslümanlar aleyhinde bu gibi uydurma rivayetleri delil olarak getirmemiştir. Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi vesellem) vefatının ardından kalbinde nifak taşıyan insanlar onun getirmiş olduğu dinden dönmeye, onun ashabına düşman olmaya başladılar. Fakat İslam'a düşman olan, ashaba karşı savaşan hiç kimse “*Sizler zaten Peygamberinizin dinini değiştirdiniz, vefatının hemen ardından ona verdiğiniz vade ihanet ettiniz, ailesine ve sevdiklerine düşman oldunuz*” iddiasında bulunmadı. Zira öyle bir şey olmuş olsaydı bu onlar için İslam davetinin önünde engel olmağa büyük fırsat olurdu. Kâdî Abdülcebbâr da Şîa'nın bu gibi iddialarına karşı Hz. Ali ile ona düşman olmuş Hariciler arasında geçen olaylara dikkat çeker. Şöyle ki, bir zamanlar Ali ile aynı safta bulunup sonrasında Aliye karşı olan ve onunla savaşan Hariciler Şîa'nın iddia etmiş olduğu şeyleri onun aleyhinde delil olarak getirmedi. Eğer iddia edildiği gibi ashap Kur'ân'ın naslarını değiştirmiş olsaydı, Peygamberin kızını döverek öldürmüş olsaydı kendi hasmı olan Hariciler ondan ayrıldıktan sonra bu gibi olayları onun aleyhinde delil olarak getirirlerdi.¹⁵⁷

Şehristani, Mu'tezile'den olup Şîa'ya meyleden Nazzam'ın da ashabın ileri gelenleri hakkında benzer iddialarda bulunduğunu söyler. O da Şîiler gibi, “*Hz. Ömer'in Sakife günü Hz. Fatıma'nın karnına vurduğunu ve bu nedenle çocuğunu düşürmesine sebep olduğunu, daha sonra Fatıma'nın evini içindekilerle birlikte ateşe verilmesini emrettiğini, bu sırada Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin de evde*

¹⁵⁴ Sübhani, *Furûğ-i Velâyet / Tarih-i Tahlîliyy-i Zindegâniyy-i Emîrû'l-Müminin Ali*, 160.

¹⁵⁵ Rivayet için bkz: Süleyim b. Kays, *Kitabu-Süleyim b. Kays el-Hilali* (İran-Kum: el-Hadi, 1420), 385-390.

¹⁵⁶ Konuyla ilgili rivayetler için bkz: Mehmet Nur Akdoğan, *Şii Kaynaklara Göre Hz. Ömer* (Ankara: Araştırma Yayınları, 2022), 165-172; Ayrıca bkz: Abdulaziz Muhammed Nur Veli, *Şia ve Tarihi Rivayetler*, 249-256.

¹⁵⁷ Kadî Abdülcebbâr, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 182.

olduğunu”¹⁵⁸ iddia ediyordu. Fakat yine bir zamanlar İslam içerisinde en büyük ekollerden biri olan Mu'tezile mensupları bu iddialara şiddetli karşı çıkarak kendi eserlerinde bunu ileri sürenlere karşı çıkmıştır. Örnek olarak bu gibi iddialara şiddetle karşı çıkanlardan biri de Basra Mu'tezilesinin reislerinden olan Ebu Ali el-Cübbai (ö.303/916) 'dir. Cübbai de Ali'nin, Muhacir ve Ensar ile Ebu Bekir'e biatının icma ile sabit olduğunu söyler. Hz. Ali'den zorla biat alındığını, hanımının insanların gözü önünde dövüldüğünü, sonrasında da kafir olan birine kızı Ümmü Gülsüm'ü verdiğini düşünmek mümkün değildir.¹⁵⁹ Nitekim bu gibi nedenlerden dolayı bir zamanlar Gulat'ı-Şîa'dan olan Ebu Kâmil Hz. Ali'yi küfürle itham ederek dinden çıktığını söylemişti. Çünkü Ebu Kamilin iddiasına göre Ali küfürleri konusunda kafirlere bir nevi yardımcı olmuştu. Resulullah'ın onu görevlendirmesine rağmen, vasiyeti yerine getirmemiş, velayete sahip çıkmamıştı. Ali'ye biati terk ettikleri nedeniyle bütün sahabeler kafir olduğu gibi¹⁶⁰, onlardan hakkını almadığı ve bu yolda savaşmadığı için Ali de aynı şekilde kafir olmuştu.¹⁶¹

Şiîlerin kendilerine itiraz olarak getirilen Hz. Ali'nin kızı Ümmü Gülsüm'ü Hz. Ömer'e vermesi olayına farklı şekilde cevaplar ileri sürdüklerine şahit olmaktadır.¹⁶² Şerif el-Murtaza gibi bir kısım Şiî alimler bu evliliği tasdik ederken, Şeyh Müfid (ö.413\1022) gibi Şîa'nın büyük alimlerinden buna karşı çıkarak inkâr edenler olmuştur. Yine bu evliliğin gerçekleştiğini kabul edenler de Hz. Ali'nin kızını kendi rızası ile vermediğini, Hz. Ömer'in tehdidi ile vermek zorunda kaldığını söylemişler.¹⁶³ Örneğin Kuleyni el-Kâfi isimli eserinde Hz. Ali'nin Ümmü Gülsüm'ü evlendirme teklifini kabul etmeyişi, ardından Hz. Ömer'in onu farklı şeylerle tehdit ederek İbn Abbas ile şöyle bir haber gönderdiğini anlatır: “*Allaha yemin olsun ki, zemzemi doldururum ve aileniz için geride hiçbir fazilet bırakmam. Sonra onun*

¹⁵⁸ eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 71.

¹⁵⁹ Ebu Ali el-Cübbai, *Kitabü'l-Makalat*, 184-186.

¹⁶⁰ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 157.

¹⁶¹ Kummi/Nevbahti, *Kitabu'l-Makalat ve'l-Firak/Firaku ş-Şia*, ed. Mehmet Azimli, çev. Hasan Onat vd. (Ankara: Ankara Okulu yayımları, 2020), 93-94; eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, 205; İbn Hazm el-Endelüsi, *El-Fasl Fi'l-Milel ve'l-Ehva ve'n-Nihal*, çev. Halil İbrahim Bulut (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2017), 3/180; el-Bağdadî, *Mezhepler Arasındaki Farklar*, 41.

¹⁶² Huriye Martı, “Ümmü Külsüm bint Ali”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/323.

¹⁶³ Muhammed Reyşehri, *İmam Ali Ansiklopedisi*, çev. Mikail Gürel (İstanbul: Asr Yayıncılık, 2009), 1/97-98.

(Ali'nin) hırsız olduğuna dair iki şahit tutarım ve sağ elini keserim.”¹⁶⁴ Böylelikle de Hz. Ali'nin kızını vermek zorunda kaldığı ve işi İbn Abbas'ın üzerine bıraktığı söylenir.

1.6.2. Fedek Bağları Konusu

Şîa'nın bir diğer iddiası da Hz. Fatıma'nın hakkı olan babasından kalma mirasının elinden alınması ve Hz. Ebu Bekir tarafından gasp edilmesidir.¹⁶⁵ Fedek o zamanlar Medine ile Hayber arasında Yahudilerin yaşadığı yerd. Hayber gazvesi zamanı bu araziler savaşız teslim edildiği için arazinin yarısı Hz. Peygambere tahsis edilmişti. Allah Resulü (sallallahu aleyhi vesellem) buradan gelen geliri fakirler, yolda kalmışlar ve ailesi için harcıyordu.¹⁶⁶ İddia ettiğine göre Hz. Peygamber bu hurmalıkları el-İsra suresi 26. ve er-Rum suresi 38. ayetlerdeki emir üzerine en yakını olan Hz. Fatıma'ya vermişti.¹⁶⁷ Hz. Ebu Bekir ise iktidara geldikten sonra Fedek'e birini göndererek Hz. Fatıma'nın vekilini oradan çıkarmıştı. Şîi kaynaklarda bu olay İmam Muhammed Bakırdan rivayet edildiği söylenen bir hadiste şöyle cereyan eder:

“Ali, Fatıma'ya dedi ki: “Git ve baban Resulullah'tan sana kalan mirasını iste.” Bunun üzerine Fatıma, Ebu Bekir'in yanına geldi ve şöyle dedi: “Niçin, babam Resulullah'ın mirasını bana vermiyorsun? Neden benim vekilimi Fedek arazisinden çıkardın? Orayı Resulullah'ın, Allah'ın emriyle bana verdiğini bilmiyor musun?” Ebu Bekir şöyle dedi: “Allah dilerse, hiç şüphesizsen haktan başka bir şey söylemezsin. Ama bunun için şahitler getirmen gerekiyor.” Bunun üzerine Ümmü Eymen geldi ve Ebu Bekir'e şöyle dedi: “Ey Ebu Bekir! Resulullah'ın söylediği bir sözü senin karşına kanıt olarak sunmadıkça şahitlik etmeyeceğim. Allah adına sena yemin veriyorum, Resulullah:

¹⁶⁴ Kuleyni, *el-Kâfi* (İran-Tahran: Matbaatu'l Haydari, 1367), 5/346.

¹⁶⁵ Dünya Ehl-i Beyt Kurultayı, *Hidayet Önderleri-Hz. Fatıma*, 3/175; Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, 63.

¹⁶⁶ Hüseyin Algül, “Fedek”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/294; Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2020),497.

¹⁶⁷ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, 68.

“Ümmü Eymen cennet ehlinde bir kadındır dediğini bilmiyor musun?” Ebu Bekir: “Evet, biliyorum.” dedi. Bunun üzerine Ümmü Eymen şöyle dedi: “Ben şahitlik ediyorum ki yüce Allah: “Akraban olan kimseye hakkını ver...” (İsra, 26) ayetiyle Resulüne tavsiyede bulundu, o da Allah'ın bu emri doğrultusunda Fatıma'ya Fedek'i verdi.” Sonra İmam Ali geldi, o da aynı şekilde şahitlikte bulundu. Bunun üzerine Ebu Bekir, Fedek'in Fatıma'ya ait olduğunu belirten bir yazı yazarak ona verdi. Bu sırada Ömer içeri girdi ve “Bu yazı nedir?” diye sordu. Ebu Bekir: “Fatıma, Fedek'in kendisine ait olduğunu iddia etti, Ümmü Eymen ve Ali de onun lehine tanıklıkta bulundular. Ben de ona bu yazıyı verdim.” dedi. Ömer yazıyı Fatıma'dan aldı, içine tükürerek parçaladı. Fatıma ağlayarak dışarı çıktı.”¹⁶⁸

Allame Meclisi (ö.1110\1698-99) Hz. Peygamberin Fedek arazisini Hz. Fatıma'ya vermesiyle ilgili şöyle bir rivayet nakletmektedir:

“Kızım, Allah bana Fedek'i verdi, özel kıldı. Başka hiçbir Müslümana değil, sadece bana bu arazi üzerinde dilediğim gibi tasarruf etme yetkisi verdi. Dolayısıyla onunla dilediğimi yapa bilirim. Annen Hatice'nin baban üzerinde mehir borcu vardı. Ben de bu mehir karşılığında Fedek'i sana devrediyorum. Senin ve senden sonra gelen çocuklarının olacak.” Sonra, Hz. Peygamber bir deri parçası getirilmesini emretti. Ve Ali'yi de çağırarak şöyle dedi: “Yaz! Fedek, Allah'ın Elçisinden Fatıma'ya hediyedir. Buna da Ali b. Ebu Talip ve Allah'ın Elçisinin kölesi olan Ümmü Eymen şahittir.”¹⁶⁹

Şîa'nın son dönem büyük alimlerinden olan Ayetullah Cafer Sübhani iddia edilen bu gasp olayının nedenini şöyle açıklıyor:

“Halife'nin Fedek'e sahip olmak istemesinin diğer bir sebebi de Hz. Ali'nin iktisadî gücünden korkulmasıydı. Ali rehberliğin tüm şartlarını

¹⁶⁸ Dünya Ehl-i Beyt Kurultayı, *Hidayet Önderleri-Hz. Fatıma*, 3/176-177; Mevlüt Poyraz, “Hz. Fatıma'nın Miras (Fedek) Talebiyle İlgili Şîa'nın Muteber Kabul Ettiği Rivayetlere Eleştirel Yaklaşım”, *Turkish Studies (Elektronik)* 14/6 (2019), 3442; Benzer rivayet için bkz: Allame Meclisi, *Biharu'l-Envar* (Beyrut: Daru'l-İhya, 1429), 29/40.

¹⁶⁹ Allame Meclisi, *Biharu'l-Envar* (Beyrut: Daru'l-İhya, ts.), 17/378-79.

taşıyordu. Zira ilmi, takvası, İslam'daki önceliği, Peygamber ile olan yakın bağı ve Peygamberin onun hakkındaki vasiyetleri inkâr edilemezdi. Bu şartlara haiz olan ve taşıyan bir şahısın, maddi olarak bir güç ve kudrete sahip olur da hilafet makamı ile rekabete girişmek isterse, o zaman o makamı üstlenenler için hiç de hoş olmayan büyük bir tehlike oluşurdu. Bu durumda Hz. Ali'nin sahip olduğu bu faziletlerin ve imkânların elinden alınması ve inkâr edilmesi mümkün olmadığına göre, yapılacak tek şey, iktisadi gücünü yok etmektir. Peygamber ailesinin ve Hz. Ali'nin durumunu zayıflatmak için Fedek'i gasp ettiler ve Peygamber ailesini kendilerine muhtaç ettiler.”¹⁷⁰ Bir diğer iddiaya göre ise Hz. Ebu Bekir para karşılığında kendine destek toplama bilmek için Fedek arazisini gasp etmişti. Böylece Hz. Ebu Bekir parayı ve malı kendi hilafeti konusunda insanları ayartmak için kullanmıştır.”¹⁷¹

Kâdî Abdülcebbar Allah Resulünün hayatta iken fey/ganimet olarak ona gelen mallara nasıl hassasiyetle yaklaştığını anlatırken şunları söyler: Resulullah insanlara bol bol verirken kendi ailesini bundan menederdi. Ona bir mal geldiği zaman onu taksim etmeden evine girmezdi ve bazen de elindekileri taksim etmek için mescitte gecelerdi. Onun İslam'a ilk giren ashabı Resulullah'ın bu husustaki uygulamasını şöyle anlatır: “Allah Resulüne (sallallahu aleyhi vesellem) büyük miktarda fey' malları geldiği zaman onu insanlar arasında dağıtıncaya kadar kendi hane halkı geceyi aç geçirirlerdi. Evlerine tatlı ne de tuzlu hiçbir şey girmezdi. Hatta onlara bizim evlerimizden bazı şeyler gönderilirdi.”¹⁷² Ebu Bekir de Peygamberden sonra hilafeti devraldığı zaman insanlara onun yaptığı gibi eşit yanaştı. Allah Resulünden sonra kalan malları onun taksim ettiği gibi taksim etti. Hatta onun zamanında Fetihler daha da çoğalıp her taraftan hilafete mallar gelmeye başladığı zamanda bile adaletli olmaya çalıştı. Abdülcebbar olayları farklı yöne çekerek anlatan Şii fırkaların iddia ettikleri gibi Ebu Bekir'in Peygamberden kalan malları gasp etmediğini, aynı onun yaptığı gibi taksim ettiğini söyler ve olayın gerçek yönünü şöyle anlatır: Resulullah'ın kızı Hz.

¹⁷⁰ Sübhani, *Furûğ-i Velâyet / Tarih-i Tahlîliy-i Zindegâniy-i Emîrû'l-Müminin Ali*, 175.

¹⁷¹ Dünya Ehl-i Beyt Kurultayı, *Hidayet Önderleri-İmam Ali*, 2/179.

¹⁷² Kadî Abdülcebbar, *Tesbitü Delaili'n-Nübüvve*, 420.

Fatıma Ebu Bekir'e bir elçi göndererek Peygamberden kalan malları neden ona vermediğini sorarak Hayber mallarından ve Fedek'ten kalan payını ister. Bunun üzerine Ebu Bekir, "Ben, Resulullah'ın şöyle dediğini işittim: *"Bu mal, Muhammed hayatta olduğu müddetçe onun ve ailesinindir. Ben vefat ettiğim zamansa bu mal benden sonraki emir sahiplerinin tasarrufundadır."* Eğer senin yanında bununla ilgili bir ahid varsa kabul ederim diyerek haber gönderir." Hz. Fatıma bununla ilgili kendisinde bir ahid bulunmadığını fakat Allah Resulünün onlara şu ayeti okuduğunu söyler: *"Allah'ın, (fethedilen) memleketlerin ahalisinden savaşılmaksızın peygamberine kazandırdığı mallar; Allah'a, peygambere, onun yakınlarına, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir..."* (Haşr, 7) Ebu Bekir bunun üzerine meseleni konuşmak için Fatıma'nın yanına gelir ve tekrar ondan bununla ilgili yanında bir ahid olup olmadığını sorduğunda Hz. Fatıma : *"Benim yanımda bu söylediklerimden başka bir şey yoktur"* cevabını verir. Ebu Bekir ise delil olmadan bir kişinin sözüyle Resulullah'tan işittiğim şeyden vazgeçmeyeceğini, bu malları Resulullah'ın sarf ettiği yerlere harcayacağını söyler.¹⁷³

Allah Resülü (sallallahu aleyhi vesellem) hayatta iken nasıl oradan gelen malı fakirlere, yolda kalmışlara harcamışsa kendinden sonra gelen Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali halife oldukları zaman aynısını yaptılar. Bu topraklarda at koşturmadılar.¹⁷⁴ Hz. Ebu Bekir, bu malları kendisi, çocukları, akrabaları ve ailesi için alıkoymamıştı. Ne de hilafeti dönemi orayı ordu komutanlarına ve orduya da vermemişti ki, bu hususta ona gasp ettiği suçlaması yöneltilsin. O, oradan gelen malları tanımadığı ve kim oldukları bile belli olmayan yolcular, garipler ve yoksul kimseler için tahsis etti.¹⁷⁵

Kâdî Abdülcebbar Hz. Ali'nin Resulullah ile kızı Fatıma arasında geçen bir olayı şöyle anlattığını naklediyor: "Resulullah'ın kızı Fatıma, eskimiş elbisesiyle ev işlerini yapıyor, elleri çatlayana kadar değirmen çeviriyordu. Bir gün kendisine *"Babana ganimet malları gelmiş. Onları insanlar arasında taksim ediyor. Ondan sana yardım edecek bir hizmetçi istesen iyi olmaz mı?"* denildi. Fakat Hz. Fatıma

¹⁷³ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 171.

¹⁷⁴ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 420.

¹⁷⁵ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 428.

babasından bunu istemeye haya etmişti. Bu yüzden Resulullah'ın halaları onunla Peygambere gittiler. Ama o insanlarla meşgul olduğu için uzun bir süre bekledikten sonra geri döndüler. Resulullah işini tamamladıktan sonra bu durum kendisine haber verilmiş ve bize gelmişti. Olay Hz. Peygambere anlatılınca Hz. Fatıma'ya şöyle dedi: *“Kızım, Bedir'in yetimleri senden daha fazla hak sahibidir. Sana bundan daha hayırlısını haber vereyim mi? Allah'ı tesbih etmen ve Ona hamd etmendir.”*¹⁷⁶ Bir keresinde Ensar'dan bir kadın Hz. Aişe'nin evindeyken Resulullah'ın yatağının halini görüp buna üzülmüş, hemen onlar için yün bir yatak getirmişti. Fakat Allah Resülü bunu bile kabul etmeyerek Aişe'ye onu geri vermesini söylemişti.¹⁷⁷

1.6.3. Ehl-i Sünnet Kaynaklarından Olaylara Kısa Bir Bakış

Ehl-i sünnet katında dünya kadınlarının en üstünü ve en hayırlısı dört kişidir. Bunlar, Firavunun karısı Asiye, İmran'ın kızı Meryem, Hüveylid'in kızı Hatice, Allah Resulünün kızı Fatıma'dır.¹⁷⁸ Nitekim İbn Abbas şöyle anlatır: *“Bir gün Allah Resülü (sallallahu aleyhi vesellem) yere dört çizgi çizerek “Bunun ne olduğunu biliyor musunuz?” diye sordu. Ashap: “En iyi bilen Allah ve Resulüdür” deyince, Resulullah: “Bunlar, cennet kadınlarının en faziletlisi, Hatice binti Huveylid, Fatıma binti Muhammed, Firavunun hanımı Asiye binti Muzahim ve Meryem binti İmran'dır” buyurdu.*¹⁷⁹

Bizlere bu rivayetleri nakleden sahabenin kendisi de bu bilinçle yaşamıştır. Ancak sahabe arasında vuku bulmuş olayları farklı şekillerde kendi amaçları için yorumlayanlar, Fedek olayı üzerinden de insanlarda sahabeye olan güveni ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. İslam'ın temel kaynaklarından olan sahabeyi farklı iddialarla itibarsızlaştırmaya çalışan Şiî fırkalar, Fedek üzerinden de güya sahabenin önde gelenlerinin İslam davası için değil, aslında dünyalık menfaatleri için çalıştıkları

¹⁷⁶ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 419; Benzer rivayet için bkz: Ebu Davut, *Edep*, ts., Hadis: 5063.

¹⁷⁷ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 420.

¹⁷⁸ Abdülkahir el-Bağdadi, *Kitabu Usuli'd-Din*, çev. Ömer Aydın (İstanbul: İşaret Yayınları, 2016), 344; Celaleddin es-Süyuti, *ed-Dürrü'l-Mensur*, çev. Hasan Yıldız (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012), 3/472; Ahmed Salih eş-Şami, *Hadis Hazinesi* (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2017), 15/68.

¹⁷⁹ *Ahmed b. Hanbel, hadis: 2668; İbn Hibban, hadis: 7010; benzer rivayet: Tirmizi, Menakıb, 3878.*

algısını oluşturmak istemişlerdir. Hakikatte ise Ehl-i sünnet kaynaklarında olayların neden ve nasıl geliştiğine baktığımızda, meselenin hiç de anlatıldığı gibi olmadığını görmekteyiz. Örneğin Sahih Buhari ve Müslim'in ittifak ettiği bir hadiste şöyle anlatılmaktadır: “Hz. Aişe'den rivayet edildiğine göre, Allah Resulü (sallallahu aleyhi vesellem) vefat ettiği zaman Peygamberin eşleri miraslarını istemek için Osman'ı Ebu Bekir'e göndermek istediler. Bunun üzerine Aişe onlara, Resulullah “Bize mirasçı olunmaz. Bizim bıraktıklarımız sadakadır” buyurmadı mı?”¹⁸⁰ diyerek onlara bir hatırlatmada bulundu.

İslam Alimleri Peygamberlerin kendilerinden sonra miras bırakmamalarındaki hikmeti şöyle izah ederler: Allah Teâlâ nebileri tebliğ eden elçiler olarak gönderdi ve onlara bu görevlerinin karşılığında herhangi bir ücret almamayı emretti. Nitekim Yüce Allah şöyle buyurur: “De ki; ben buna karşılık sizden bir ücret istemiyorum.”¹⁸¹ Zira bir kısım insanlar bununla Peygamberin kendisi ve ailesi için mal topladığını düşünürlerdi.¹⁸² Bu nedenle de peygamberlerin kendilerinden sonra bıraktıklarının sadaka hükmünde olup, ailesinin de bu maldan ancak geçimini temin edecek kadarıyla alabileceği söylenmiştir. Hadisten de anlaşıldığı üzere Fedek konusu sadece Hz. Fatıma ve Hz. Ebu Bekir arasında olan bir anlaşmazlık değildi. Hz. Ebu Bekir herhangi bir şahsi menfaatten ya da Hz. Fatıma'ya karşı iddia edildiği gibi nefretinden dolayı Fedek arazisini kendi yanında alıkonmuyordu. Hz. Peygamberden kalan bu ganimet mallarında kızının olduğu gibi hanımlarının da hakkı vardı. Sadece mesele bu toprakların ve malların nasıl tasarruf edileceği ve kime tahsis edileceğiydi. Şöyle ki Allah Resulü (s.a.v) hayatta iken Fedek arazisinden gelen gelirleri yolcular için harcıyor, geride kalan Hayber arazilerini de üç parçaya ayırmıştı. İki kısmını Müslümanlar arasında paylaşırdı. Bir kısmını da kendisi ve ailesi için ayırırdı. Arta kalanını ise muhacirlerin fakirlerine verirdi.¹⁸³ Resulullah vefat ettiği zaman Ehl-i beyti -Bunlar arasında hanımları, akrabaları da var- başka geçim yerleri olmadığı için

¹⁸⁰ Buhari, Feraiz 3; Müslim, Cihad 51; Muhammed Fuad Abdülbaki, *Buhari ve Müslim'in İttifak Ettiği Hadisler*, çev. Faik Akçaoğlu (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2021), 597.

¹⁸¹ Enam, 6:90

¹⁸² İbn Hacer el-Eskalani, *Fethu'l-Bari* (Riyad: Daru's-Selam, ts.), 12/11-12; Kastallani, *İrşadu's-sari li-şerhi Sahihi'l-Buhari*, çev. Hüseyin Yıldız (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2022), 17/s.622; Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi* (İstanbul: Işık Yayınları, 2013), 4/3647.

¹⁸³ Belazüri, *Ensabü'l-Eşraf*, 1/s. 601.

kendilerine düşen hisseleri almak istediklerinde Hz. Ebu Bekir bu malların ve toprakların bizatihi kendilerine verilmeyeceğini, aynı Resulullah'ın yaptığı gibi oradan gelen gelirlerin adeta bir maaş gibi onlara tahsis edileceğini söyler. Ebu Bekir içtihadında yanılmış olsaydı bile bu onun dini hükümlerde ne kadar hassas olduğunu göstermektedir.

Rivayet edildiği üzere Hz. Fatıma Ebu Bekir'den Resulullah'a Medine ve Fedek'te fey olarak verilen ve Hayber'in ganimetlerinin beşte birinden kalan mirası istemek için birini gönderir. Ancak Ebu Bekir cevabında Resulullah'ın *“Biz miras bırakmayız. Bizim bıraktıklarımız sadakadır”* buyurduğunu ve Peygamberin ailesinin de bu maldan geçimlerini sürdürdüğünü hatırlatır. Ve ona, *“Vallahi, ben Allah Resulünün sadakasından hiçbir şeyde Allah Resulü zamanındaki halinden bir değişiklik yapmam ve onu Allah Resulü nasıl kullandıysa ben de öyle kullanırım”*¹⁸⁴ der. Hz. Fatıma'nın bu karardan dolayı kendisine darıldığını gören Ebu Bekir Ali'ye de konuyu açıklarken şunları söyler: *“Canım elinde olana yemin olsun ki Resulullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) akrabalarına yakın durmam benim için kendi akrabalarıma yakın durmamdan daha iyidir. Ancak o mallar konusunda aramızda olanlara gelince, ben hayır olan haktan ayrılmadım. Resulullah bu mallar konusunda ne yaptıysa ben de aynısını yapıyorum.”*¹⁸⁵

Ehl-i sünnet ve Şîi kaynaklarında da geçtiği üzere Hz. Ebu Bekir sonrasında aralarındaki dargınlığı ortadan kaldırmak ve Hz. Fatıma'dan helallik almak için kendisini ziyarete gider. Şîi kaynaklarda bu olay Hz. Fatıma'nın Ebu Bekri affetmediği, ona beddua ettiği gibi gösterilmiş olsa da¹⁸⁶ tam tersi Hz. Fatıma ona hakkını helal etmiş ve vefatından sonra Hz. Ali de dargınlığın sebebini anlatarak Hz. Ebu Bekir'e biat etmiştir. Örneğin İmam Beyhakî'nin Şa'bi'den naklettiği bir rivayette şöyle anlatılır: *“Hz. Fatıma hastalandığında Ebu Bekir yanına geldi ve girmek için izin istedi. Ali: “Ey Fatıma! Ebu Bekir yanına girmek için izin istiyor” deyince, Fatıma: “Ona izin vermeme müsaade eder miydin?” dedi. Ali: “Evet” deyince de Ebu*

¹⁸⁴ Buhari, Meğazi 38; Müslim, Cihad, 52; Abdülbaki, *Buhari ve Müslim'in İttifak Ettiği Hadisler*, 568-569.

¹⁸⁵ Buhari, Fedailü's-Sahabe 3711,3712; Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kebir*, çev. Hüseyin Yıldız vd. (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2016), 12/416 (Hadis: 12861.)

¹⁸⁶ Dünya Ehl-i Beyt Kurultayı, *Hidayet Önderleri-Hz. Fatıma*, 3/236-238.

Bekir yanına girdi ve ondan helallik isteyerek: “Vallahi yurdumu, malımı, ailemi ve akrabalarımı sadece Allah’ın, Resulünün ve siz Ehli beytin rızası için terk ettim” dedi. Sonra Fatıma kendisine hakkını helal edinceye kadar ondan helallik istedi.”¹⁸⁷

¹⁸⁷ Beyhaki, *es-Sünenü l-Kebir*, 12/418 (Hadis No: 12863)

İKİNCİ BÖLÜM

İMAMET KONUSUNDA ASHÂBA YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

İslam mezhepleri Hz. Peygamberin vefatından sonra ortaya çıkan “siyasi yönetim krizini” farklı şekillerde değerlendirmişlerdir. Kur’ân ve Sünnette yönetim sorununu düzenleyen açık bir nassın olmaması, her fırkanın bu mevzuda farklı çözümler üretmesine neden olmuştur. Bu ise Müslümanlar arasında değişik anlayışların türemesine sebep olmuştur.¹⁸⁸ Nitekim Şehristani İslam toplumu içerisinde çıkan, Müslümanları bölünmeye götüren birtakım ihtilaflardan ve anlaşmazlıklardan bahsederken bunlardan birinin de imamet konusu olduğunu ve diğer dini hususlardaki hiçbir ihtilafın imamet konusu kadar tarafları birbirine karşı silaha sarılmaya sevk etmediğini söyler.¹⁸⁹ Bu konuda mezheplerin imametle ilgili görüşlerini kısaca ele alırsak özet olarak şunları söyleye biliriz:

Ehl-i sünnet katında bu konu itikadi esaslardan olmayıp, bilakis fûru ile ilgili konulara dahildir. Fakat belli bir dönem ortaya çıkmış tartışmalar nedeniyle imamet ve hilafet konusuna Ehl-i sünnet kelamcıları tarafından itikadi konular arasında yer verilmiştir. İmâmet kavramının kelamcılar arasında yaygın bir terim haline gelmesinin önemli sebeplerinden biri, II. (VIII.) yüzyılda Ali b. Mîsem ve Hişâm b. Hakem gibi Şîa alimlerinin hilafet yerine imamet terimini kullanmalarındır. Bu alimler, "kitâbü'l-imâme" adı altında yazdıkları eserlerde imamet konusunu dinin temel ilkesi olarak vurgulamışlardır. Aynı dönemde, Şîa'ya karşı olan İslam mezhepleri ise aynı kavramı ifade etmek için “es-siyâsetü’ş-şer‘iyye” terimini tercih etmişlerdir. Eş‘arî'den itibaren imamet, Şîa görüşünü eleştirme amacıyla kelâm kitaplarının son bölümünde işlenmeye başlanmış ve bu terim zamanla daha yaygın hale gelmiştir.¹⁹⁰

İslam mezhepleri kendi aralarında imamı tayin etmenin zorunlu olup olmadığına ihtilaf etmişlerdir. Ehli sünnete göre kanunların icrası, ceza ve

¹⁸⁸ Veysi Ünverdi, *Mutezile ve İmamet. İmamiyye Şiası'nın İmamet Anlayışının Eleştirisi: Kadı Abdülcebbar Örneği* (İstanbul: Endülüs yayınları, 2020), 30-31.

¹⁸⁹ eş-Şehristani, *El-Milel ve'n-Nihal*, 36.

¹⁹⁰ Mustafa Öz- Avni İlhan, “İmamet”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/201.

müeyyidelerin uygulanması, devletin güvenliğinin sağlanması, zekât ve vergilerin toplanması, mahkeme işleri ve bunun gibi birçok dini, siyasi ve adli işlerin uygulanması ve yürütülebilmesi için imamın tayini kullar üzerine vaciptir.¹⁹¹ Abdülkahir el-Bağdadi (ö.429/1037-38) sahâbenin de imametın vucubiyetinde icma ettiklerini söyler.¹⁹² Aynı şekilde Mu'tezile kelamcılarını da hadlerin uygulanmasını temel olarak imametini gerekli görürler. Hadlerin uygulanması insanların değil, ancak yönetici imamın yapabileceği görevler olduğundan bunları uygulayacak bir imamın bulunması zorunludur. Mu'tezile de bu konudaki icmanı delil olarak almıştır. Nitekim sahabiler, Hz. Peygamberin vefatından sonra derhal imam seçmeye yönelerek imamın gerekliliği üzerinde icma etmişlerdir.¹⁹³ Kâdî Abdülcebbar da "iyiliği emretme, kötülükten sakındırma", sınırların korunması, hadlerin uygulanması açısından imamın olmasını gerekli bilmektedir.¹⁹⁴ Hariciler bu konuda imametın zorunlu olmadığını, mümkün olduğunu söylemişler. Bir kısmını da ayrılığa düşerek fitne zamanında değil, emniyet zamanında zorunludur dediler. Ebu Bekir el-Esam ve beraberindeki bir gruba göre ise tam tersi fitne zamanında zorunlu iken emniyet zamanında zorunlu değildir.¹⁹⁵ İmamiyye ve İsmailiyye gibi birçok Şî'î gruplara göre imamın tayini kullar için değil Allah için zorunludur. Aynı şekilde bu mezheplere göre imamet, nübüvvetin devamı olarak algılanmıştır. Allah Teâlâ'nın hikmeti ve adaleti gereği insanların hidayeti için nasıl ki peygamberin gönderilmesi gerekiyorsa, aynı zamanda peygamberden sonra da her asır ve zamanda insanların hidayeti için bir imamın gönderilmesini gerekli kılmaktadır.¹⁹⁶ Kendi inanç esaslarını "tevhid, nübüvvet, imamet, adalet ve mead" şeklinde sıralayan Şî'î mezheplerine göre ise imamet aklen vacip olup inkârı kabul

¹⁹¹ Taftazani, *Şerhu'l-Akaid*, çev. Talha Hakan Alp (İstanbul: İFAV, 2018), s. 309; Fahreddin er-Razi, *Me'alimü Usulî'd-Din*, çev. Muhammed Altaytaş (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2019), 250; Nureddin es-Sabuni, *Matüridiyye Akaidi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İFAV, 2020), s. 114; el-Bağdadi, *Kitabu Usulî'd-Din*, s. 308; Ebu Seleme es-Semerkindi, *Cümelü Usulî'd-Din (Matüridiliğin Temel İnanç İlkeleri)*, çev. Ahmet Saim Kılavuz (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2023), 112.

¹⁹² el-Bağdadi, *Kitabu Usulî'd-Din*, 308.

¹⁹³ Ebu Ali el-Cübbai, *Kitabü'l-Makalat*, 108-110; Orhan Şener Koloğlu, *Cübbailer'in Kelam Sistemi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2017), 548.

¹⁹⁴ Kadı Abdülcebbar, *Şerhu'l-Usulî'l-Hamse (Mutezilenin Beş İlkesi)*, ed. Metin Yurdağür, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 2/688, 690.

¹⁹⁵ Seyyid Şerif Cürçani, *Şerhu'l-Mevakif*, ed. İbrahim Halil Üçer, çev. Ömer Türker (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2021), c.3/s.668; Fahreddin er-Razi, *el-Muhassal*, çev. Eşref Altaş (İstanbul: Klasik yayınları, 2019), 219.

¹⁹⁶ Cürçani, *Şerhu'l-Mevakif*, 3/666; Ayetullah Nasır Mekarim Şirazi, *İnançlarımız*, çev. İsmail Bendiderya (İstanbul: Kevser Yayınları, 2011), s.76; Misbah, *Ehlibeyt Mektebi'ne Göre Akaid Dersleri*, 239; Ali Avcu, *İsmailik* (İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 2018), 266.

edilir değildir. Lütuf gereği olarak nübüvvet nasıl vacipse imamet de aynı şekilde Allah için vaciptir.¹⁹⁷ Buradaki vücubiyetin nakli mi, akli mi delillerle sabit olduğu konusunda Ehli sünnetin büyük çoğunluğu, Mu'tezile ve Zeydiyye'nin de çoğunluğuna göre imamet nakli deliller ile sabit olmasıyla beraber ümmetin icması ile de bilinmektedir.¹⁹⁸ Kâdî Abdülcebbar da el-Muğni eserinde bu konuyla ilgili bir bölüm açarak imametın aklen vacip olmadığını savunur.¹⁹⁹ Peygamberin risaletinin aklen vacip olduğunu düşünen Şîf kelamcılar imamet konusunu da aynı risalet gibi algılayarak aklen bilinmesini vacip görmüş ve buna birtakım akli deliller getirmişlerdir.²⁰⁰ İmamın tayini konusunda da Şîf fırkalar diğer İslami gruplardan ayrılarak Mu'tezilenin peygamberler için ileri sürdüğü aslah fikrine dayalı olarak masum imamın tayininin de sadece Allah tarafından olacağını söylemişlerdir.²⁰¹ Nasıl ki, ilahi vahiyleri alıp üstlenen, şariat ve hükümlerini uygulayan Nebiler gönderilmişse, her devirde bu semavi dinleri koruyan imamların olduğuna da inanılmıştır.²⁰² Örneğin Şîa'nın kelamcılarında olan Nasiruddin Tusi (ö.672/1274) imamet inancıyla ilgili şunları söyler:

“Yüce Allah mutlak hakimdir; mükelleflerin hükümleri Ona bağlıdır. Üstelik onlar hakkındaki tasarruf da Ondan başkasına ait değildir. Emredici, yasaklayıcı, adil bir reisin, işlerinin yerine getirilmesi için tayin edilmesi, onlar açısından bir maslahattır. Allah, ancak, onların maslahatlarının gerektirdiği şeyleri ister. *Bütün bu işleri kendisi yapmaz; ama bütün bunları idare edecek birini tayin etmemesi halinde kınanır. Yani İmamın nasbı, Allah'ın üzerine vaciptir. O vacibi ihlal etmez. Öyle ise,*

¹⁹⁷ Abdullah Turan, *Ehli Beyt Mektebinde Temel İnançlar. İmamet ve Mead* (İstanbul: Al'i Taha yayınları, ts.), 2/s.17; Ayetullah Cafer Subhani, *Akaid`i-İmamiyye*, çev. Cafer Bendiderya (İstanbul: 12 imam yayınları, 2022), 160; Habib Kartaloğlu, “Evail`ül-Makalar Adlı Eseri Bağlamında Şeyh Müfid`in İmamet Anlayışı” Sakarya Üniversitesi İlahiyat Dergisi/31 (Haziran 2015), 49-50.

¹⁹⁸ Cürçani, *Şerhu`l-Mevakif*, 3/666; Hikmet Yağlı Mavil, *İmam Eş`ari`nin Kelam Düşüncesi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), 309; Maksut Çetin, *Maturidiliğin Siyaset (Hilafet/İmamet) Anlayışı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Doktora Tezi, 2013), 118; Taftazani, *Şerhu`l-Akaid*, s.308; er-Razi, *Me`alimü Usuli`d-Din*, 250.

¹⁹⁹ Kadı Abdülcebbar, *el-Muğni*, 20/17 tahkik: Dr. Mahmud Muhammed Qasim.

²⁰⁰ Allame M. Hüseyin Tabatabai, *İslam`da Şia*, çev. Kadir Akaras-Abbas Akyüz (İstanbul: Kevser Yayınları, 2009), 184; Turan, *Ehli Beyt Mektebinde Temel İnançlar. İmamet ve Mead*, 2/13-16.

²⁰¹ Avni İlhan, “Aslah”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/495.

²⁰² Tabatabai, *İslam`da Şia*, 184.

*imam vardır ve nasb edilmiştir... ”*²⁰³

2.1. İmamiyye Şia’sının Nas ve Tayin Doktrini

Şia’ya göre vasi ve imamın vazifesi sadece siyasi bir liderlik değil, aynı zamanda ilahi bir vazife, peygamberliğin devamıdır. İddiaya göre peygamberlerin her birinin vasisi olmuştur. Her peygamberin vasisi, kendisinden sonra yerine geçen, işlerini yönetmeye memur olan, onun adına tasarruf sahibi olan birisidir. Vasilik, halifelik ve imamlık aynı kişi tarafından üstlenmesi gereken görevlerdir.²⁰⁴ Vasiliğin Hz. Âdem döneminde Şit ve Habil ile başladığına inanılır. İmamiyye Şia’sına göre de vasilik Hz. Ali’den Hasan’a, ondan sonra Hüseyin’e ve diğer dokuz imama geçmiştir.²⁰⁵ Bu vasilerin her birinin kendi asrında doğru yola ileten birer müşşid, terbiyeci, hidayete ileten hüccet olduğuna inanılır. Akli ve nakli delillerin de buna delalet ettiği, Allah’ın yeryüzünde kullarına hitap edecek bir hüccetinin daim olacağına inanılır.²⁰⁶ Vasiliğin ilk defa ıstılahlaşmış bir anlam olarak Muhtar es-Sekafi’nin (ö.67/687) başlatmış olduğu harekât sonrası kullanıldığı söylenir.²⁰⁷ Makalat sahibi Kummi Muhtarın Muhammed b. Hanefiyye için Hz. Ali’nin vasisi ve imamı olduğunu, kendisinin ise onun vekili ve görevlisi olduğunu iddia ettiğini söyler.²⁰⁸

Peygamberliğin devamı olarak düşünülen vasilerin her biri peygamberlerde olan sıfatlara sahiptir. Böyle bir makam sahibinin en başlıca özelliklerinden biri peygamberler gibi ismet sıfatına sahip olmasıdır.²⁰⁹ Hatta bazen imamlar peygamberlerden daha üstün görülmektedir. Örneğin Allame Meclisi “İmâmet babında” bazı rivayetlerde peygamberler ile imamlar arasındaki farkı çıkarmanın zor

²⁰³ Nasiruddin Muhammed Tusi, “İmâmet Risalesi”, çev. Hasan Onat, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35/1 (1996), 185.

²⁰⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiiilik*, 286-287.

²⁰⁵ Mustafa Öz, “Vasi” (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/546-47.

²⁰⁶ Dünya Ehl-i Beyt Kurultayı, *Hidayet Önderleri-İmam Ali*, 2/11.

²⁰⁷ Metin Bozan, *İmamiyye Şiası’nın Oluşumu. Masum Oniki İmam İnancının Ortaya Çıkışı* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2018), s. 68-69; Hasan Onat, *Emeviler Devri Şii Hareketleri ve Günümüz Şiiliği* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2022), 28-29.

²⁰⁸ Kummi/Nevbahti, *Şii firkalar*, 112.

²⁰⁹ Murtaza Mutahharî, *Vela ve Velayet Üzerine*, çev. S. Seccad Hüseyini (İstanbul: Kevser Yayınları, 2011), 35.

olduğun söyler. Çünkü Peygamberlikle imamet arasındaki farkı akılların idrak etmesi oldukça zordur. Aslında imamların peygamberlikle vasıflanmamasının bir gerekçesi olmadığını anlatır.²¹⁰ Şîa için vasilik ve imamet inancı usulî-din’den kabul edilmiştir. Amellerin kabulü ve ölümden sonraki hayattaki akıbetin de buna bağlı olduğu düşünülür. Küleynî İmam Cafer’den konuyla ilgili şöyle rivayet eder: “*Biz, Allah’ın itaati farz kıldığı kimseleriz. İnsanların bizi tanımaktan başka çareleri yoktur. İnsanlar bizi tanımamış olmakla mazur kabul edilmezler. Bizi tanıyan mümindir, bizi inkâr edense kafirdir.*”²¹¹ Başka bir yerde İbrahim suresi 28. ayetin tefsiriyle ilgili İmam Cafer’den şöyle dediği rivayet edilir: “*Allah’ın nimetlerine nankörlükle karşılık verenleri görmedin mi?*”²¹² ayetinin anlamı soruldu. Buyurdu ki: “*Burada Resulullah’a karşı savaş açan ve onun vasisi ile ilgili vasiyetini inkâr eden bütün Kureyş mensupları kastedilmiştir.*”²¹³ Yine Küleyni (ö.329/941) Usul-u Kâfi eserinde Ebu Abdullah Cafer es-Sadık’tan Nisa suresi 137. ayetin tefsiriyle ilgili şöyle bir nakilde bulunur: “*Abdurrahman b. Kesir, Ebu Abdullah (Cafer Sadık a.s) ‘dan ‘İman edip sonra inkâr edenleri, sonra yine iman edip tekrar inkâr edenleri sonra da inkarlarını arttıranları...’*”²¹⁴ “*Onların tövbesi asla kabul edilmez.*”²¹⁵ ayetiyle ilgili olarak şunları rivayet etmiştir: “*Bu ayet, ‘falan, falan ve falan’ hakkında inmiştir. Bunlar başlangıçta Nebi’ye (sallallahu aleyhi vesellem) iman ettiler, sonra Nebi: ‘Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır.’ diyerek kendilerine velayeti arz edince, onu inkâr ettiler. Sonra Emir’il-Mü‘minine biat ederek tekrar iman ettiler. Ardından Resulullah vefat edince tekrar inkâr ettiler ve biatlarını sürdürmediler. Sonra Emir’i-Mü‘minine biat edenlerden kendileri için biat alınca küfürlerini arttırmış oldular. İşte bunlardan iman namına bir şey kalmamıştır.*”²¹⁶

Kâdî Abdülcebbâr da bu Şîî fırkalardan şöyle bahseder: “*Resulullah hayatta iken kendisinden sonra ümmetine bizzat bir halife tayin ettiğini ve ümmetinin de buna başlarda icabet ettiğini*” iddia ettiklerini söyler. Fakat onlara göre Hz. Peygamber

²¹⁰ Allame Meclisi, *Biharu’l-Envar* (Beyrut: Daru’l-İhya, 1429), 26/ 82.

²¹¹ Küleyni, *Usul-u Kâfi*, 1/ 308.

²¹² İbrahim, 14:28

²¹³ Küleyni, *Usul-u Kâfi*, 1/ 373.

²¹⁴ Nisa, 4:137

²¹⁵ Al-i İmran, 3:90

²¹⁶ Küleyni, *Usul-u Kâfi*, 1/ 743-744.

vefat ettikten sonra bu kişilerden az bir grubu hariç hepsi bunu inkâr ettiler ve böylelikle de topluca dinden dönmüş oldular.²¹⁷ Onlardan inkâr etmeyen küçük bir grupsa açıkta dilleriyle izhar etmeseler de gönüllerinde ve kalplerinde bu nassa inanmaya devam etti.²¹⁸ Şîa'dan bunu iddia edenlerin bu konudaki haberlerin mütevatir olduğunu söylediklerini, bu hususta hür, köle, kadın-erkek herkesin itaatinin farz olduğunu iddia ettiklerini söyler. Kâdî ise böyle bir bilginin olmadığını, eğer öyle olsaydı bu hususta araştıran herkesin aynı durumda olması gerektiğini söyleyerek bunu iddia edenlere birçok yönden eleştirilerde bulunur.²¹⁹ “Örneğin siz bunu biliyor, fakat inkâr ediyorsunuz” diyenlere şöyle cevap verir: “Biz kendi düşüncelerimize müracaat ettiğimiz zaman bilmediğimizi, sizin ise düşüncelerimiz hakkında yalan söylediğinizi bilmiş oluyoruz. Bizim hakkımızda yalan söylemeniz ve iftirada bulunduğunuzu bilmek bizim için yeterlidir. Nitekim biz, bu kâinatın bir yaratıcısı olduğuna ve O yaratıcının da bir olduğuna, Onun Hz. Muhammed’i (sallallahu aleyhi vesellem) insanlara elçi olarak gönderdiğine inanıyor ve biliyoruz.”²²⁰ Bununla da Kâdî Abdülcebbar eğer vasilik ve imamet iddia edildiği gibi herkes tarafından bilinen bir şey olmuş olsaydı o zaman araştıran birisinin Yaratıcını ve onun gönderdiği Peygamberleri bildiği gibi bilmesi gerektiğini söyler.

Şîa'nın “ashap bunu biliyordu, fakat insanlardan gizlediler” iddiasına ise cevap olarak, topluluklarının bildiği halde böyle bir haberi gizlemesinin mümkün olmadığına dikkat çeken Abdülcebbar şöyle bir eleştiride bulunur: “Emiru’l-mü’minin Ali ile Muaviye ve Ümeyyoğulları arasında olanlar ortadadır. Onlar arasında bu kadar savaş olmasına rağmen kimse Hz. Ali’nin faziletini gizlemedi. Yine kimse Hz. Ali’nin Bedir ehlinden olduğunu, İslam’a ilk girenlerden olduğunu, aşere-i mübeşşereden ve ağaç altında biat edenlerden olduğunu gizlemedi. Hâkimiyet ve güç Emevîlerde olmasına rağmen kimse Hz. Ali’nin faziletini defedemedi.”²²¹ Tam tersi eğer bir nass olmuş olsaydı ona karşı çıkanlar ve rekabet edenler bunu bilmeye engel olamazdı ve bu cehtleri sadece bilgiyi kuvvetlendirmiş olurdu.²²² Nitekim Allah

²¹⁷ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 157.

²¹⁸ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 156-157.

²¹⁹ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 93.

²²⁰ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 94.

²²¹ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 96.

²²² Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 159.

Resulü ile ilgili naslar böyle oldu. Herkes tarafından görüldüğü üzere Peygamberlikle ilgili olan haberler, onu tasdik veya inkâr eden herkeste bir bilgi oluşturmaktaydı. Eğer imametle ilgili olduğu iddia edilen naslar da gerçekten olmuş olsaydı onu kabul etmese ve benimsemese de işiten herkeste bir bilgi oluştururdu. Nitekim Yahudiler, Hristiyanlar ve Mecusiler bu haberler sayesinde Hz. Peygamberin Allah'ın Resulü olduğunu ve ona itaat etmeleri gerektiği bilgisi ulaşmıştı.²²³ Bununla da Kâdî Abdülcebbar böylesi bir nassın insanlar tarafından üzerinin örtülerek, engel olunmasının mümkün olmadığını birçok yerde anlatır. Çünkü insanlar her zaman iddianı ve iddia edeni, ortadan kaldıranı ve ortadan kaldırılan şeyi bilmektedirler.²²⁴

2.1.1. Gadir Hum Hadisesi

Şîî mezheplerin imamet ve vasilikle ilgili getirdikleri delillerin başında Gadir-i Hum hadisesi gelmektedir.²²⁵ İmamiyye Şîa'sı Gadir Hum hadisesine dayanarak orada siyasi bir idarenin kastedildiğini, imamet ve hilafet için nas olduğunu ileri sürmüşler.²²⁶ Söz konusu olay Mekke ile Medine arasındaki Cühfe mevkiine yakın bataklık bir arazide meydana gelmişti.²²⁷ İmamiyye Şîa'sına göre Hz. Peygamber bütün farzları Müslümanlara bildirmiş, sadece hac ve velayetin tebliğ edilmesi kalmıştı. Bunun üzere Cebrail gelerek Hz. Peygambere bu iki farzı da tebliğ etmesi gerektiğini söylemiş ve bu tebliğ sonrasında İslam dini tamamlanmıştı.²²⁸ Şîî

²²³ Kadî Abdülcebbar, *Tesbitü Delaili'n-Nübüvve*, 161.

²²⁴ Kadî Abdülcebbar, *Tesbitü Delaili'n-Nübüvve*, 160.

²²⁵ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik* (İstanbul: Kapı yayınları, 2021), 41-44; Abdulmecid Rükni, *Hz. Peygamber'in Gadir-i Hum Hutbesi*, çev. Hidayet Yalçın (İstanbul: Kevser Yayınları, 2014), 7-9; Safaeddin Aksoy, *Gadir-i Hum* (İstanbul: Kevser Yayınları, 2014), 156; Rumeysa Albayrak, *İmamiyye Şîa'sında İmamet Delili Olarak Gadir-i Hum* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 1; İhsan Alparslan, "Gadir-i Hum Hadisesinin Değerlendirilmesi", *Mezhep Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2019), 611; Adem Varıcı, "İslam Tarihinde Bir Dönüm Noktası-Gadir-i Hum Olayı ve Hz. Ali'nin Velayeti Konusunda Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme", *İslam Medeniyeti Dergisi* 6/46 (15 Aralık 2020), 55; Ethem Ruhi Fığlalı, "Şiiliğin Doğuşu ve Gelişimi", *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*, 17 (İstanbul: İSAV, 1993), 33.

²²⁶ Ahmed el-Katib, *Şîa'da Siyasal Düşüncenin Gelişimi. Şuradan Vilayet'i-Fakihe.*, çev. Mehmet Yolcu (Ankara: Otto yayınları, 2016), 86.

²²⁷ Ethem Ruhi Fığlalı, "Gadir-i Hum", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/279.

²²⁸ Siddık Korkmaz, *Şîa'nın Oluşumu (Hz. Ali'nin Vasiliği Düşüncesi)* (İstanbul: İz Yayınları, 2015), 46-47.

kaynaklarda anlatıldığı kadarıyla tebliğ emri olarak, “*Ey peygamber! Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan O'nun mesajını iletmemiş olursun. Allah seni insanlardan koruyacaktır. Şüphesiz ki Allah kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.*”²²⁹ ayeti burada inmiştir.²³⁰ Bunun üzerine Allah Resulü (sallallahu aleyhi vesellem) insanları toplayarak herkesin önünde Hz. Ali'nin elinden tutarak kaldırır ve “*Ben kimin mevlasıysam, Ali de onun mevlasıdır. O benim için Harun'un Musa'ya olan mesabesindedir*” ve benzeri sözlerle Hz. Ali'yi metheder. Ve böylelikle de Hz. Peygamber ona emredilen tebliği yerine getirmiş ve din tamamlanmış olur. Bununla da Maide suresindeki şu ayet nazil olur:²³¹ “*...Bugün sizin için dininizi kemale erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı seçtim. Kim şiddetli açlık durumunda zorda kalır, günaha meyletmeksizin (haram etlerden) yerse, şüphesiz ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.*”²³² İmam Bakır'dan nakledilen bir rivayete göreyse Allah Resulü (sallallahu aleyhi vesellem) Veda Haccına çıktığı zaman yolda Cebrail Peygambere Ali'nin hilafetini ilan etmesini emretmiştir. Fakat Hz. Peygamber insanların korkusundan üç gün susmuş ve ilan edememiştir. Cühfe denilen yere varınca tebliğ etmesi için ayet inerek ondan korkmamasını, Allah'ın onu insanlardan koruyacağı söylenmişti.²³³ Kuleyni ise Hz. Ali'nin velayetinin daha insanlar yaratılmadan önce “Kalu Bela”da beyan edildiğini ve insanlardan söz alındığını söyler. İnsanlar da Hz. Ali'nin velayetini orada ikrar ederler.²³⁴

Şîa için açık bir nas hükmünde olan bu olay inkâr edilemez. Kabul edenler

²²⁹ Maide, 5:67

²³⁰ Allâme Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsir'il-Kur'an*, çev. Vahdettin İnce (İstanbul: Kevser Yayınları, 2011), 5/301; Seyyid Muhammed Ali İyazi, *Tefsir'i-Kur'an'i-Mecid-İmam Humeyni'nin Eserlerinden Derleme*, çev. Zafer Aydaş (İstanbul: Kevser Yayınları, 2020), 3/266; Allame Meclisi, *Biharu'l-Envar* (Beyrut: Daru'l-İhya, 1429), 37/113.

²³¹ Allâme Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsir'il-Kur'an*, çev. Vahdettin İnce (İstanbul: Kevser Yayınları, 2014), 12/302; Seyyid Muhammed Ali İyazi, *Tefsir'i-Kur'an'i-Mecid-İmam Humeyni'nin Eserlerinden Derleme*, çev. Kadri Çelik (İstanbul: Kevser Yayınları, 2020), 1/190; Abdullah Turan, *Ehli Beyt Mektebinde Temel İnançlar. İmamet ve Mead* (İstanbul: Al'i Taha yayınları, ts.), 2/51-52; Muhammed Reyşehri, *İmam Ali Ansiklopedisi*, çev. Mikail Gürel (İstanbul: Asr Yayıncılık, 2009), 1/198-199; Ayetullah Cafer Sübhani, *Velayet Nuru Ali*, çev. Zeynep Çatar vd. (İstanbul: Kevser Yayınları, 2015), 125; Küleyni, *Usul-u Kâfi*, çev. Vahdettin İnce (İstanbul: Dar'ük Hikem, 2008), 1/336.

²³² Maide, 5:3

²³³ Allâme Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsir'il-Kur'an* (İstanbul: Kevser Yayınları, 2011), 6/68.

²³⁴ Küleyni, *Usul-u Kâfi*, 1/196.

kurtuluşa erenlerdir, inkâr edenler ise cehennem ehlidir.²³⁵ Bu nedenle de imameti kabul etmeyen ashap kolaylıkla tekfir edilmiştir. Ümmetin ilk halifeleri de Hz. Ali'nin imametini kabul etmedikleri ve insanları kendilerine itaate zorladıkları için kafirdir. Hatta kurmuş oldukları hilafetleri de birer Tağut hükmündedir. Örneğin Humeyni “Allah’ın tayin ettiği halifelerin velayeti dışındaki tüm velayetler şeytanın ve tağutun velayetidir” demektedir.²³⁶

Kâdî Abdülcebbar bu iddiaları ilk ortaya atanlardan birinin Hişam b. Hakem (ö.179/795) olduğunu söyler. O, ashabın ilk başta Gadir-i Hum günü Hz. Ali'nin imametini kabul ettiklerini, fakat Hz. Peygamberin vefatı sonrasında altı kişi hariç hepsinin inkâr ederek kafir olduklarını söyler.²³⁷ Ayrıca Abdülcebbar, Hişam’ın şunu itiraf ettiğini de anlatır: “Hişam, ben ilk dönemdeki Şiîleri gördüm. Onlar Ebu Bekir, Ömer ve Osman’ı dost ediniyorlardı ve onların davranışlarını uygun görüyorlardı.”²³⁸ Buradan da Zeydiyye mezhebinin kastedilmiş olması mümkündür. Zira Zeydiyye diğer Şiî gruplar arasında ashaba karşı en itidalli fırka olarak görülmüştür. Ayrıca Zeydiler diğer Şiî fırkalarından farklı olarak Allah Resul’ünün özel bir ismi ya da şahsı kendisinden sonra halife olarak tayin ettiğini kabul etmezler. Onlar için Hz. Ali’den önceki ilk üç halifenin hilafeti meşrudur.²³⁹ Kâdî Abdülcebbar’ın üzerinde çalışmış olduğumuz eserinin birçok yerinde ashabı tekfir etmesi ile ismini andığı Hişam b. Hakem’in Şiî çevrede imamet konusunu nas ve tayin üzerinden ilk defa derli toplu şekilde işleyen kişi olduğu ifade edilir.²⁴⁰ Kâdî, Hişam ve beraberindeki Şiîlerin nas olarak ileri sürdükleri ve ashabı inkâr nedeniyle tekfir ettikleri Gadir-i Hum hadisesini tutarlı bir delil olarak kabul etmez ve buna birçok yönden eleştirilerde bulunur.

2.1.2. Kâdî Abdülcebbar’ın Gadir-i Hum İddialarına Cevabı

Kâdî Abdülcebbar vasilik ve imamet için getirilen delillerin başında olan

²³⁵ et-Tusi, *el-Emali* (İran\Kum: Daru`s-Sekafet, 1414), 364.

²³⁶ Ayetullah Humeyni, *İslami Düşüncenin Temel İlkeleri*, çev. Cafer Bayar (İstanbul: Kevser Yayınları, 2008), 111.

²³⁷ Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 160.

²³⁸ Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 167.

²³⁹ Resul Öztürk, *Kasım Er-Ressi ve Zeydiyye Kelamı*, ed. Mehmet Fatih Dervişoğlu (İstanbul: Ahenk Kitap, 2023), 37;184.

²⁴⁰ Halil İbrahim Bulut, *Erken Dönem Şii Düşünürler* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 32.

Gadir-i Hum hadisesini tutarlı bir delil olarak görmemekle beraber, bu hadise üzerinden getirilen “*Ben kimin mevlasıysam Ali de onun mevlasıdır*” gibi kapalı ifadelerin böylesine önemli bir iş için söylenmiş olmasını kabul etmez. Eğer iddia edilen imamet ve vasilik gerçekten Allah tarafından tayin edilmiş bir vazife olmuş olsaydı tıpkı Nübüvvet gibi delillerinin açık ve sarih olması gerekirdi. Zira İslam’ı araştıran, Allah’ın Kitabını okuyan birinde peygamberlik, namaz, oruç gibi inkârı küfre götüren farzlar okunduğu zaman insanda bir bilgi oluşturuyorsa imametle ilgili nasların da böyle olması gerekirdi. Çünkü Resulullah’ın “*Falanca sizin üzerinizdeki halifemdir. Benden sonra Allah’ın üzerinizdeki hücceti odur.*” söze “*Ben, Allah’ın size gönderdiği resulüyüm.*” söze gibidir. İster onu tasdik ya da inkâr eden biri olsun, söylediği haberleri işiten herkeste söylendiği zamanı ve mekânı bilmeseydi bile söylediği sözde neyi kastettiği bilgisi oluşmaktadır.²⁴¹ İster sahih olsun, isterse de fasit olsun imamet ve riyasetle ilgili naslar varid olduğu zaman, bu nasları işiten herkeste bununla ilgili bir bilgi meydana gelir. Nitekim görüldüğü gibi Hz. Ömer’in hilafeti zamanında Hz. Ali’yi kurmuş olduğu şurada imamlardan biri olarak tayin ettiği işiten herkes tarafından bilinmektedir. Aynı şekilde sahâbenin Ebu Bekir’i halife olarak tayin ettikleri, Hz. Ebu Bekir’in kendisinden sonra Hz. Ömer’i tayin ettiği, Hz. Osman’dan sonra Medine ehlinin Hz. Ali’yi halife olarak seçtiği, Hz. Ali’nin de Hasan’ı tayin ettiği²⁴² herkes tarafından bilinmektedir. Eğer Allah Resulü de kendisinden sonra ashabından birini açık ifadelerle tayin etmiş olsaydı, böyle birini bilmek diğerlerini bilmekten daha sağlam, daha kuvvetli olurdu.²⁴³

Kâdî Abdülcebâr ashabın bildiğini fakat bilerek hasetlerinden dolayı inkâr ettiğini ve insanların bilmesine engel olduklarını söyleyenlerin de söylediklerinde tutarsız olduğuna söyleyerek şöyle bir eleştiride bulunur: “*Eğer ashab, Allah*

²⁴¹ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 158.

²⁴² Hz. Hasan’ın Hz. Ali tarafından tayin edilmesi, Şia’nın savunduğu görüştür. Diğer kaynaklarda ise Hz. Ali’nin kendisinden sonra kimseyi tayin etmediği, Hz. Hasan’ın halkın isteği ile seçindiği söylenir. bkz: Ethem Ruhi Fığlalı, “Hasan”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16/282; Mehmet Ali Kapar - İsmail Hakkı Atçeken, *İslam Tarihi-I*, ed. Ahmet Önkal (İstanbul: Hikmetevi yayınları, 2021), 1/100; Ebu Bekir İbnü’l-Arabi, *el-Avâsım Mine’l-Kavâsım*, ed. Mehmet Azimli, çev. Tahir Tural (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021), 87; Belazuri, Hz. Hasan’ın halifelliğini ilk teklif edenin Hz. Ali’nin Azerbaycan valisi olarak tayin ettiği Kays b. Sa’d b. Ubade el-Ensari olduğunu söyler: Belazuri, *Ensabü’l-Eşraf*, çev. Musa K. Yılmaz - Mehmet Vehbi Şahinalp (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2022), 2/246.

²⁴³ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 159.

Resulünün (sallallahu aleyhi vesellem) Hz. Ali hakkındaki nassını iptal etmek isteselerdi buna güçleri yetmezdi. Ve bunu yapmaya imkân bile bulamazlardı. Çünkü bu asla görülmemiş bir şeydir. Tam tersi eğer ashabın ona haset ederek engel olacakları bir nas olsaydı bile, bu durum onu bilmeye mâni olmak yerine bilginin kuvvetini daha da artırır. Nasıl ki Medineliler Hz. Ali'yi seçmek istedikleri zaman Hz. Muaviye ile arasında olan rekabet onun halifeliğini engelleyemedi. Bilakis kuvvetini artırdı ve yayılmasını sağladı."²⁴⁴ Abdülcebbar, bu gibi delillerle hakikatin herkesten saklanması imkânsız olduğunu ispat etmeye çalıştığını görmekteyiz. Örneğin Allah Resülü (sallallahu aleyhi vesellem) kendi risaletini insanlara anlattığı zaman çok zayıf bir halde iken onları Mekke'de hapsediler de bu haber dört bir yana yayıldı ve Risâlet haberi her tarafa ulaştı. İktidar ve güç küfrün elinde olmasına rağmen Mekke'nin reisleri buna engel olamadılar. Aynı zamanda nasıl Yezit b. Muaviye'nin kimsesiz bir çöldü bir avuç insana yaptıkları herkes tarafından biliniyor ve iktidarın ellerinde olması buna mâni olamadıysa, Hz. Fatıma'ya ve ailesine yapıldığı iddia edilen şeylerin, imametin Hz. Ali'den gasp edildiğinin İslam'ı duyan herkes tarafından bilinmesi gerekirdi.

Kâdî İmamiyye'nin delil olarak getirdikleri "*Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır.*"; "*Senin benim yanımdaki yerin Harun'un Musa yanındaki yeri gibidir*" ve benzeri sözlerin hiçbir yönüyle delil olamayacağını söyler. Çünkü bu lafızlar hiçbir dilde, lügatte ve hiçbir şeraitte ne bir nas ne halifelik tayini ne de vasiyet şekli değildir. Bu lafızlar sadece Hz. Ali'nin faziletini ifade eden sözlerdir. Dolayısıyla da bu konuda delil olamaz.²⁴⁵ Aynı zamanda bizler Resulullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) birçok insanı komutanlık ve emirliğe tayin ettiğini biliyoruz. Örneğin Mute savaşına ordu gönderdiği zaman şöyle demişti: "*Emiriniz Zeyd b. Harisedir. Eğer o ölürse Cafer b. Ebi Talib'dir. O da ölürse Abdullah b. Revaha'dır.*"²⁴⁶ ve bunun gibi Allah Resulünün emir tayin ettiği birçok nas vardır. Fakat bunların hiçbirinde iddia edilen benzer lafızlar kullanılmamıştır.²⁴⁷ Aynı şekilde Hz. Ebu Bekir Hz. Ömer'i

²⁴⁴ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 159.

²⁴⁵ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 161.

²⁴⁶ bkz: Hüseyin Algül, "Mute Savaşı", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/385; rivayetler için bkz: Ahmed Salih eş-Şami, *Hadis Hazinesi* (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2017), 13/61;64-65 Buhari, 4261; Ahmed 22551; İbn Hibban 7048.

²⁴⁷ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 162.

kendisinden sonra halife tayin etti, Ömer de kendi zamanında kurmuş olduğu şuraya üyeler tayin etti. Onlar içinde “*Ben kimin mevlası isem, falan da onun mevlasıdır*” diyen birisi yoktu.²⁴⁸ Öte yandan bu lafızlar halifelik tayini için kullanılan lafızlardan olsaydı, bunları Resulullah’tan işiten her topluluk onun hakikatini ve kastını anlardı. Nasıl ki Allah Resulü (sallallahu aleyhi vesellem) davette bulunduğu zaman bütün insanlara Allah’ın Resulü olduğunu, ondan sonra hiçbir peygamberin olmayacağını söylediğinde, helalleri ve haramlara dair naslar getirdiğinde, bu haberleri işiten Araplar, Rumlar, Farslar ve diğer birçok milletler bu söylediklerinden amacının ve muradının ne olduğunu anladılar.²⁴⁹ Aynı zamanda Resulullah onların lügatlerinde olmayan, bilmedikleri bir söz söylediğinde, maksadını ve muradını anlasınlar diye bunu onların kendi lügatlerinde bildikleri şeye göre naklederdi. Mesela, “*وضوء*” / “**vudu**” kelimesi lügatte “*temizlenme*” demektir. Fakat Resulullah bunu abdestteki dört uzvun yıkanması için isim olarak kullandı. Diğer bir örnek ise, “*صلاة*” / “**salat**” kelimesi lügatte “**dua**” demektir. Araplar onun bundan başka manasını bilmiyorlardı. Allah Resulü bunu “*abdest alıp, kibleye yönelerek rükû ve secde etmek için*” kullandı. Bu mananın kendi lügatlerinde daha önceden bulunmamasına rağmen, onlar onun neyi kastettiğini anladılar. Aynı şekilde zekât ve diğer birçok ibadet böyledir.²⁵⁰ Hz. Ali’nin kendi hilafet zamanına da dikkat çeken Kâdî Abdülcebbar, onun kendisine karşı çıkanlara Şiîlerin iddia ettiği sözleri hiçbir zaman söylemediğini anlatır. Nitekim Hz. Ali kendisine karşı çıkanlarla mücadele etti, onlara kendisine itaat etmelerini emretti ve bir kısmıyla da bunun için savaştı. Fakat o, içlerinde kendi ashabından olup ta kendisine karşı çıkanlara bile Risâlet ve vasilik iddiasında bulunmadı. Hz. Ali, aynı Hz. Ebu Bekir’e, Ömer’e ve Osman’a biat edenlerin kendisine de biat ettiklerini, bu nedenle de kendisine itaatin vacip olduğunu söyledi.²⁵¹ Zannımızca bu oldukça önemli bir tespittir. Çünkü bu bağlamda nakledilen rivayetlere, Hz. Ali’nin yazmış olduğu mektuplara baktığımız zaman, aynı Kâdî Abdülcebbar’ın söylediği gibi Hz. Ali’nin Muhacir ve Ensar’ın şurasını, Ebu Bekir, Ömer ve Osman’ın seçimini doğru ve isabetli olarak kabul ettiğini görürüz. Örneğin Şerif er-Razi (ö.406/1015) kaleme aldığı

²⁴⁸ Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 162.

²⁴⁹ Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 164.

²⁵⁰ Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 164-165.

²⁵¹ Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 165.

“**Nehcü’l-Belağa**” ‘da Nasr b. Müzahim el-Minkari (ö.212\827) “**Vak’atu Sıffın**” eserinde Hz. Ali’nin Hz. Muaviye’ye yazmış olduğu mektubundan bahseder. Hz. Ali bu mektupta Hz. Ebu Bekir, Ömer ve Osman’a itaat edildiği gibi kendisine itaat edilmesi gerektiğini şöyle hatırlatır:

*“Rahman ve Rahim Allah’ın adıyla. Medine’de bana biat edilmesi Şam’da seni de bağlar. Zira Ebu Bekir, Ömer ve Osman’a biat edenler aynı şekilde bana biat ettiler. Hazır olanın (orada bulunanların) başka bir tercihi olmayacağı gibi, gaib olanın da reddetmesi caiz olmaz. Şura ancak Muhacir ve Ensar arasında olabilir. Onlar bir kişi hakkında ittifak ederek İmam ilan ederlerse bu Allah’ın rızasına muvafık bir tercih olur. Kim onların hükmüne razı olmayıp kınayarak veya bidate uyararak onların işlerini terk ederse, onu geri çevirirler. Kabul etmezse, müminlerin yoluna tabi olmadığı için onunla savaşsınlar ve döndüğü şeyin vebalini de Allah, onun boynuna yükler.”*²⁵²

Şîa’dan Allame Murtaza Askeri gibi, bu rivayeti Hz. Ali “*Muaviye ve taraftarlarına, kendilerinin kabul ettikleri delil ile cevap vermiştir*”²⁵³ gibi tevil edenler olmuşsa da bu, diğer konularda olduğu gibi zanna dayalı bir tevil olup, tutarlı bir delil değildir. Çünkü ne bu rivayette ne de diğer rivayetlerde buna delalet edecek bir ifade vardır. İddia edildiği gibi olmuş olsaydı Hz. Ali bunu açıkça ifade etmiş olurdu. Kâdî Abdülcebbâr da bu bağlamda özetle şöyle bir eleştiride bulunur: Hz. Ali kendi halifeliği zamanında kendisinden öncekilerin karşılaşmadığı zorluklar ve sıkıntılarla karşılaştı. Kendi taraftarlarından (Hariciler) onu terk edenler, tekfir edenler oldu. Hz. Ali karşısında hepsi kible ehli olan, Kur’ân’dan deliller getiren ve Resulullah’ın sünnetinden deliller arayan kimseleri gördü ve onlara karşı birçok deliller getirdi. Fakat Hz. Ali, çocuklarından ve ehli beytinden kendileri hakkında delil getirenlerden herhangi biri şöyle söylemedi: Resulullah (sallallahu aleyhi vesellem) benim hakkımda “*Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır.*” ve “*Senin benim*

²⁵² Şerif er-Razi, *Nehcü’l-Belağa*, çev. Kadri Çelik (İstanbul: Kevser Yayınları, 2013), 373; Nasr b. Müzahir el-Minkari, *Vak’atu Sıffın (Sıffın Savaşı)*, ed. Mehmet Azimli, çev. Cemalettin Saylık (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 40.

²⁵³ Allame Murtaza el-Askeri, *Ehli Beyt ve Ehli Sünnet Ekolleri -İmamet ve Sahabe-*, çev. Cafer Bendiderya- İsmail Bendiderya (İstanbul: Kevser Yayınları, 2005), 1/251.

yanımdaki yerin, Harun'un Musa yanındaki yeri gibidir.” buyurdu. Bunlar benim hilafetime delalet eden birer nastır. Bunların batini manaları halifelik demektir. Ne de Hz. Ali kendisine karşı çıkanlara “Neden beni delaletle suçlayarak tekfir ediyorsunuz? Halbuki Peygamber beni halife tayin etti, masum olduğumu, yanlış ve kusurlardan uzak olduğumu söyledi” demedi.”²⁵⁴ Kâdî birçok yerde Hz. Ali'nin içinde olduğu durum ve kendi hilafeti zamanındaki hadiseler üzerinden örnekler vererek bu iddiaların ne kadar asılsız olduğunu ortaya koymuştur. Böyle zor durumlarda Hz. Ali onu sapıklık ve hata ve küfürle suçlayanlara masum olduğunu söylemedi. Peygamberin kendi hakkında nas getirdiğini, vasiyette bulunarak halife tayin ettiğine dair deliller getirmedi. Çok ihtiyacı olmasına rağmen kimseye mucize göstermedi. Kendi zamanında onun için mücadele eden çocukları, ashabı ve düşmanlarına gönderdiği elçileri bile onun lehinde böyle deliller getirmedi. Hz. Ali delil getirdiği zaman icmaya başvuruyor, Ebu Bekir, Ömer ve Osman'a itaatin vacip olduğu kimi kendisine de itaatin vacip olduğunu söylüyordu.²⁵⁵

2.1.3. Konunun Tahlili

Kâdî Abdülcebbar'ın “Ben kimin mevlası isem Ali de onun mevlasıdır” hadisini imamet ve vasilik için delil olarak kabul etmemesinin başlıca nedeni olarak lafzi yönden bunun iddia edilen şeye delil olmadığını yukarıda açıklamaya çalıştık. Ayrıca fazilet bağlamında Hz. Peygamber tarafından birçok Sahâbe için farklı ifadeler kullanıldığına da değinen Kâdî, bu sözlerin kendi anlamından farklı yere tanışmasının mantıklı olmadığını söyler.²⁵⁶ Şîh kaynakları, bu rivayetlerden nasıl böylesi bir anlam çıkardıklarını anlamak için incelediğimizde farklı açıklamalarla karşı karşıya kalıyoruz. Öncelikle rivayetteki “mevla” kelimesinin anlamına baktığımız zaman sözlükte “birinin yakını, dostu, arkadaşı ve yardımcısı olmak, onun idaresini elinde bulundurmak” anlamına gelen **velayet (vilayet)** kökünden mastar ismi ve sıfat olan **mevla** kelimesi “birine sevgiyle bağlanan, dost, arkadaş, yardımcı; sahip ve

²⁵⁴ Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 165.

²⁵⁵ Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 396-397.

²⁵⁶ Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 163.

malik” gibi manalara gelir.²⁵⁷ Genel sözlüklerde ve Kur’ân-hadis lugatlarında mevla kelimesi için başlıca şu manalar sıralanır: “*Rab, malik, efendi (seyyid), köle, azat eden, azat edilen, nimet veren, nimet verilen, yardım eden, seven, komşu, amcaoğlu, hısım, yeminli dost, ortak. Yer yer karşıt konumundaki kişileri de ifade eden mevlada aslolan mana sevgi ve manevi yakınlıktır.*”²⁵⁸ Şîa’ya göre bu rivayetlerdeki “mevla” kelimesi aslolan manasında değil, idareci, vasi, imam, halife olarak anlaşılmalıdır. Buna neden olarak da rivayetin söylendiği konumun önemine ve ehemmiyetine dikkat çekilmeye çalışılır.²⁵⁹ Diğer bir yandan bu hadise üzerine indiği inanılan Maide suresi 3 ve 67. ayetler kendi taraftarlarının gözünde bu hadiseye farklı bir şekil vermiş oluyor. Aslında Şîa’nın Hz. Ali’nin velayetinin bu olaydan önce de bildirilmiş olduğuna inandığı halde, zannımızca bu olay üzerinde çokça durulmasının nedenlerinden biri kendi kaynaklarının dışında kullanılabilecek malzemenin bulunmasıdır. Nitekim birçok Şîi kaynaklarda anlatıldığı üzere Hz. Peygamber hayatta iken defalarca Hz. Ali’nin vilayetini tebliğ etmiş ve Hz. Ebu Bekir, Ömer gibi ashabin önde gelenlerine Hz. Aliye selam verirken “*Müminlerin Emiri*” diyerek selam vermelerini emrederdi.²⁶⁰ Nasıl olur da öncesinde böyle açık ifadelerle tebliğ yapılırken, sonrasında sadece kendi inancı için anlam çıkarıcıların anlayacağı ifadeler kullanılmış olsun. Az önce de ifade ettiğimiz gibi Şîa’nın Gadir-i Hum hadisesini kendilerince en büyük delil olarak görmelerinin nedeni bu konuyla ilgili rivayetlerin Ehl-i sünnet kaynaklarında ve birçok tarihi kaynaklarda yer almasıdır. Fakat konuyu bütünüyle ele almadan sadece kendi iddialarına delil olarak gördükleri kısımları kullanmak adil bir yaklaşım olmasa gerek. Bu nedenle de kendileri için malzeme olduğunu zannettikleri kaynaklarda olayların aslında nasıl ifade edildiğine kısaca değineceğiz.

Ehl-i sünnet kaynaklarında genellikle “*Veda Haccı*” olarak kaydedilen olay, Allah Resulünün vefatından üç ay önce gerçekleşmişti. Önceleri “*Hiccetü’l-İslam*” olarak anıldığı, fakat Hz. Peygamberin vefatı sonrası “*Veda haccı*” olarak

²⁵⁷ Bekir Topaloğlu- İlyas Çelebi, *Kelam Terimleri Sözlüğü* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020), 236.

²⁵⁸ Bekir Topaloğlu, “Mevla”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/440.

²⁵⁹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, 2021, 45-46; Aksoy, *Gadir-i Hum*, 148.

²⁶⁰ Allame Meclisi, *Biharü’l-Envar*, 37/290; Şeyh Müfid, *el-İrşad*, ed. Ümit Atlı, çev. Davud Duman (İstanbul: İmam Rıza Dergâhı Yayınları, 2019), 72-73.

isimlendirildiği söylenir. Bu şekliyle isimlendirilmesinin nedeni, Hz. Peygamberin ashabı ile yaptığı son hac olması ve bu hac sırasında ashabıyla vedalaşmasıydı. Medine’de oldukları dokuz yıl boyunca hac yapmayan Müslümanlar Kâbe’ye hasretti. Hicri 10 (632) yılında, bu kadar uzun süreden sonra haccın farz kılındığı haberi gelince Allah Resulü ashabına hac için hazırlanmalarını emretti. Bunun üzerine Medine civarı yerlerden de çok sayıda insanlar Peygamberle beraber hac yapmak için Medine’ye toplandı. Kaynaklarda, Hz. Peygamberle birlikte hacceden ashabın sayının 100.000, 114.000, 124.000 civarında ve daha çok olduğu söylenmektedir.²⁶¹ Konumuzu ilgilendiren kısmına gelecek olursak Allah Resulü (sallallahu aleyhi vesellem) Veda haccı öncesi Hz. Ali’yi zekâtları ve ganimetleri toplaması için Yemene göndermişti. Bu sırada ganimetler konusunda Hz. Ali ile bazı kişiler arasında anlaşmazlık çıkmış, bu nedenle de kendisine karşı öfke duyanlar olmuştu.²⁶² Sonrasında Hz. Ali ordunun başına birini koyarak Resulullah’la karşılaşmak, kabileye yetişmek için Yemenden yola çıktı. Ordunun başına koyduğu komutan beraberlerinde bulunan kumaşları askerlere giydirerek yola çıktılar. Orduyu karşılamak için çıkan Ali bu durumu görünce komutana kızmış, Resulullah’ın yanına varmadan hemen giymiş oldukları kumaşları çıkarmalarını emretmişti. Komutanın da o elbiseleri çıkarttırarak tekrar yerine koydurması askerlerde Hz. Aliye karşı hiddet oluşturduğu ve bundan dolayı Resulullah’a şikayetçi oldukları söylenir. Şikayetler o hadde ulaşır ki Allah Resulü Hz. Aliye karşı olan tavırları ortadan kaldırmak ve arayı sakinleştirmek için Ali ile ilgili birtakım övgülerde bulunur.²⁶³ “*Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır*”²⁶⁴. Bu övgüler arasında Belazuri’nin naklettiği “*Kuşkusuz Allah benim Mevla’mdır, ben de müminlerin Mevla’sıyım...*” Sonra Ali’nin elinden tutarak “*Ben kimin velisi isem*

²⁶¹ Bünyamin Erul, “Veda Haccı”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/590; Belazuri, *Ensabü’l-Eşraf*, ed. Adnan Demircan, çev. Mehmet Akbaş - Musa K. Yılmaz (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020), 1/436; İbn Hişam, *es-Siretü’n-Nebeviyye*, çev. Mehmet Beşir Eryarsoy (İstanbul: Siyer Akademi, 2023), 3/574; İbn Hibban, *es-Siretü’n-Nebeviyye ve Ahbarü’l-Hulafe*, ed. Mehmet Azimli, çev. Harun Bekiroğlu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 302; Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhaki, *Delailü’n-Nübüvve*, çev. Hüseyin Yıldız vd. (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2017), 4/375-379.

²⁶² Belazuri, *Ensabü’l-Eşraf*, 1/456; Kastallani, *İrşadu’s-sari li-şerhi Sahihi’l-Buhari* (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2020), 12/144-145 Hadis: 4350.

²⁶³ İbn Hişam, *es-Siretü’n-Nebeviyye*, 3/576;578; Kastallani, *İrşadu’s-sari li-şerhi Sahihi’l-Buhari*, 12/145.

²⁶⁴ Tirmizi, *Menakıb 20, hadis: 3713*; İbn Mace, *Mukaddime, hadis: 116*; Ahmed b. Hanbel, *Fedail’s-Sahabe, hadis: 947*.

*bu da onun velisidir. Allah'ım! Ona dost olanla dost, düşman olanla düşman ol!"*²⁶⁵ Tirmizi'nin hasen olarak naklettiği hadiste Allah Resulü (sallallahu aleyhi vesellem), ayağa kalkarak Hz. Ali hakkında şikâyet edenlere sinirlenmiş, üç kere "*Ali'den ne istiyorsunuz?!"*, "*Ali bendendir, ben de Ali denim*" demişti.²⁶⁶

Kaynaklarda geçen olayları doğru değerlendirmeden, işine yarayan kısımları alarak aynı kaynaklardaki gerçekleri saklamak batıl taassuptan başka bir şey değildir. Bu gibi delillere sarılarak bir şeyler ispat etmeye çalışmak, kendi tercihi için delil teşkil etmekten ibarettir. İmâmet inancı konusundaki meşhur olarak getirilen bu tip deliller böylesi bir inanç için nas olamaz. Bilakis bu sözlerden muhtemel yorum tarzları ile içtihat yapılabilir. Fakat bu gibi teviller, diğer tevillerden daha fazla tercih edilebilir değildir.²⁶⁷ Nitekim Şehristani bu gibi fazilet hadislerini delil olarak kendiliğinden inanç oluşturanlara, "*Benzer hadisleri bizden Ebu Bekir hakkında da alın*" diyerek eleştiride bulunur.²⁶⁸ Yukarıda zikrettiğimiz hadislerin geçtiği aynı kaynaklarda birçok sahâbenin faziletiyle ilgili haberler oldukça çoktur. İmâmet için delil olarak getirilen diğer hadise gelecek olursak, "*Senin benim yanımdaki yerin Harun'un Musa yanımdaki yeri gibidir*" manasındaki benzer hadisler Gadir-i Hum günü değil, "*Tebuk Gazvesi*" sırasında söylenmiştir. Allah Resulü (sallallahu aleyhi vesellem) Tebuk Gazvesine çıktığı zaman Hz. Aliye vekil olarak Medine'de kalmasını söyleyince Ali ona, "*Beni kadınlar ve çocuklarla beraber mi bırakıyorsun?*" diyerek, kendisinin de gazveye katılmak istediğini bildirmişti. Bu sırada Hz. Peygamber ona, "*Senin benim yanımdaki konumunun, Harun'un, Musa'nın yanımdaki konumu gibi olmasına razı olmaz mısın...?*"²⁶⁹ Ayrıca bunun Hz. Ali'nin imameti için delil olarak getirilmesinin batıl olmasına diğer bir neden ise Hz. Harun'un Hz. Musa'dan önce ölmüş olmasıdır. Bu

²⁶⁵ Belazüri, *Ensabü'l-Eşraf*, 2020, 1/747-748.

²⁶⁶ Tirmizi, *Menakıb 20*, hadis: 3712.

²⁶⁷ Ümit Toru, *Olgu ile Kurgu Arasında Eş'ari Geleneğin Şiilik Algısı* (Ankara: Astana Yayınları, 2020), 204.

²⁶⁸ Toru, *Olgu ile Kurgu Arasında Eş'ari Geleneğin Şiilik Algısı*, 204.

²⁶⁹ Kastallani, *İrşadu's-sari li-şerhi Sahihi'l-Buhari*, 12/245 Hadis: 4416; İsmail Yiğit, "Tebuk Gazvesi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/229; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 3/442; İbn Ebi Şeybe, *Kitabü'l-Meğazi*, çev. Ramazan Önal- Ahmet Şen (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019), 208; Muhammed Fuad Abdülbaki, *Buhari ve Müslim'in İttifak Ettiği Hadisler*, çev. Faik Akçaoğlu (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2021), 744 Hadis: 1556.

nedenle de Hz. Harun Hz. Musa'dan sonra halife ya da imam olmamıştı.²⁷⁰

2.2. Hilafet Meselesi

Allah Resulü (sallallahu aleyhi vesellem) hayatta iken bir peygamber olarak Allahtan aldığı vahyi insanlara tebliğ etmekle beraber onların dünyevi işlerini düzene koymuş, hukuki problemlerini çözmüş, devlet başkanlığı ve orda kumandanlığı gibi işlerini de üstlenmişti. Hz. Peygamber vefat ettikten sonra Müslümanlar bu görevleri üstlenecek birini seçmek için Sakife denilen yerde toplandılar. Bu toplantıda farklı çözüm yolları ve halife olarak farklı kişiler ileri sürülse de sonra Muhacir ve Ensar'ın ittifakıyla Hz. Ebu Bekir bu makama layık görüldü.²⁷¹ Bu konu İmamiyye Şâ'sı hariç tüm mezhepler tarafından kabul edilmiştir. Bu nedenle birçok Şîi grup, bu hakkın Hz. Aliye ait olduğunu, diğerlerinin bunu ondan gasp ettiklerini, Allah'ın onlar için seçmiş olduğu halifesine itaat etmedikleri gerekçesiyle ashabın kafir olduğunu iddia etmiştir.²⁷²

2.2.1. İlk Halifenin Tayini

Kâdî Abdülcebbâr Resulullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) hayatta iken vasiyetle kendisinden sonra kimseyi hilafet için tayin etmediğini, hilafet işini uygun gördükleri kişiyi seçmeleri için kendi ashabına bıraktığını savunur. Ondan sonra seçilecek kişinin de hatasız olmayacağını söyler. Ayrıca Hz. Peygamberin, “*adaletli oldukları sürece bu işin Kureyş'te olması gerektiğini*” buyurduğunu nakleder. Bunun dışında Hz. Peygamber bizzat bir halife tayin etmemiş ve seçilecek olan kişinin de hatasız ve masum olması yönünde bir vasiyette bulunmamıştır.²⁷³ Böylelikle ashabı da

²⁷⁰ İbnü'l-Arabi, *el-Avâsım Mine'l-Kavâsım*, 81; Kastallani, *İrşadu's-sari li-şerhi Sahihi'l-Buhari*, 2020, 12/246.

²⁷¹ Geniş bilgi için bkz: Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Sakifetü Beni Saide”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/11-12; Ethem Ruhi Fıçlalı, “Sakife Olayı veya Hz.Ebü Bekirin Halife Seçimi”, *İslam Medeniyeti Dergisi* 5/43 (15 Mart 1982), 7-27.

²⁷² Ebu Ali el-Cübbai, *Kitabü'l-Makalat*, çev. Özkan Şimşek vd. (İstanbul: Endülüs yayımları, 2019), 126; el-Hayyat, *Kitabü'l-İnfisar ve'r-Rad ala İbni'r-Ravendi el-Mülhid*, 215; İsmail Kaya, *Kendi Kaynaklarına Göre Şia ve Şiilik*, ed. Recep Songül (İstanbul: Nida yayıncılık, 2017), 94-100; Hanifi Şahin, *Şiilerin Gözünde Sünniler (İlk Dönem Şii Kaynaklarda Sünni Algısı)* (İstanbul: Mana Yayınları, 2016), 258-265; İhsan İlahi Zahir, *Şia ve Sünnet*, ed. Feridun Dinçert, çev. Muhammed Yücel (İstanbul: Küresel Kitap, 2020), 54.

²⁷³ Kadı Abdülcebbâr, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 189.

onun siretinden aldıkları örneklerle imamların ve emirlerin kendileri tarafından seçilmesinin caiz olduğunu anladılar ve bu şekilde uyguladılar. Örneğin, Resulullah Rumlarla savaşmak için üzerlerine bir ordu gönderdiği zaman, “*Emiriniz Zeyd b. Harisedir. Eğer ki o ölürse Cafer b. Ebu Talibdir. O da ölürse, Abdullah b. Revaha’dır*”²⁷⁴ buyurmuştu. Savaşta bu üç kişi de şehit olunca, istişare ederek kendi aralarından Halid b. Velid’i ordu komutanı olarak tayin ettiler. Hz. Peygamber ashabın bu yaptıklarını kötü bulmadı, bilakis doğru buldu ve Halid b. Velid’e “*Seyfullah*” lakabını verdi.²⁷⁵ Ashap da Allah Resulünün hayatından bu gibi olayları bildikleri için, onun vefatının ardından böyle yaptılar.²⁷⁶

Aynı zamanda Abdülcebbâr Hz. Peygamberin vefatına yakın hasta olduğu dönemlerde ashabından bazılarının hilafet konusunu kendi aralarında konuştuklarına dikkat çeker. Buradan da aslında Resulullah’ın hayatta iken kendisinden sonra bir halife tayin etmediği anlaşılmaktadır. Kâdî, bu konuşmalardan birinin bizzat Hz. Ali ile Hz. Abbas arasında geçtiğini, Abbas’ın Ali’ye “*Resulullah’a giderek halife işini sormasını söylediğini*”, fakat Hz. Ali’nin bunu doğru bulmayarak kabul etmediğini söyler.²⁷⁷ Bu gibi rivayetleri göz önünde bulundurarak, Hz. Peygamberin kendisinden sonra Hz. Ali’yi halife olarak tayin ettiği iddiası tutarlı görünmemektedir.²⁷⁸ Eğer Peygamber böyle bir atama yapsaydı, Abbas, Ali’ye bu teklifte bulunmazdı. Ne de Hz. Ali kendisine bu teklif yapıldığı zaman, “*Ey Amcam! Sen, Resulullah’ın beni halife tayin ettiğini, bütün insanlara hüccet kıldığını, beni ve evlatlarımı kıyamete kadar ümmeti için halife tayin ettiğini bilmiyor musun? Resulullah’ın benim için “Ben kimin mevlası isem, Ali de onun mevlasıdır” söylediğini bilmiyor musun?*”²⁷⁹ demedi.

Kâdî Abdülcebbâr’ın, Hz. Ali’nin halife olarak tayin edildiğini iddia edenlere getirmiş olduğu diğer bir delil ise Hz. Peygamberin hastalığı sırasında cemaate namaz kıldırması için Ebu Bekir’i seçmesidir. Nitekim bir gün Resulullah’ın hastalığı iyice

²⁷⁴ Algül, “Mute Savaşı”, 31/386; Buhari, Meğazi 44/ hadis: 4261, 4262. İbn Hişam, *es-Siretü’n-Nebeviyye*, 2023, 3/242.

²⁷⁵ İbn Ebi Şeybe, *Kitabü’l-Meğazi*, 185; İbn Hişam, *es-Siretü’n-Nebeviyye*, 2023, 3/250.

²⁷⁶ Kadı Abdülcebbâr, *Tesbitu Delaili’n-Nübüvve*, 190.

²⁷⁷ Kadı Abdülcebbâr, *Tesbitu Delaili’n-Nübüvve*, 190.; Rivayet için bkz: Buhari, Meğazi 83, hadis: 4447; Buhari, İsti’zan 29, hadis: 6266

²⁷⁸ İlyas Cenikli, *Hilafet Kavramıyla İlgili Hadislerin Tetkiki* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2004), 39; İbn Hişam, *es-Siretü’n-Nebeviyye*, 2023, 3/662.

²⁷⁹ Kadı Abdülcebbâr, *Tesbitu Delaili’n-Nübüvve*, 191.

ağırlaşmıştı ve evinden çıkamaz hale gelmişti. Bu sırada namaz için kendisine gelen cemaate, kendisinin gelemeyeceğini, namazı kendilerinin kılmasını buyurmuştu. Ashap, “*Ya Resulullah! Namazı kim kıldırırın?*” dediklerinde, Resulullah, “*Bilal’e söyleyin ezanı okusun, Ebu Bekir de namazı kıldırırın*” demişti.²⁸⁰ Ashabın “*Namazı kim kıldırırın?*” sözlerinde, Resulullah’ın bizzat birini halife tayin etmediğinde delil vardır. Eğer Hz. Peygamber yerine birini tayin etmiş olsaydı böyle bir soru sormaları doğru olmazdı. Böyle bir şey olsaydı Resulullah onlara, “*Yakın zamanda Ali’yi size halife tayin etmedim mi? Nasıl unutursunuz.*” diyerek, Hz. Ali’ye namaz kıldırmasını emrederdi.²⁸¹ Hz. Peygamberin hastalığı sırasında Ebu Bekir’i insanlara namaz kıldırması için tayin etmesi, halifelikle ilgili görüşlerin de şekillenmesine neden olmuş hadiselerden biridir.²⁸² Hz. Ebu Bekir’in halifeliğini öne sürenle ve bunun meşruluğunu savunanlar, bu hadiseyi delil olarak alırken, Ebu Bekir’in hilafetini meşru görmeyen Rafizi gruplar ise bu yönde gelen rivayetlere itiraz ederek kabul etmemektedirler. Rafizilerin bu olay üzerinden ortaya attığı iddialardan biri Ebu Bekir’e namaz kıldırmasını Hz. Peygamber değil, Aişe’nin emrettiğidir.²⁸³ İddia edildiğinin aksine, Hz. Peygamber Ebu Bekir’e namaz kıldırmasını emrederken Hz. Aişe babasının duygusal olduğu için ağlamaktan namazı kıldırma bilmeyeceğini söylemiş ve Hz. Ömer’in kıldırmasını teklif etmişse de Hz. Peygamber bunu kabul etmemişti.²⁸⁴

Allah Resulünün (sallallahu aleyhi vesellem) vefatı sonrası ashabın halifeyi tayin etmek için toplanması da Peygamberin birini önceden tayin etmediğine delildir. Zira ashap böyle bir işe koyulmazdı. Böyle bir şey olsaydı onlara Hz. Ali’nin Peygamber tarafından tayin edildiği söylenir ve bu söz onlara hatırlatılırdı. Resulullah’ın, hakkında “*Ensar benim ailem ve sırdaşlarımdır*” dediği kimselerin böyle bir işte Resulullah’a ihanet ettiği nasıl söylenebilir?²⁸⁵ Ensar’ın verdikleri karar

²⁸⁰ Buhari, Ezan 67, hadis: 712, 713

²⁸¹ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 191-192.

²⁸² Muhammed Salih Ekinci, *Sahabe Dönemi. Tarihi Tetkikler Işığında* (İstanbul: Nida yayıncılık, 2019), 69-70.

²⁸³ Cenikli, *Hilafet Kavramıyla İlgili Hadislerin Tetkiki*, 93.

²⁸⁴ Konuyla ilgili bkz: Şule Yüksel Uysal- Rümeyya Küçük, “Hz. Ebû Bekir’in İmam Olarak Görevlendirilmesi Rivayetinin Sünnî Şerh Literatürüne Yansımaları”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (30 Aralık 2022), 45-46; Rivayetler için bkz: Cenikli, *Hilafet Kavramıyla İlgili Hadislerin Tetkiki*, 94-102; İbn Hişam, *es-Siretü`n-Nebeviyye*, 2023, 3/658.

²⁸⁵ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 195.

Hz. Abbas'a ve Haşimoğullarına ulaştığı zaman da buna karşı çıkmadılar. Hatta bu sırada Hz. Ali'ye gelip halifelik için aday olmasını, ona biat edeceklerini söyleyenler olmuştu. Fakat Ali bu teklifleri kabul etmemişti.²⁸⁶

2.2.2. Hz. Ebû Bekir ve Hilafeti

Resulullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) Medine'de vefat etmesinin ardından, aynı günde Ensar'ın ileri gelenleri, "Sakifetü Beni Saide"de toplanarak Medine'nin yerlileri oldukları ve Muhacirden olan Müslümanlara kucak açarak İslam'a ev sahipliği yaptıkları için devlet başkanını seçmeyi de kendilerinin hak ettikleri düşüncesiyle içlerinden birini başkan seçmek kararına geldiler.²⁸⁷ Fakat bu sırada Muhacirin de İslam'ı ilk kabul edenler olduğunu hatırlatarak, onların da bu işte hakkının olduğunu söyleyenler oldu. Bunun üzerine Ensar'dan birileri kalkarak, "*Ey Muhacirler! Allah Resulü sizlerden birini bir yere gönderdiği zaman, bizden birini de onun yanına katardı. Hilafeti de sizden birisinin ve bizden de birisinin üstlenmesi görüşündeyiz.*" söylediler.²⁸⁸ Bu toplantıdan haber alan Ebû Ubeyde b. Cerrah ve Hz. Ömer, Kureyş'ten olanların bazı itirazlara şahit oldular ve bunun sonucu olarak Müslümanlar arasında fitne çıkmasından endişe ederek Ebû Bekir'e haber ettiler. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali Resulullah'ın tekfin işleriyle ilgilendiği için "*meşgulüm*" diye haber gönderdi. Hz. Ömer ise ona, "*mutlaka gelmesi gereken bir olay olduğunu*" söyleyerek kendisiyle gelmesini sağladı.²⁸⁹ Hz. Ebû Bekir toplantı yerine geldikten sonra bazı konuşmalar yaparak bu işle ilgili tavsiyelerde bulundu. Ebû Bekir kendisine kimi teklif ettiği sorulduğunda, Ebû Ubeyde ve Ömer'i işaret etse de onlar buna razı olmadılar. Ve işin fazla uzanmaması için Ebû Ubeyde ve Ömer Hz. Ebû Bekir'in kendi faziletini, Resulullah'a olan yakınlığını, arkadaşlıklarını, Mağarada beraber kaldıklarını, beraber hicret ettiklerini ve bunun gibi birçok faziletini zikrederek ona

²⁸⁶ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 196.

²⁸⁷ Küçükaşçı, "Sakifetü Beni Saide", 36/12.

²⁸⁸ İbn Ebi Şeybe, *Kitabü'l-Meğazi*, 218; Ethem Ruhi Fığlalı, "Sakîfe Olayı veya Hz. Ebu Bekir'in Halife Seçimi", *İslam Medeniyeti Dergisi* 5/43 (15 Mart 1982), 10.

²⁸⁹ Fığlalı, "Sakîfe Olayı veya Hz. Ebu Bekir'in Halife Seçimi", 15 Mart 1982, 10; Mehmet Azimli, "Hulefa-i Raşidin Dönemi Halife Seçimleri", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/4 (01 Ağustos 2007), 35.

biat ettiler. Bunu gören insanlar da bu teklifi kabul ederek ona biat ettiler.²⁹⁰

Şîa için ise “*Sakife*” ilk başta bir gasp olayıdır. Peygamberin vefat ettiği bir günde ashabin böyle bir tavrı onların maksatlarının farklı olduğunu ortaya koymakta, aslında dünyalık ve makam pesinde olduklarını göstermektedir. Daha cenazesi kalkmadan böyle bir işe koyulmaları kınanmıştır. Örneğin Şîi yazar Abdülbaki Gölpınarlı olayları anlatırken, ashabin hilafet davasının peşine düştüklerini ve Hz. Peygamberin cenazesiyle ilgilenmediklerini, bu sırada başardıklarının sadece üç işten ibaret olduğunu anlatır. Bu üç şeyin de “*tartışmak, ilk biat ve mescitteki biat*” olduğunu söyler.²⁹¹ Murtaza Askeri de olayları kendi mecrasından saptırarak ashapla ilgili “*Onlar Peygamberin cenazesini defnetmeyi unutmuş, kendi işleriyle meşgul olmuşlardı*” söyler.²⁹² Kısacası Şîa’ya göre Sakife olayı Ebû Bekir, Ömer ve Ebû Ubeyde b. Cerrah üçlüsünün gizli iş birliğiyle baş tutmuş ve hilafetin ele geçirilmesiyle sonuçlanmıştı.²⁹³ Örneğin Kuleyni ve Meclisi kendi eserlerinde İmam Bakır’dan şöyle bir rivayet nakleder:

*“Babamla birlikte Kabeye girdim. O iki sütun arasında namaz kıldı ve bana şöyle dedi: “Bu yerde, eğer Allah Resulü (sallallahu aleyhi vesellem) ölürse veya öldürülürse, bu işi (hilafeti) asla onun Ehl-i beytinden birine bırakmamak için anlaşma yaptılar.” Ben, “Kimlerdi onlar?” diye sorduğumda: “Birinci, ikinci ve Ebû Ubeyde b. Cerrah idi” dedi.*²⁹⁴

Kâdî Abdülcebbar ise bu iddialara cevap olarak ashabin bu işte acele etmesini şöyle açıklar: Ensar’ın başlarına bir emir seçmekte acele etmeleri sadece Allah’ın rızası içindi. Bununla İslam’ı ihya etmek ve Resulullah’ın düşmanlarına fırsat vermemek istiyorlardı. Böylece bu iş kontrol altına alınmış olacak ve Müslümanlar dağılmayacaktı. Çünkü onların çevresinde onlarla birlikte yaşayan Yahudi ve

²⁹⁰ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 2023, 3/672; Belazüri, *Ensabü'l-Eşraf*, 2020, 1/663-664; Ekinci, *Sahabe Dönemi. Tarihi Tetkikler Işığında*, 77-82; Adem Apak, *İslam Tarihi (Hulefa-i Raşidin Dönemi)* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2020), 2/36-37.

²⁹¹ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, 2021, 61.

²⁹² el-Askeri, *Ehli Beyt ve Ehli Sünnet Ekolleri -İmamet ve Sahabe-*, 1/152.

²⁹³ Abdülcebbar Adıgüzel, “Erken Dönem Politik İhtilafların Şîi-İmamî Ekoldeki Teolojik İzdüşümleri”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 4/2 (05 Ağustos 2011), 73.

²⁹⁴ Kuleyni, *el-Kâfi* (Beyrut: Daru'l-Tearif, 1413), 4/546; Allame Meclisi, *Biharü'l-Envar* (Beyrut: Daru'l-İhya, 1429), 28/85.

Hristiyan kabileler vardı. Bu kabileler Rum krallarıyla mektuplaşarak, onları İslam aleyhine çevirmeye çalışıyordu. Bu gibi nedenlere göre de en doğrusu emir seçiminde acele etmekte. Onların kendilerinden olmayan birine biat etmeleri, Resulullah'ın idaresinde savaştıkları gibi onun idaresinde de itaat ederek savaşmaları onların fedakarlıklarının göstergesidir. Eğer iddia edildiği gibi Ensar'ın gayesi saltanat ve dünya olsaydı ne Muhacirler ne de başkaları onları kendilerine itaat ettiremezdi. Çünkü belde onların beldesi, arazi onların arazisi idi. Güç, kuvvet ve say kendilerinin lehine olarak onlardaydı. Muhacirler ise onların sadece misafirleri idi ve onların sayesinde izzet kazanmışlardı. Allah Resulü (sallallahu aleyhi vesellem) de Ensar sayesinde cemaate ve orduya sahip olmuş, onlar sayesinde düşmanla savaşmıştı. Müslümanlar Mekke'de en zor zamanlarını yaşarken Ensar onlara kapılarını açtı ve kendi evlerini onlara vererek nefislerini onlara tercih ettiler. Gönül rahatlığıyla kendi mallarını onlarla bölüştüler. Nitekim Yüce Allah onlarla ilgili şöyle buyuruyor:

*“Bu mallar özellikle, Allah'tan bir lütuf ve hoşnutluk ararken ve Allah'ın dinine ve peygamberine yardım ederken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılan fakir muhacirlerindir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir. Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar (Ensar), hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”*²⁹⁵ Bununla da Uca Allah Muhacir ve Ensar'a düşmanlık etmekten sakındırmıştır. Onlar, Resulullah'tan sonra da onun dinini ikame ederek Ebû Bekir'i halife seçen kimselerdir. Kur'ân onları metheden ve övgüyle anan ayetlerle doludur.²⁹⁶

Kâdî Abdülcebbar bu olayın bir komplo olmadığını, ashabın dünyalık peşinde olarak saltanat için çalıştıkları iddiasını reddeder. Öncelikle, bu işe ilk koyulmuş olan Ensar'ın kendisiydi. Yani Hz. Ebû Bekir sonradan bu toplantıya katılmıştı. O kendi

²⁹⁵ Haşr, 59:8-9

²⁹⁶ Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 198-199.

başkanlığını ileri sürmemişti. Ona Müslümanlar kendi istekleriyle biat etmişlerdi. Kimse bu seçimde zorlanmamıştı. Hatta belli bir dönem Hz. Ebû Bekir'e biat etmeyen gruplar da vardı. Bu da gayet normaldi. Örneğin, Ensar'ın halife adayı Sad b. Ubade Şam'da vefat edinceye kadar Ebû Bekir ve Ömer'e biat etmemişti. Ve beklentisi olan bazı gruplar da belli bir süre biat etmemişlerdi. Biatten geri kalan grupları delil olarak getirenlerin de anlaması gereken şey şu ki, onlardan hiçbirinin “*çığnenen ve gasp edilen vasiyet*” diye bir dertleri yoktu. Zira Hz. Ebû Bekir'in kayın pederi olan Zübeyir b. Avvam'ın böyle bir derdi olsaydı yıllar sonra Hz. Ali'nin karşısına savaş meydanında çıkmazdı.²⁹⁷ Ebû Süfyan da akrabaları olduğu için hilafetin Haşimoğullarına geçmesini istiyordu. Zira İslam'dan önce de yöneticilik onlarda bulunuyordu. Kâdî Abdülcebbar bu yüzden Resulullah'ın Yemene gönderdiği valisi olan Halid b. Said el-As'ın, Peygamber vefat ettikten sonra Medine'ye geldiği zaman insanların Abbas, Ali veya Osman'ı seçmediklerini gördüğünde buna şaşırıldığını ve Hz. Ali ile Osman'a şöyle dediğini anlatır: “*Siz Abdu Menafoğulları, Teym oğulları tarafından yönetilmeye razı mı oldunuz?*” Hz. Ali cevabında razı olduklarını söylediğinde, “*Siz razı olduysanız, biz de razı olduk.*” demişti.²⁹⁸ İnsanlardan bazıları Resulullah'ın akrabaları, amcaları ve amcaoğulları daha kalabalık ve kuvvetli olduğu halde Ebû Bekir'in halife seçilmesine hayret etmişlerdi. Hatta Mekke'de haberi duyan Müslümanlar Ebû Bekir'in babası olan Ebû Kuhafe'nin etrafında toplandıkları zaman o, “*Ne oluyor?*” diye sordu. Onlar Resulullah vefat etti deyince Ebû Kuhafe onlara, “*İnsanlar ondan sonra ne yaptılar?*” sordu. İnsanlar, “*Yerine senin oğlunu halife seçtiler*” dediklerinde Ebû Kuhafe buna şaşırıldı ve “*Abdu Menafoğulları buna razı oldular mı?*” dedi. İnsanlar “*evet*” dediklerinde, “*Allah'ın verdiği kimse mâni olamaz*” diyerek karşılık verdi.²⁹⁹ Kâdî Abdülcebbar, Resulullah'ın vefat haberi Yemen, Bahreyn ve Umman halkına ulaştığında da kendisinden sonra ashabının, onun yakın akrabalarından birini seçtiklerini zannettiklerini söyler. Fakat onlara verilen cevabın, “*En hayırlılarını seçerek kendilerine emir yaptılar*” denildiğini nakleder.³⁰⁰

²⁹⁷ Şaban Öz, “İslam Siyaset Geleneğinde Bir Şaz -Şî-Sünnî Yol Ayrımında Sakife Hâdisesi-”, *İSTEM* 11 (01 Aralık 2008), 88.

²⁹⁸ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 202.

²⁹⁹ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 202.

³⁰⁰ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 203.

Kâdî Abdülcebbâr ashabın hak üzere olmasını Allah'ın vadi olarak açıklar. Çünkü Yüce Allah bunu Resulüne haber vermiş ve vadini yerine getirmişti. Resulünün vefatından sonra da onun ashabı bu dini o hayatta iken yaptıkları gibi korudular. Nebilerini kaybetmiş olsalar bile onun dinini öncesinden daha da kuvvetli ve izzetli bir hale getirdiler. Bu hususta Allah C. C şöyle buyuruyor: *“Siz, Allah'ın yardım ve desteklerini isteyerek sabredin. Şüphesiz yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona varis kılar. Akıbet ise muttakilerindir.”*³⁰¹ Ayrıca başka bir ayeti kelime de *“Biz seni alemlere rahmet olarak gönderdik”*³⁰² buyurmaktadır. Kâdî, bu ayetlerden muradın yeryüzüne varis olanların dininin ehli ve şeraitini uygulayan kimseler olacağı bilgisi verilmektedir. Bu Yüce Allah'ın vadidir.³⁰³ Rafizilerin iddia ettiği ise, *“Ebû Bekir, Ömer, Osman, Bedir ehli, Muhacir ve Ensar ve onlara katılarak yardım edenler hepsi, dini değil dünyayı talep eden kafirlerdi. Onlar Kur'ân'ı değiştirdi, nasları ortadan kaldırdı, şeriatle ilgili olan namazı, orucu, ezanı, nikah gibi hususları değiştirdiler. Onları kaldırarak yerine İslam'da olmayan şeyler koydular.”*³⁰⁴ bunlardır.

Halbuki Allah'ın onların lehine olan şahitliği bu iddia sahiplerinin söylediklerinin hilafıdır. Kâdî Abdülcebbâr'a göre bu hem akıl hem de nakil yoluyla bilinen bir şeydir. Nitekim Allah Kur'ân'ın birçok yerinde hak olan İslam dinini *“diğer dinlerin üzerine geçireceğini”*³⁰⁵ haber vermiştir. Bunda da Sahâbenin imanlarının sağlamlığına, suçsuzluğuna, atılan iftiraldan uzak olduğuna deliller vardır. Çünkü onlar Allah'ın dinini üstün tuttular ve diğer dinlerin üzerinde hâkim kıldılar. Eğer ashap şeriatı iptal eden kimseler olmuş olsaydı, Allah Resulünün (sallallahu aleyhi vesellem) dini diğer bütün dinlere galip gelmezdi. Düşünen herkesin bilmesi gerekir ki Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman zamanında dinin tahrif edildiğini, ortadan kaldırıldığını söyleyen kimseler yalancıdır. Çünkü bizler biliyoruz ki müşriklerin putlarının kırılması, ateş tapınaklarının yıkılması, haçlıların bayramlarının ortadan kaldırılması bu Sahâbeler zamanında olmuştur. Böylece Allah'ın vadi olan İslam dininin galip gelmesi budur.

³⁰¹ Araf, 7:128

³⁰² Enbiya, 21:107

³⁰³ Kadı Abdülcebbâr, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 256.

³⁰⁴ Kadı Abdülcebbâr, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 256.

³⁰⁵ Tevbe, 9:33; Fetih, 48:28; Saff, 61:9

Hız. Ebû Bekir'in hilafeti zamanında yaptıkları göz önündedir. O, Resulullah'ın vefatından sonra dinlerinden irtidat eden münafıklarla savaştı. Namaz kıldıkları halde zekâtı vermektan boyun kaçıran kabilelerle savaştı. Ebû Bekir Resulullah'ın dinini değışmeye çalışın, onun dininde bidat çıkarmak isteyenlerle mücadele etti, bu işte Ensar ve Muhacir de ona katılarak yardım ettiler. Onlardan kimse “*Bizimle neden savaşıyorsunuz? Siz de Peygamberinizin naslarını iptal ettiniz, kendisinden sonra dinini değıştirdiniz, Kitabını tahrif ettiniz, vasisinden ve tayin ettiğı halifesinden yüz çevirdiniz.*” diyemedi. Halbuki onların bunu demeye, ellerinde böyle bir delilin olmasına çok ihtiyaçları vardı. Eğer buna dair ellerinde küçük bir işaret bile olsaydı, bu onların aleyhinde kullanırlardı.³⁰⁶

2.2.3. Hız. Ali'nin Ebû Bekir'e Biati

Şîa için Ebû Bekir'in hakimiyeti meşru olmayan, tağuti bir hakimiyettir. Hatta Mescid-i Nebevi' de Ebû Bekir'e biat edenlerden ilkinin ihtiyar bir insan kılığına girmiş iblis olduğı anlatılır.³⁰⁷ Hız. Ali'nin Ebû Bekir'e biat etmesiyle ilgili de farklı yorumlar mevcuttur. Şîa'ya göre Hız. Ali'nin biati zor gücüne olmuştur. Hatta iddia edildiğine göre defalarca onu öldürmeye kalkınmış ama buna nail olamamışlardı. Örneğın birçok Şîi kaynakta anlatıldığı üzere Hız. Ali'den nasıl kurtulacaklarını düşünen Ebû Bekir ve Ömer gibi birkaç Sahâbe, onu öldürtmek kararına gelmişler. Ve bu görevi de Hız. Ali'ye İslam'dan önce düşman olan ve İslam'a girdikten sonra da ona nefret eden Halid b. Velide vermişler.³⁰⁸ Sonrasında Ebû Bekir namaz kıldırıldığı sırada Halid'in hançerle Ali'yi öldürmesi planını kurmuşlardı. Fakat Ebû Bekir bundan pişman olması nedeniyle teşehhütte iken Halide bunu yapmaması için bağırmış, Ali de hançeri Halit'ten alarak onu kaldırıp yere vurmıştu.³⁰⁹ Fakat tüm bu olanlardan sonra Hız. Ali ümmetin birliyi, maslahatı gereğı Ebû Bekir'e biat etmişti.³¹⁰

Kâdî Abdülcebbâr'a göre Hız. Ali Ebû Bekir'e halife olarak seçildiğı ilk

³⁰⁶ Kadı Abdülcebbâr, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 203.

³⁰⁷ Süleyim b. Kays el-Hilali, *Kitabu-Süleyim b. Kays* (İran\Kum: Menşuratu Delilun Ma, 1381), 2/579; Kuleyni, *el-Kâfi* (Beyrut: Menşurat'l-Fecr, 1428), 8/183.

³⁰⁸ Sübhani, *Velayet Nuru Ali*, 108.

³⁰⁹ Süleyim b. Kays, *Kitabu-Süleyim b. Kays el-Hilali* (İran-Kum: el-Hadi, 1420), 394-395.

³¹⁰ Abdülbaki Gölpınarlı, *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*, 2021, 64.

zamanlarda biat etmişti. Hatta “Sakife” sonrası Hz. Ebû Bekir’in mescitte bir hutbe okuduğu sırada Ali’nin de orada bulunduğunu, Ebû Bekir’i övdüğünü anlatır.³¹¹ Ehl-i sünnet kaynaklarında bu konuyla ilgili iki görüş vardır. Birinci görüş Hz. Ali’nin Ebû Bekir’e seçildiği gün karşılaştıkları zaman biat ettiği yönündedir. Belazuri’nin naklettiği bir rivayete göre Hz. Ali Ebû Bekir’e, bu işte neden kendileriyle istişare etmediklerini sormuş ve kendilerinin de buna haklarının olduğunu söylemişti. Hz. Ebû Bekir ise ona, bu işte onların da hakkının olduğunu, fakat fitneden korkarak bu işi kuşandığını söyler. Ali’nin de ona, “*Resulullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) seni namaz kaldırmakla görevlendirdiğini ve mağarada iki kişiden biri olduğunu biliyorum. Bizim de bir hakkımız vardı, fakat istişarede bulunmadık. Allah affetsin*”³¹² diyerek Ebû Bekir’e biat ettiği söylenir. Ayrıca Hz. Ali’nin ashapla namazlarda beraber olduklarına işaret eden hadislerin de buna delalet ettiği söyleyenler olmuştur.³¹³ Örneğin Hz. Ali ile Ebû Bekir namaz çıkışı beraber yürürken aralarında geçen bir olay şöyle anlatılır: “*Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ali ikindi namazını kaldıktan sonra beraber yürümeye başladılar. Ebû Bekir yolda Hasan’ın çocuklarla oynadığını görünce, onu omuzlarına aldı ve ona hitaben, “Babam sana feda olsun, Ali’ye değil, Resulullah’a benziyor” dedi. Bu sırada Ali gülüyordu.*”³¹⁴

İkinci görüşe göre ise Ali Hz. Fatıma’nın vefatının ardından Ebû Bekir’e biat etmiştir. Bununla ilgili rivayetler ise şöyledir: “Hz. Ali Ebû Bekir’e haber göndererek yanında kimse olmadan ona gelmesini söyler. Hz. Ebû Bekir kendisine gittiği zaman Hz. Ali şehadet getirerek: “*Senin üstünlüğünü ve Yüce Allah’ın sana olan ihsanını biliyoruz. Yüce Allah’ın sana vermiş olduğu bir şeye seninle çekişecek değiliz. Fakat bizler Resulullah’a (sallallahu aleyhi vesellem) akrabalığımızdan dolayı bu işte hakkımızın olduğunu düşünüyorduk.*” diyerek konuşmasına devam etti ve bu sırada Hz. Ebû Bekir’in gözlerinden yaşlar akmaya başladı. O, söze başlayarak Aliye, “*Canım elinde olana yemin olsun ki Resulullah’ın akrabalarına yardım etmem, kendi akrabalarım edeceğim yardımdan daha sevimlidir. Ancak o mallar konusunda*

³¹¹ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili’n-Nübüvve*, 200.

³¹² Belazüri, *Ensabü’l-Eşraf*, 2020, 1/664.

³¹³ Şaban Öz, “Şia’nın Takiyye İnancı Çerçevesinde Hz. Ali’nin İlk İki Halife İle Münasebetleri”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (01 Haziran 2010), 49-50.

³¹⁴ *Buhari, Fedailü’s-Sahabi* 22, hadis: 3750.

aramızda olanlar sebebiyle haktan ayrılmadım ve Resulullah nasıl yaptıysa ben de öyle yaptım” dedi. Sonrasında Hz. Ali “biat için öğle vakti görüşürüz” dedi ve ayrıldılar. Namazda camiye giden Ali biatten geri kalma nedenini açıklar ve biat eder.”³¹⁵ Kastallani bu hadisin şerhinde aslında Hz. Ali’nin daha öncesinden biat ettiğini, fakat miras konusundan sonraki gerginliği ortadan kaldırmak için ikinci kez insanlar içinde biat ettiğini söyler. Çünkü bu durumda işin aslını bilmeyenler Ebû Bekir’in hilafetine razı olmadığını düşünmüşlerdi. Hz. Ali de bu şüpheyi gidermek açısından Hz. Fatıma’nın vefatının ardından bir daha biat etmiştir.³¹⁶

2.2.4. Hz. Ömer ve Hilafeti

Hz. Ebû Bekir hicri 13 yılında sıtma hastalığına yakalandı. O, kendisi cemaate namaz kıldırabilmediği için Hz. Ömer’i imam olarak tayin etmişti. Ebû Bekir bu hastalığı sırasında kendisinden sonraki halifeyle ilgili birtakım girişimlerde bulundu ve kendisinden sonra kimi tavsiye ettiği sorulduğunda Hz. Ömer’in adaylığını ileri sürdü. Bu konuda ashabın önde gelen bazı sahâbelerine de kanaatlerini sorduktan sonra, genellikle olumsuz bir cevap almadığı için kâtibi olan Hz. Osman’a vasiyetnamesini yazdırdı ve mühürledi.³¹⁷ Hz. Ebû Bekir’in bu vasiyeti halk için tekliften öte bir şey değildi. Çünkü sonrasında seçim insanların kendi özgür iradelerine bırakılmış ve halk da hiçbir itiraz etmeden Hz. Ömer’e biat etmişti.³¹⁸ Halifeliği sırasında Hz. Ebû Bekir’e “*Hilafetu Resulilleh*” diye hitap ediliyorken, ilk defa Hz. Ömer’e “*Emirü’l-Mü’minin*” unvanıyla hitap edilmiştir.³¹⁹

Kâdî Abdülcebbâr da Hz. Ebû Bekir’in Ömer’i tayin etmesinin istişare sonucu olduğunu söyler. Onun, aralarında Hz. Ali’nin de bulunduğunu ashabın önde gelenlerinden olan Abdurrahman b. Avf ve Osman gibi Sahâbeler ile istişare ettiğini,

³¹⁵ Buhari, Meğazi 38/4240,4241; Müslim, Cihad ve Siyer 52/4555

³¹⁶ Kastallani, *İrşadu’s-sari li-şerhi Sahihi’l-Buhari*, çev. Hüseyin Yıldız (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2020), 11/709.

³¹⁷ İbn Hibban, *es-Siretü’n-Nebeviyye ve Ahbaru’l-Hulafe*, 360-361; Kapar- Atçeker, *İslam Tarihi-I*, 1/46-47.

³¹⁸ Azimli, “Hulefa-i Raşidin Dönemi Halife Seçimleri”, 50-52; Ali Aksu- İlahiyat Fakültesi, *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu I. Cilt* (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 2018), 80-81.

³¹⁹ Mustafa Fayda, “Emirü’l-Mü’minin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/156.

hepsinin bundan razı olduğunu görünce Ömer'in halifeliğini teklif ettiğini anlatır.³²⁰ Bununla bele bu Sahâbeler arasında Talha ve Üseyd gibi Hz. Ömer'in sert mizaçlı bir adam olduğunu, ondan daha yumuşak olan birini tayin etmeyi isteyenler de olmuştur. Hz. Ebû Bekir ise onlara, "O, gerektiği yerde yumuşak ve gerektiği yerde sert olan birisidir." diye cevap verir. Abdülcebbar, Muhacir ve Ensar'ın da aralarında bulunduğu bu durumda her kesin çekinmeden, korkmadan özgürce fikrini söylemesi, eleştirilerde bulunması, hilafetin iddia edildiğinin aksine zorla gasp edilmediğine delil olduğunu söyler.³²¹ Hz. Ömer'in hilafet dönemi Fars ve Rum krallarının yenilgiye uğradığı, topraklarına İslam'ın hâkim olduğu dönemdir. Böylelikle Ömer sayesinde bütün şirk ehli zelil olmuş ve şirkin hâkim olduğu bu mekanlarda İslam izzet kazanmıştı.³²² Hz. Ali de Ömer'e biat etmiş, onun kurduğu şûraya üye olmuş, onlarla haccetmiş, namaz kılmıştı. Ayrıca Hz. Ömer Peygamberin onunla ilgili olan vasiyetini, hilafetini ortadan kaldırmak isteseydi onu şuraya dahil etmezdi. Ömer, onu sevmeseydi ve faziletini kabul etmeseydi şuraya dahil etmezdi. Eğer Ömer, onu riyasetten uzak tutmak isteseydi, risalesini ortadan kaldırmak isteseydi gayesi Resulullah'ın dini ve şeraitini ihya etmek, ümmetin işlerini görmek olan şuraya dahil etmezdi.³²³

2.2.5. Hz. Peygamber'in Takiyye Yaptığı İddiası

Kâdî Abdülcebbâr, Şîa'nın Hz. Ali'yle ilgili takiyye yaptığını söyleyenler olduğunu, onların Hz. Ali, Ebû Bekir, Ömer ve Osman kafir olsalar da zahiren onları tezkiye ettiğini, bu nedenle onların arkasında namaz kıldığını, onlara kız verdiğini, şura heyetine dahil olduğunu ve şurada seçimlere katıldığını, Ebû Bekir ve Ömer'in vasiyetine itaat ettiğini" iddia ettiklerini söyler.³²⁴ Takiyyenin Şîi inançta ve fıkihta büyük öneminin olduğu bilinmektedir. Şeyh Saduk'un ifadesiyle "takiyyeyi terk eden namazı terk eden hükmündedir. Takiyye Mehdinin zuhuruna kadar vaciptir, terk edilmesi uygun değildir. Onun kıyamından önce takiyyeyi terk eden birisi, Allah'ın dininden ve on iki imamın yolundan ayrılmış, Allaha, resulüne ve imamlara karşı

³²⁰ Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 204.

³²¹ Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 204.

³²² Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 208.

³²³ Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 187.

³²⁴ Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 174.

çıkmıştır.”³²⁵ Yine Şeyh Saduk bir gün birinin Cafer-i Sadık’a şöyle dediğini nakleder: “*Ey Peygamber evladı! Biz bazen mescitte sizin düşmanlarınızın isimlerini söyleyerek onlara açıktan hakaret eden bir şahsı görüyoruz.*” İmam onlara şöyle buyurdu: “*O ne yapıyor öyle? Allah ona lanet etsin! O (böyle yaparak) düşmanlarımızı bize yöneltiyor ve bizi de töhmete maruz bırakıyor.*”³²⁶ Yine Cafer-i Sadık “*Allah katında en değerli olanınız, Allaha en çok sakınandır!*”³²⁷ ayeti hakkında sorulduğunda: “*Takiyyeye en çok amel edeninizdir.*” buyurdu.³²⁸ Hz. Ali’nin de şöyle dediği rivayet edilir: “*Kim onlarla birinci safta durup namaz kılsa, sanki peygamberin arkasında ilk safta namaz kılmuş gibidir*”³²⁹ Bu gibi örnekleri uzata biliriz fakat son olarak ümmeti vahdete sesleyen Ayetullah Humeyni’nin takiyye ile ilgili dediklerine kısaca dokunalım. Humeyni eğer kişi Sünnilerin arasında ise Şîa’ya göre abdest almayıp takiyye yaparak Sünnilere göre abdest ala bilineceği fetvasını vermektedir. Başka bir yerde ise takiyyeyi tarif ederken: “*Takiyye korkudan dolayı olabileceği gibi, muhaliflerin sevgi ve sempatisini kazanmak için de yapılır. Batıl devlette (Şii olmayan) Hak devlerin zuhur etmesine kadar takiyye yapılır. Takiyyeyi halktan insanlar, mezhep imamları, masum imamlar ve Peygamber de yapar.*”³³⁰

Kâdî Abdülcebbâr Şiilik adı altında gizlenen, aslında İslam düşman olan şahısların bu gibi şeyleri uydurma nedenlerini şöyle açıklar: “*(Onlar) Allah’ın Peygamberlerinin ve hüccetlerinin (imamların) korktukları ve korunmaya çalıştıkları için müşrikleri ve kafirleri övmeleri caizdir dediler.*” Bunu Resulullah ve Hz. Ali’nin, Ebû Bekir, Ömer, Osman, Muhacir ve Ensar’ı övmesi, onları zor durumda bıraktığı için böyle söylediler. Dediler ki: “*Bu övme, kendilerini koruma nedeniyledir.*”³³¹ Halbuki, Resulullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) tek başına, zayıf olduğu zamanlarda bile düşmanlarına karşı nasıl davranışını bilmekteyiz. Kâdî, aslında bu iddiaların Rafizilerin kendisini ilzam ettiğini söyler. Eğer ki Hz. Ali masum ve insanlar

³²⁵ Şeyh Saduk, *el-İtikadat*, ed. Ümit Atlı, çev. Seyyid Kerem Ali Hüdai (İstanbul: İmam Rıza Dergâhı Yayınları, 2019), 120-121.

³²⁶ Şeyh Saduk, *el-İtikadat*, 120.

³²⁷ Hücurat, 49:13

³²⁸ Şeyh Saduk, *el-İtikadat*, 121.

³²⁹ Şeyh Saduk, *el-İtikadat*, 123.

³³⁰ bkz: Serdar Demirel, *Takiyye (Şii Rivayet Kültüründeki Derin Paradoks)* (İstanbul: Rihle Kitap, 2016), 20-21.

³³¹ Kadî Abdülcebbâr, *Tesbitu Delaili’n-Nübüvve*, 354.

için gönderilmiş bir hüccet ve Resulullah'ın makamında bulunan biri ise o bununla hak olmayan bir şey yapmış demektir. Çünkü böyle olduğu zaman biz, Peygamberin akrabası olan, onun methederek hakkında nas geldiğini söylediği, cennetle müjdelediği, insanları kendisine itaat etmelerini emrettiği kimselerin bu durumda olmadığından emin olamayız. Çünkü o da hüccetin yaptığı gibi takiyeye yapmıştır denebilir.³³² Şîa Hz. Ali'nin ashabin yanında onları övmesini, onlarla beraber savaşmasını, devlet işlerinde çalışmasını takiyeye olarak yaptığını ve bunların hepsinin batını bir manasının olduğunu, bunları onlara yaklaşmak için yaptığını söylediler. Halbuki Hz. Ali Ebû Bekir ve Ömer hayatta iken itaat ettiği gibi, vefatının ardından da onlara itaat etmişti. Hz. Ömer onu birkaç kere Medine'de kendi yerine vekil tayin etmiş³³³ ve onun kızıyla evlenerek akrabalık bağı kurdu.³³⁴ Kâdî Abdülcebbar, Hz. Ali'nin zayıf olduğu için takiyeye yapmak zorunda kaldığı iddiasını kabul etmeyerek şöyle bir eleştiride bulunur: *“Diyelim ki sizin iddia ettiğiniz gibi, Hz. Ali'nin Ebû Bekir, Ömer ve Osman zamanında zayıf olduğunu kabul ettik. Peki, Hz. Ali onlar öldükten sonra neden aynı durumu sürdürdü? Hilafet ona geçtiğinde, saltanat elinde bulunduğu, fey malları ona geldiğinde, askere ve orduya sahip olduğunda neden vasilik iddia etmedi? Sizlerin iddia ettiğiniz Mushaf'ı³³⁵ ortaya çıkarmadı? Resulullah'ın mirası hakkında sizin iddia ettiğiniz gibi yapmadı. Teravîh namazını yasaklamadı? Artık güçsüz olduğu düşünülemez, çünkü o Muaviye ve Haricilerle savaşıyor, onlara her şeyi açıkça söylüyordu.”*³³⁶

2.3. Hz. Ömer'i İtham Ettikleri Konular:

2.3.1. Teravîh Namazı

Şîa'nın ashaba karşı olan tutumu onları, ashabin dini değiştirmesi, İslam'da olmayan birtakım şeyleri ortaya çıkarmasıyla ilgili bir arayışa sokmuştur. Bu arayışlar

³³² Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 174.

³³³ Hz. Ömer Kudüs'ün fethi için ordusuyla beraber yola çıktığı zaman Medine'de kendi yerine Hz. Ali'ni vekil olarak bıraktığı söylenir: Kapar- Atçeker, *İslam Tarihi-I*, 1/56.

³³⁴ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 438.

³³⁵ bkz: Mehmet Atalan, “Şîi Kaynaklarda Ali B. Ebî Tâlib ve Fatıma Mushafi”, *Dini Araştırmalar* 8/23 (01 Haziran 2005), 96-107.

³³⁶ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 207.

sonucu ortaya koydukları tartışmalardan biri de Teravih namazıdır. Şîa'ya göre cemaatle kılınan teravih namazı dinde olmayan, şeraite aykırı bir şey olup Hz. Ömer tarafından uydurulmuştur. Aynı zamanda Hz. Ömer'in bu teşebbüsü naslara karşı bir içtihat olarak görülmüştür.³³⁷ İddia edildiğine göre Hz. Ali Kûfe'de iken halk, ondan Teravih namazını kıldırması için bir imam istemiş, fakat Ali sünnete aykırı olduğunu söyleyerek onları bundan sakındırmıştır. Bunun üzerine Kûfe halkı kendisi bir imam tayin ederek namaz için toplanmışlar. Bu haber Hz. Ali'ye ulaştınca o, oğlu Hasan'ın eline kırbaç vererek oraya gönderir. Hasan'ı elinde kırbaçla gören cemaat de “Ey vah Ömer!” diyerek camiden kaçmışlar.³³⁸ Kâdî Abdülcebbar bu gibi iddiaların asılsız olduğunu, böyle bir rivayetin olmadığını, tam tersi Hz. Ali'nin hilafeti döneminde bizzat kendisinin teravih namazını kıldırıldığını, hakimiyeti altında olan beldelerde ise valilerini kıldırılmakla görevlendirdiğini ve kadınlara da teravih namazı için imam tayin ettiğini söyler.³³⁹ Ehl-i sünnet kaynaklarında da Hz. Ali'nin teravih namazını yasaklaması bir yana, buna teşvik ettiğiyle ilgili rivayetler mevcuttur. Örneğin Beyhakî “es-Sünenü'l-Kebir” de şöyle bir rivayet nakleder: “*Arfece es-Sekafti der ki: “Ali b. Ebi Talip, Ramazan ayında insanlara gece namazı kılmalarını emreder ve erkeklere ayrı kadınlara ayrı imam tayin ederdi. Ben kadınlara imamlık yapmaktaydım.*”³⁴⁰

Murtaza Askeri Hz. Ali'nin teravih namazını kıldığını kabul etmese de insanlara bu ve diğer konularda engel olmamasının nedenini özetle şöyle açıklar: “İnsanlar Ebû Bekir ve Ömer'in makamını kutsadıkları için onların, İslam adına getirdikleri şeyleri Kur'ân ve Sünnete eşdeğer görmelerine neden olmuştu. Bu nedenle Hz. Ali kendi hilafeti döneminde önceki halifelerin değiştirdikleri hükümlerin aslını İslam toplumuna geri getirememişti. O, ordusunu ramazan ayı teravihi namazını cemaatle kılmaktan sakındırmak istediğinde onlardan, “*Eyvah Ömer'in sünneti!*”

³³⁷ Ali Asker Rızvanî, *Ehli Beyt Mektebi*, çev. Ebulfez Kocadağ (İstanbul: Kevser Yayınları, 2008), 214; İsa Polat, *İki İslam* (İstanbul: Kevser Yayınları, 2016), 41; Abdulkadir Çuhacıoğlu, *Sahâbenin Adâleti ve Ebû Hüreyre* (İstanbul: Kevser Yayınları, 2012), 416; Bekir Karadağ, “Hz. Ömer'in Teravih Namazıyla İlgili Uygulamasının Fakihlerin İhtilafındaki Rolü”, *Din ve Bilim- Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/1 (30 Haziran 2020), 9-10.

³³⁸ Rızvanî, *Ehli Beyt Mektebi*, 216.

³³⁹ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 206.

³⁴⁰ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kebir*, çev. Hüseyin Yıldız vd. (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2016), 5/359, hadis: 4666; ayrıca bkz: İbn Ebi Şeybe, *Musannef*, 6205; Abdürrezzak, *Musannef*, 5125.

feryadı yükselmiş ve Ömer'in bu husustaki sünneti yerine Resulullah'ın sünnetini kabul etmeye yanaşmamışlardı. Bu ise Müslümanların, Hz. Ali'ye biat ederken imamın ilk iki halifenin aksine bir yol izleyeceğini algılayamamış olduğundan kaynaklanmaktadır. Buna göre de Hz. Ali önceki halifelerin, toplumda gelenek haline gelen içtihatlarını ortadan kaldıramadı ve Resulullah'ın getirdiği İslam hükümlerini hâkim kılamadı...³⁴¹ Bununla birlikte Şîa'dan, teravih namazının münferit olarak kılınmasını müstehab görenler de olmuştur. Örneğin Ayetullah Cafer Sübhani Ramazan ayının gecelerinde bin rekât namaz kılmanın müstehab olduğunu, fakat bu gibi nafîle namazların cemaatle kılınmasının bidat olduğunu söyler.³⁴²

2.3.2. Mut'a Nikahı

Mut'a sözlükte "yararlanmak, faydalanmak" anlamlarına gelip fıkhîta farklı konularda farklı manalarda kullanılmıştır. Ele alacağımız konu ile bağlı olan mut'atu'n-nikah geçici evlilik demek olup İslam'ın ilk geldiği zamanlarda Arap toplumlarında mevcuttu. Bu tür nikah, özellikle yabancı beldelere giden erkeklerin orada bir süreliğine ikamet edebilmeleri, eşyalarını bırakacakları yer edinmeleri ve geçici süreliğine faydalanacakları bir kadın ile beraber olmalarını mümkün kılıyordu. İslam'ın ilk zamanlarında bu tür nikaha müsaade edildiği mezhepler tarafından ittifakla kabul edilmiştir. Fakat ihtilafın sadece bunun neshedilip edilmediği hususunda olduğu söylenmektedir. Ehli sünnetin cumhuru, Şîa'dan ise Zeydiler ve İsmaililer bu hükmün kaldırıldığını ve haram olduğunu söylerken, Şîa'dan Caferiler (İmamiyye) bunu kabul etmeyerek dinin temel hükümleri arasında sayarak inanç esasları sırasına alınmıştır.³⁴³ Aynı zamanda İmamiyye kaynaklarında Mut'a nikahının

³⁴¹ Allame Murtaza el-Askeri, *Ehli Beyt ve Ehli Sünnet Ekolleri (Kerbela Kıyamı ve Sünnet-i Nebvi'nin İhyası)*, çev. Cafer Bendiderya (İstanbul: Kevser Yayınları, 2011), 3/9.

³⁴² Ayetullah Cafer Sübhani, *Ana Hatlarıyla Caferilik*, çev. Cafer Bendiderya (İstanbul: Kevser Yayınları, 2009), 261.

³⁴³ İbrahim Kafi Dönmez, "Mut'a Nikahı", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/174; Saffet Köse, "Ca'ferilikte Mut'a ve Ona Karşı Sünnî Duruş", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 8/3 (31 Aralık 2008), 89; Sefa Atik, "Caferî Fıkhdında Mut'a Nikâhı Konusuna 'Usûlî' Bir Bakış -Şeyh Müfid'in 'Risâletü'l-Mut'a' Ve 'Hulâsatü'l-Îcâz' İsimli Eserlerindeki Gerekçeler Üzerine-", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (25 Ocak 2016), 14-17; Süleyman Yılmaz, "Sünnî Müfessirlere Göre Mut'a Nikâhı", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/11 (21 Haziran 2017), 213.

fazileti ve meşruluğu hususunda rivayetler zengindir. Örneğin Şeyh Müfid kırk hadis geleneğinde olduğu gibi konuyla ilgili sistematik bir eser kaleme almıştır. Müfid bu eserinde Mut 'anın bir ibadet olduğunu, yapanın günahlarına kefaret olacağını nakleder. Aynı zamanda nasibi olarak adlandırdığı muhaliflerine karşı bu konuda akıl, Kur'ân, sünnet, icma ve eserlerde deliller olduğunu söyler.³⁴⁴ Şîa'nın Mut'a nikahını kanıtlamak için getirdiği delillerin başında Nisa suresi 24. ayeti-kerimesinde geçen (فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ) “Onlardan faydalandıklarınıza ücretlerini verin” kısmıdır. Tartışmaların genellikle ayetteki **اسْتَمْتَعْتُمْ** ifadesinden kastın ne olduğu üzerinde aparıldığını görmekteyiz.³⁴⁵ Şîi müfessirler ayetteki “**istimta**” kelimesinin Mut'a nikâhına delalet ettiğini söylerken Ehl-i sünnet ve Mu'tezile alimlerinin büyük çoğunluğu bunun “**daimî nikaha**” delalet ettiğini söylemiştir.³⁴⁶

İmamiyye kaynaklarında Hz. Ömer Mut'a nikahını kaldırmak, kendi başına bazı tasarruflarda bulunmak, şari olmaya çalışmakla suçlanmaktadır. Örneğin Şîi yazar Abdulkadir Çuhacıoğlu Hz. Ömer'in kendi keyfine göre Mut'a nikahını ortadan kaldırdığını iddia ederek onunla ilgili şunları söyler: “*Gerek Ebû Bekir ve gerekse Ömer'in kendi hilafeti döneminde Allah'ın kitabına ve Resul'ünün sünnetine aykırı pek çok uygulamaların olduğu tarihî bir gerçek. Özellikle II. Halife'nin bu türden icraatları saymakla tükenmez!*”³⁴⁷ Kâdî Abdülcebbâr bu iddiaları asılsız sayarak Mut'a nikahını Hz. Ömer'in değil, bizzat Resulullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) yasakladığını söyler. Dolayısıyla bunu Muhacir ve Ensar biliyordu. Aksi taktirde Hz. Ömer'in minbere çıkarak ashabın olduğu ortamda böyle bir şey demesi ve yapması mümkün değildir. Üstelik Hz. Ömer, bilindiği üzere olukça kalabalık olan bu topluluk

³⁴⁴ Atik, “Caferî Fıkhdında Mut'a Nikâhı Konusuna 'Usûlî' Bir Bakış -Şeyh Müfid'in 'Risâletü'l-Mut'a' Ve 'Hulâsatü'l-İcâz' İsimli Eserlerindeki Gerekçeler Üzerine-”, 7,9.

³⁴⁵ Abdurrahman Ensari, “Sünnî ve Şîi Tefsirlerde Nisâ: 4/24. Ayetin Yorumu Bağlamında Mut'a Nikahı”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/18 (31 Aralık 2017), 114; Mehmet Soysaldı, “Nisa Suresi 24. Ayeti Işığında Mut'a Nikahı”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (30 Haziran 1997), 170.

³⁴⁶ Allâme Seyyid Muhammed Hüseyin Tabatabai, *el-Mizan fî Tefsir'il-Kur'an* (İstanbul: Kevser Yayınları, 2020), 4/379; Ebu Mansur el-Matürîdî, *Te vilatü'l-Kur'an*, ed. Yunus Şevki Yavuz, çev. Yunus Vehbi Yavuz (İstanbul: Ensar Yayınları, 2016), 3/133; Fahreddin er-Razi, *Mefatihü'l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd. (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990), 7/500; Zemahşeri, *El-Keşşaf*, çev. Abdulaziz Hatip (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2023), 2/100; Süleyman Yılmaz, *Ehl-i sünnet ve Şîi Caferî müfessirlere göre Mut'a nikâhı* (Yozgat: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 74-78.

³⁴⁷ Abdulkadir Çuhacıoğlu, *Kitap ve Sünnet Işığında Müt'a Nikâh* (İstanbul: Kevser Yayınları, 2012), 120.

sayesinde güç kazanıp ayakta duruyor ve onların sayesinde Allah Resulünün (sallallahu aleyhi vesellem) dinini muhafaza ede biliyordu. Akıllı olan hiçbir kimse böyle bir durumda toplumu kendi aleyhine çevirecek şeyler yapmaz.³⁴⁸ Nitekim kaynaklarda gelen rivayetler bu nikahın Hz. Peygamber tarafından haram kılındığını açıkça göstermektedir. Örneğin Hz. Ali bir hadisinde şöyle haber verir: “*Allah Resulü (sallallahu aleyhi vesellem) Hayber gene kadınlarla Mut’a nikahı ile evlenmeyi ve evcil eşek etini yemeyi yasaklamıştır.*”³⁴⁹

Birçok konuda olduğu gibi burada da şahit olduğumuz husus, böylesi bir iftira Hz. Ömer’i hedef alarak söylenmiş olsa da ashabın hepsini küfürle ittiham etmektir. Zira Hz. Ömer’in herkesin önünde nassı inkâr etmesi ve ortadan kaldırması kendisini küfre götürdüğü gibi aynı şekilde orada bulunup buna karşı çıkmayan binlerce Muhacir ve Ensar’ın da kafır olduğunu söylemeyi gerektirir. Bir grup Şîa’nın ashaba olan nefreti öyle bir hal almış ki onların katillerine bile sahiplenmeye çalışanlar olmuştur. Nitekim Şîa’dan Hz. Ömer’in katili olan Ebû Lulu’nun takiyye ederek imanını saklayan mümin olduğunu, Ehl-i beytin kisasını almak için Ömer’i öldürdüğünü söyleyenler olmuştur.³⁵⁰ Günümüzde İran’ın Kaşan vilayetinde kabri olduğu düşünülen türbesi mevcuttur.³⁵¹

2.4. Şîa’nın Hz. Aişe’ye Bakışı

Şîi mezheplerin diğer ekollerden farklı olarak benimsemiş olduğu “İmâmet” teorisi ashaba olan bakış açısını şekillendirmede büyük rol oynadığı ortadadır. Bu nedenle aşırı Şîi gruplar ashabı, imamet inancı önünde büyük bir engel gördükleri için sahâbeyle ilgili farklı yaklaşımlarda bulunmuş, bu yaklaşımlar ashabı tekfire kadar yol almıştır. Gulat Şîi grupların birtakım iftiralarının Resulullah’ın (sallallahu aleyhi

³⁴⁸ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*, 317.

³⁴⁹ Abdülbaki, *Buhari ve Müslim’in İttifak Ettiği Hadisler*, 446, hadis: Buhari, Meğazi 38; Müslim, Nikah 29-32.

³⁵⁰ bkz: Veysi Turun, “Ehl-i Sünnet ve Şia Kaynaklarına Göre Hz. Ömer Suikastı ve Bazı Şia Kaynakların Ebû Lü’lü’ Etrafında Ördüğü Efsaneler”, *Marifetname* 10/2 (31 Aralık 2023), 553; Hacı Ataş, “Hz. Ömer Suikastında Hürmüzân’ın Rolü”, *Toplum Bilimleri Dergisi* 30 (11 Ocak 2022), 41; Ayetullah Müctehidi Tehrani’nin Ebu Lulu hakkında sözleri için bkz: “Ziyaret نامه حضرت ابولولو(ع)”, video, *سرویس اشتراک ویدیو*, آپارات (Erişim 27 Mayıs 2024).

³⁵¹ “Ebu Lü’lü”, *Vikipedi* (06 Şubat 2024).

vesellem) ehli beytinden yan geçmediğine de şahit oluyoruz. Gerçi Şîa Hz. Peygamberin hanımlarını Ehl-i beyt kapsamına dahil etmemişlerse de Ehl-i sünnet onun pak hanımlarını da Ehl-i beyt'ten saymıştır.³⁵² Şîa'nın eleştiri merkezinde olan Hz. Peygamberin hanımları arasında babalarının halife olması sebebiyle Hz. Aişe ve Hz. Hafsa büyük yer almaktadır. Onlardan teberri etmek ve haklarında lanet okumak imanı kemale erdiren unsurlardandır. Çünkü ikisi de Hz. Aliye karşı düşmanlık etmiş ve onunla savaşmıştır. Örneğin Şeyh Müfidin "Cemel" isimli eserinde iddia ettiğine göre Hz. Ali Basra'ya geldiği zaman Hz. Aişe onun burada öldürüleceği haberini Hafsa'ya mektup yazarak bildirmiş, o da bu habere sevinmiş, Beni Teym ve Adiy kabilesinden iki cariyeye def vererek bu haberi yaymalarını söylemişti.³⁵³ Yine Şîi kaynaklarda Hz. Aişe kocasına karşı asi bir kadın olarak görülmüş, Hz. Peygamberin onu daim Hz. Ali hakkında uyardığı söylenmiştir.³⁵⁴ Aynı zamanda, Hz. Aişe'nin babası Ebû Bekir'in halife seçilmesinde ve Hz. Fatıma'nın mirası olan Fedek mallarının gasp edilmesinde eli olduğu söylenmiş, Hz. Osman'ın öldürülmesi gibi bazı suçlamalarla ittiham olunmuştur.³⁵⁵ Bu iftiralar öyle bir hal almış ki Hz. Aişe ve Hafsa'nın Resulullah'ı (sallallahu aleyhi vesellem) öldürmek için zehirlediğini ve buna nail olduklarını söyleyenler bile olmuştur.³⁵⁶ Hz. Peygamberin vefatından sonra hanımlarının boş olduğunu söyleyenlerden tutun, bazı ayetlerden batini anlamlar çıkararak ismi geçek Peygamberin ismi geçen hanımlarını tekfir edenler, Hz. Nuhun ve Hz. Lutun eşlerine benzetenler de olmuştur.³⁵⁷

2.4.1. İfk Hadisesi

Kâdî Abdülcebbar araştırmada değerlendirdiğimiz eserde Hz. Aişe ile ilgili iki konuyu ele almaktadır. Bunlardan biri İfk hadisesi ve Cemel vakasıyla ilgili atılan

³⁵² Mustafa Öz, "Ehl-i Beyt", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/499.

³⁵³ Müfid, *Cemel* (Kum: Mektebetü'l-Dauri, 1983), 149.

³⁵⁴ İsmail Şahan, *İmamiyye Şiası Kaynaklarına Göre Hz. Aişe* (Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 32-36.

³⁵⁵ Ali Aksu, "İmamiyye Şiası Kaynaklarına Göre Hz. Aişe", *Müminlerin Annesi Hz. Aişe (Uluslararası Sempozyum Bildirileri)* (Sivas: Sivas Belediyesi, 2017), 276-283.

³⁵⁶ İlhan Altaş, *Hz. Aişeye Yönelik Eleştiriler* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 129.

³⁵⁷ Hanifi Şahin, *Şiilerin Gözünde Sünniler (İlk Dönem Şii Kaynaklarda Sünni Algısı)*, 254; 256; Abdulalim Demir, *İmamiyye Şiası'nda Sahabe Tasavvuru* (Ankara: TDV yayınları, 2022), 503.

iftiralar. “İfk” kelimesi olayla ilgili inmiş olan ayetlerde (Nur, 11-22) iki defa geçerek “iftira, en kötü ve çirkin yalan” anlamına gelmektedir.³⁵⁸ Kaynaklarda anlatıldığı üzere bu olay Beni Müstalik gazvesi dönüşünde meydana gelmişti. Allah Resulü (sallallahu aleyhi vesellem) çıkmış olduğu bu gazvede Hz. Aişe’yi de kendisiyle götürmüştü. Gazve dönüşü ordunun gecelemek için bir yerde durduğu söylenir. Hz. Aişe, sabaha doğru ihtiyacını karşılamak için ayrılır ve bu sırada gerdanlığını kaybettiği fark edince onu aramağa koyulur. Geri döndüğündeysen kimsenin kalmadığını görür ve onu gelip alacaklarını düşünerek olduğu yerde bekler. Hz. Aişe’nin hevdecin içinde olduğunu zanneden hizmetçiler hevdeci devenin üzerine bağlayarak yola koyulmuşlardı.³⁵⁹ Hz. Aişe’nin kendi anlattığı üzere cilbabına bürünerek beklediği yerde uyuya kalmıştı. Bu sırada bir nedenden dolayı ordudan geride kalmış Safvan b. Muattal es-Sülemi oradan geçerken Hz. Aişe’yi görünce orda yalnız kaldığına şaşırır ve “Onlar; başlarına bir musibet gelince, “Biz şüphesiz Allah’a aitiz ve şüphesiz O’na döneceğiz” derler.” (Bakara, 156) ayetini okuyarak neden bir başına kaldığını sorar. Hz. Aişe ise onunla hiçbir şey konuşmadan deveye bindiğini, onun da devenin yularından tutarak hızlıca yola koyulduklarını anlatır.³⁶⁰ Bu olay sonrasında da kısaca özetleyecek olursak Hz. Aişe Safvan’ın devesi üzerinde orduya yetiştiği zaman bunu gören münafıklardan biri ordu içerisinde Peygamberin hanımıyla ilgili kötü iftiralarda bulunarak bunu yaymaya başlar. İlk başta konuşulandan habersiz olan Resulullah’a haberler ulaştığı zaman buna çok üzülür ve bir süre sonra da bu olayla ilgili şu mealdeki ayetler iner:

“O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir gürühtür. Bu iftirayı kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Aksine o sizin için bir hayırdır. Onlardan her biri için, işledikleri günahın cezası vardır. İçlerinden (elebaşılık ederek) o günahın büyüğünü üstlenen için ise ağır bir azap

³⁵⁸ Mustafa Fayda, “İfk Hadisesi”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/507.

³⁵⁹ İbn Hibban, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulafe*, 209; Recep Erkocaarslan, *Hz. Aişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016), 69-70.

³⁶⁰ İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, 2023, 3/130; İbn Hibban, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulafe*, 209.

vardır."³⁶¹

Kâdî Abdülcebbâr İslam düşmanı münafıkların, Yahudi ve Hristiyanların iftiralarından, fitnesinden bahsederken bu konuya da değinmiş, sanki öncesinden beri bu düşmanların Resulullah'a, ashabına ve ailesine iftira atmak peşinde olduklarına dikkat çekmek istemiştir. Nitekim İfk olayı da bunun bariz numunesidir. Düşman Allah Resulünü (sallallahu aleyhi vesellem) insanların gözünde değerden salmak, ona ve ailesine leke getirmek için hanımıyla ilgili böyle çirkin bir iftirada bulunmuştu. Fakat Yüce Allah Resulünü ve müminleri bu iftiradan haberdar ederek Hz. Aişe'nin suçsuz olduğunu söylemiştir. Bununla da Allah Kıyamete kadar değişmeyecek ve yalanlanması mümkün olmayacak Kitabında apaçık bir ayetle Hz. Aişe'nin pak ve temiz olduğunu haber vermiştir.³⁶² Nitekim Allah bu hususta şöyle buyurdu: *"İffetli ve (haklarında uydurulan kötülüklerden) habersiz mümin kadınlara zina isnat edenler, gerçekten dünya ve ahirette lânetlenmişlerdir."*³⁶³ Kâdî, aynı zamanda bu olay üzerinden Peygamberin hanımıyla ilgili hüsnü zan beslemeyenlerin ve olay üzerine sessiz kalarak uzak duranların, *"biz sadece söylenenleri söylüyoruz. Biz iftira atmadık ne de şahitlik etmedik"* diyenlerin de Allah tarafından kınandığını ve azarlanmış olduklarını söyler. Bu hususta Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Bu iftirayı işittiğiniz zaman, iman eden erkek ve kadınlar, kendi (din kardeş)leri hakkında iyi zan besleyip de "Bu, apaçık bir iftiradır" deselerdi ya!"*³⁶⁴

Ayrıca Kâdî Abdülcebbâr bu olay üzerinden Hz. Peygamberin ailesine ve ashabına düşman olan Şî'î gruplara üzerinde düşünülmesi gereken bir mesaj yöneltir. Öyle ki bu olay insanlarda öfkeye, kızgınlığa, düşmanlığa neden olması için söylenen bir iftiradan ibaretti. Çünkü Resulullah'a düşman olan kimseler onunla ilgili olan bir hata ve yalan bulmakta aşırı hırslıydı. Eğer Şî'î grupların ashab ve Peygamberin hanımlarıyla ilgili iddia ettikleri şeyler gerçekten doğru olmuş olsaydı mutlaka İslam

³⁶¹ Nur, 24:11; Konuyla ilgili rivayetler için bkz: Celeleddin es-Süyuti, *Ed-Dürrü'l-Mensur*, çev. Hüseyin Yıldız (İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2012), 10/657-704; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, ed. Hakan Demir- Haydar Yıldırım, çev. Mehmed Beşir Eryarsoy (İstanbul: Siyer Yayınları, 2023), 2/132-138; İbn Hibban, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbarü'l-Hulafe*, 210-212; Olayın tahliliyle ilgili bkz: Erkocaarslan, *Hz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü*, 79-88.

³⁶² Kadı Abdülcebbar, *Tesbitü Delaili'n-Nübüvve*, 344.

³⁶³ Nur, 24:23

³⁶⁴ Nur, 24:12

düşmanı münafıklar, Yahudi ve Hristiyanlar bunu bularak ortaya çıkarırlardı.³⁶⁵ Fakat görüyoruz ki düşmanlıkları nedeniyle bu olayın Hz. Aişe ile ilgili olmayıp, Peygamberin diğer hanımı Hz. Mariye ile ilgili olduğunu ve bu ayetlerin Hz. Aişe hakkında değil Mariye hakkında indiğini savunan Şii alimler olmuştur.³⁶⁶ Hatta iddia edildiğine göre bu Hz. Aişe'nin Hz. Mariye'ye zina iftirası atması üzerine olmuştur. Nazil olan bu ayetler de Aişe'nin değil Mariye'nin temize çıkarılması içindir.³⁶⁷

2.4.2. Hz. Ali ile Hz. Aişe Arasında Çıkan Anlaşmazlıklar (Cemel Vakası)

Şii grupların Hz. Aişe'ye düşmanlık etmek için ellerinde bayrak yaptığı konulardan birisi de Hz. Osman'ın vefatı sonrası Müslümanlar arasında çıkan anlaşmazlıklardır. Bu anlaşmazlıkların temel kaynağı İslam toplumunda ilk defa böyle bir vahşetle halifenin öldürülmesinden kaynaklanmış olduğunu söyleye biliriz. Hz. Osman'ın evine baskın düzenlenerek öldürülmesinin ardından, katillerinin bulunarak cezalandırılmaması bu anlaşmazlıkların daha da artmasına neden olmuştu. Bu olay sonrası Müslümanların biati ile seçilen Hz. Ali'yi bekleyen en önemli mesele Müslümanlar arasında saklanan Hz. Osman'ın katillerinin bulunarak cezalandırılmasıydı. Fakat “*Osman'ı hepimiz öldürdük*” diyen isyancı bir topluluk içerisinde bunu yapmak kolay değildi. Müminlerin annesi Hz. Aişe bu olay sırasında hac yapmak için Mekke'de bulunuyordu.³⁶⁸ Hz. Aişe ve beraberindekiler Medine'ye geri dönerken yolda Hz. Osman'ın öldürüldüğü haberini aldığı anda tekrar Mekke'ye geri dönme kararı alınmıştı. Bu hac sırasında Hz. Aişe'nin yalnız olmadığı, ümmühâtü'l-mü'minîn'in diğerlerinin de onunla beraber olduğu söylenmektedir. Bu nedenle olsa gerek ki, isyancıların ve Hz. Osman'ın katillerinin bulunduğu Medine'ye

³⁶⁵ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 864.

³⁶⁶ Fayda, “İfk Hadisesi”, 21/508; Aynur Uraler, “Mariye”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/63.

³⁶⁷ Daha geniş bilgi için bkz: Recep Erkocaaslan, “Hz. Mâriye bint Şem ‘ûn’a Atılan İftira ve Sünnî-Şii Geleneklerdeki Rivayet Farklılıklarının Sebepleri”, *Eskiye* 43 (20 Mart 2021), 20-22; Şahan, *İmamiyye Şia'sı Kaynaklarına Göre Hz. Aişe*, 38-45; Rabiah Milad, *İfk Ayetleri Tefsiri ve İslam Düşüncesine Yansımaları* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 78; Demir, *İmamiyye Şiası'nda Sahabe Tasavvuru*, 130-133.

³⁶⁸ Ethem Ruhi Fırlalı, “Cemel Vakası”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/320.

gitmeyip, Mekke'ye geri dönme kararı alınmıştı.³⁶⁹ Bu sırada Hz. Talha ve Zübeyir de Hz. Aile biat ettikten sonra izin alarak Mekke'ye gitmişlerdi. Hz. Ali'ye ilk biat edenin de Talha olduğu söylenmiştir.³⁷⁰ Mekke'de Hz. Aişe ile karşılaşan Talha ve Zübeyir bir grup insanla beraber onu, Hz. Osman'ın katillerinin cezalandırılmasını talep etme ve Müslümanların düşmüş oldukları bu ayrılığı ortadan kaldırmada konusunda ikna etmeye çalıştılar. Bununla karşılarında Hz. Peygamberin hanımı olan Hz. Aişe'yi görünce insanların bir anlaşmaya geleceklerini düşünmüşlerdi.³⁷¹ Fakat bu işten Hz. Aişe'yi çekindirmek için ona nasihat edenler de olmuştu. Örneğin Peygamberin diğer hanımlarından olan Ümmü Seleme'nin Aişe'ye mektup yazarak, kendisinin böyle bir sorumluluğunun olmadığını, konumu gereği evinde oturarak bu işlere karışmaması gerektiğini tavsiye ettiği anlatılır.³⁷² Fakat Hz. Aişe bu tavsiyeleri dinlemeyerek alınan karar üzerine beraberindekilerle Basra'ya koyulmuştu. Nihayetinde ise kaderde yazılı olanlar gerçekleşmişti. Hatta rivayet edildiğine göre Hz. Aişe devesi üzerinde Basra'ya doğru yollanırken yolda köpeklerin havlamalarını duyan Hz. Aişe buldukları yerin nere olduğunu sormuş, Hav'eb suyu civarında olduklarını öğrenince de Hz. Peygamberin eşlerine hitaben "Acaba Hav'eb'in köpekleri hanginize havlayacak"³⁷³ sözünü hatırlayıp geri dönmek istemişti. Beraberinde bulunanlar ise Hz. Aişe'ye kendileri tarafında görüldüğü takdirde bu vesileyle Allah'ın aralarını düzelterek umduklarını söyleyerek onu buna ikna etmişlerdi.³⁷⁴ Tüm bu süreçte ashap arasında önde gelen bazı isimlerin tarafsız kaldıklarına da şahit olmaktayız. Tarafsız olan sahâbeler, fitne zamanı böyle olaylara karışılmaması gerektiğini söyleyerek Müslümanları savaştan uzaklaştırmak için gayret etmişlerdi. İbn Ömer kendi kız kardeşi olan Hz. Hafsa'yı olaylardan uzak tutmaya çalışırken, Ebû Musa el-Eşari gibi sahâbîler sadece kendileri kenarda durmakla kalmayıp Kûfe mescidinde insanları

³⁶⁹ Erkocaarslan, *Hız. ÂiŖe'nin Hayatı, ŖahŖiyeti ve Hız. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü*, 206.

³⁷⁰ İbn Hibban, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulafe*, 268.

³⁷¹ İbnü'l-Arabi, *el-Avâsım Mine'l-Kavâsım*, 59.

³⁷² AltaŖ, *Hız. AiŖeye Yönelik EleŖtiriler*, 122-123.

³⁷³ Ahmed b. Hanbel, *MüŖned*, 40/299

³⁷⁴ Olayla ilgili rivayetler için bkz: Mücahit Yüksel, "Hav'eb Köpeklerinin Havlaması Olayıyla İlgili Rivâyetlerin Sened ve Muhteva Değerlendirmesine Dâir Bazı Tespitler", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/1 (15 Haziran 2021), 10; Ömer Sabuncu, "Hız. AiŖe'nin Hız. Ali'ye KarŖı Siyasi Tutumu ve Sebepleri", *Hızreti Ali*, (2020), 134.

böyle olaylarda tarafsız olmaya sesledikleri söylenmektedir.³⁷⁵

İmamiyye Şîa'sı kaynaklarında ise Hz. Aişe ile Hz. Ali arasında yaşanan Cemel vakası önceden var olan kinin ve nefretin neticesi olarak aktarılmış, Aişe'nin öncesinden beri Ali'ye karşı düşman olduğu algısı oluşturulmuştur. Hatta Osman'ın öldürülmesini Hz. Aişe'nin emrettiğini, sonrasında ise Hz. Ali'ye karşı çıkarak Osman'ın kanını talep ettiği söylenmiştir.³⁷⁶

Kâdî Abdülcebâr bu olaylar üzerinden ashaba tan etmek için çalışanların tutarsız oluklarını, kendi inançlarını ispat etmekte sağlam delillerinin olmadığı için ashap arasında olan bu tür anlaşmazlıkları bilerek kullandıklarını söyler. Zaten Şîa için bu olaylar öncesinden de Hz. Osman, Hz. Aişe, Hz. Talha ve Hz. Zübeyr, Ebu Bekir ve Ömer'in imametini kabul ettikleri için yine de kafir ve müşrik sayıldıklarını söyler. Hatta şöyle ki, Hz. Aişe, Talha ve Zübeyr Hz. Ali'nin saflarında yer alsalardı ve onlarla savaşsalardı bile, Hz. Ebû Bekir, Ömer ve Osman'ın imametini (hilafetini) kabul ettikleri ve inandıkları sebebiyle, onlara göre yine de müşrik ve kafir olurlardı. Kâdîya göre Şîa'nın bu tartışmaları kafir gördükten sonra Yahudi birisiyle abdestte niyetin vucubiyeti konusunu, Hristiyan biriyle de şarabı helal saymalarını konuşmak gibidir.³⁷⁷ Yani bu türden konuşmalar iman etmedikten sonra bir farda vermez. Yine Hz. Ali'nin ordusunda yer alan sahabiler de Rafiziler için kafirdir. Sadece Hz. Ali onları kullanıyor ve takiyye ederek onlara bir şeyler söylemiyordu.³⁷⁸ Kâdî Abdülcebâr bu nedenle de Şîa ile bu konuların konuşulmasının faydasız olduğunu, konuşulması gereken asıl konunun İmâmet iddiasındaki nas hakkında olduğunu söyler. Zira asıl olan konu da budur. Çünkü Hz. Ali bu olaylar zamanı ashabi tekfir etmemiş, muhalif safta olan kişileri dinden dönmekle suçlamamış, tam tersi bu olay sırasında vefat edenlere tezkiyede bulunarak üzüntü duymuştu. Hz. Ali onları dost edindiği ve haklarında merhamet dilediği için biz de aynı şekilde hatalarından dolayı bu konuda Hz. Ali gibi onlara rahmet dileyerek onları kendimize dost ediniyoruz. Eğer onlara

³⁷⁵ Yusuf Tunç, *Cemel ve Sıffin Savaşlarında Tarafsız Kalan Sahabiler* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 13.

³⁷⁶ Âdem Eryiğit, "Şîi-Sünnî İmâmet-Siyaset Tartışmaları Bağlamında Hz. Âişe (el-Hillî-İbn Teymiyye Örneği)", *Turkish Journal of Shiite Studies* 2/1 (30 Haziran 2020), 77; Şahan, *İmamiyye Şîa'sı Kaynaklarına Göre Hz. Aişe*, 75.

³⁷⁷ Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 220.

³⁷⁸ Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 437.

düşmanlık yaparsak Hz. Aliye muhalefet etmiş, onun gittiği yolun dışına çıkmış oluruz.³⁷⁹

Nitekim kaynaklarda geçtiği üzere Hz. Ali kaçanların öldürülmemesini emretmiş, kimseyi esir almamış, savaş sonrası Hz. Aişe'yi ve beraberindeki kadınları koruma altında Medine'ye göndermişti.³⁸⁰ Hz. Ali Cemel savaşı sonrası karşı taraftan vefat etmiş olan sahâbîleri görünce çok üzölmüş, onların hiç de hepsinin asi, sefih insanlar olmadıklarını söylemişti. Hz. Ali vefat edenlerin cenaze namazlarını kıldırılmış, defin sonrası devlet malına ait olan silahlar hariç, herkesin eşyalarının kendilerine verilmesini ve akrabalarına dağıtılmasını emretmişti.³⁸¹ Haricilerin meydana çıkması da bu olaylar üzerine olmuştu. Hz. Ali'nin ordusunda bulunan bazıları savaş sonrası ortada kalan malların ganimet olarak kendileri arasında bölüştürölmesini talep etmişlerdi. Hz. Ali ise bunu kabul etmeyince “*Nasıl olur da kanlarını akıtmak helal oluyor da malları bize helal olmuyor?*” söylemişlerdi. Hz. Ali ise cevabında “*Hanginiz kendi payına müminlerin annesi Aişe'nin düşmesini ister?!*” diyerek sert bir tepki vermişti.³⁸² İlk dönem haricileri Cemel vakasında olan tüm sahâbîleri kafir gördükleri ve Hz. Ali'yi de onları tekfir etmediği için tekfir etmiş, sonrasında onunla savaşmışlardı.³⁸³ Hz. Ali Cemel savaşı sonrasında Muaviye ile arasında olan Sıffin savaşında da aynı tavrı sergilemiş, ona karşı savaşanlarla Müslüman muamelesi yaparak esirlerini bırakmıştı.³⁸⁴ Kanaatimizce bu olaylar sonrası Hz. Aliye karşı çıkararak onunla savaşan ve suikast ederek onu şehit eden hariciler, Hz. Osman'ın ölümünde eli olan kimselerdi. Hz. Osman'ın şehadeti sonrası Hz. Aliye biat ederek onun ordusunda yer almaları kendilerini saklaya bilmek içindi. Cemel vakası sırasında taraflar bir-biriyle anlaşma ve aralarındaki meseleyi çözmek için bir araya geldiklerinde, savaş çıkartanlar Hz. Osman'ın katilleri ve isyancıların ta

³⁷⁹ Kadı Abdölcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 220.

³⁸⁰ İbn Hibban, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulafe*, 434.

³⁸¹ Erol Yaprakdal, *Cemel Vakası* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 198.

³⁸² Ali Muhammed Sallabi, *Doğuşundan Günümüze Hariciler*, çev. İsa Demirkaynak (İstanbul: Ravza Yayınları, 2018), 35; Yaprakdal, *Cemel Vakası*, 198-199.

³⁸³ Fatih Yaray, *Mezhepler Tarihi Açısından Hariciliğin Ortaya Çıkışı ve Günümüz Ekollerine Etkisi* (İğdır: İğdır Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 25; Salim b. Zevkan, *es-Sire (Bir Harici/İbadi Klasığı)*, çev. Harun Yıldız (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 82.

³⁸⁴ el-Minkari, *Vak'atu Sıffin (Sıffin Savaşı)*, 442.

kendileriydi.³⁸⁵ Nitekim Tahkim olayı üzerine Hz. Ali'den ayrılan kimeler ona “*Ey Ali! Allah'ın Kitabına davet edilersen buna icabet et! Aksi taktirde Osman b. Affan'ı öldürdüğümüz gibi seni de öldürürüz.*”³⁸⁶ demişlerdi.

Kâdî Abdülcebbâr da savaş sonrası Hz. Ali'nin vefat etmiş kimseler arasında gezerken Hz. Talha'nı gördüğünü, başını kucağına alarak yüzündeki toprakları sildiğini ve ona dua ettiğini söyler. Hz. Ali'nin ölüleri toplayarak namazlarını kıldığını ve toprağa verdiğini anlatır. Hz. Talha'nın mallarını da oğluna ve ailesine verilmesini emreder. Hz. Ali bu olaya teşebbüs edenlere, Zübeyir'in ve Talha'nın katillerine beddua ederek onları cezalandırır ve onlar hakkında Resulullah'ın, “*Her peygamberin havarisi vardır. Benim de havarim Zübeyir'dir*”³⁸⁷, “*Zübeyr cennettedir, Talha cennettedir.*”³⁸⁸ dediğini nakleder.³⁸⁹ Hz. Ali, Aişe'nin de bütün ihtiyaçlarını temin ederek onun hakkında “*Ey insanlar. Anneniz hem dünyada hem de ahirette Peygamberin zevcesidir*”³⁹⁰ demiş ve beraberinde onunla gelenleri güvenli bir şekilde uğurlamıştı.

Kâdî, Cemel vakası zamanı Hz. Ali'nin, Talha, Zübeyr ve Aişe'nin çözüm için bir araya geldiğini, fakat ordu içerisindeki Hz. Osman'ın düşmanlarının bundan hoşlanmamaları, ele geçecekleri korkusuyla savaş çıkardıklarını anlatır. Onlar böyle bir plan kurdular ve istediklerine ulaştılar.³⁹¹ Hz. Aişe ve beraberindekiler isyan etmek için, ne de emirlik için Basra'ya gelmemişlerdi. Abdülcebbâr Hz. Aişe'nin Cemel ashabıyla beraber Basra'ya geldiği zaman valinin gönderdiği insanlarla arasında geçen şöyle bir konuşma da nakleder: “*Ey müminlerin annesi, seni buraya getiren Resulullah'tan (sallallahu aleyhi vesellem) bir haber midir, yoksa kendi görüşünüz sonucu mudur?*” sorduklarında Hz. Aişe onlara “*Bu benim kendi görüşümdür. Benim*

³⁸⁵ Muhammed el-Alusi, *el-Ecvibetü'l-İrakiyye ale'l Es'ileti'l-Lahoriyye*, ed. Yusuf Keskin, çev. Harun Çetin (İstanbul: İlim ve Hikmet yayınları, 2018), 72; İbnü'l-Arabi, *el-Avâsım Mine'l-Kavâsım*, 62.

³⁸⁶ el-Minkari, *Vak'atu Sıffin (Sıffin Savaşı)*, 416.

³⁸⁷ Buhari, Cihad 40/2846; 2997,3719,4113,7261

³⁸⁸ Rivayet edildiğine göre Uhud savaşında Resulullah'ın sırtında iki zırh vardı bir kayanın üzerine çıkmaya çalıştı fakat zırhların ağırlığından buna gücü yetmedi. Bunun üzerine Talha'yı basamak yaptı ve kayanın üzerine çıkabildi. Bunun üzerine Resulullah: “Talha, Cenneti hak etti” buyurmuştu. (Tirmizi, Menakıp 22/3738)

³⁸⁹ Kadı Abdülcebbâr, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 221.

³⁹⁰ Kadı Abdülcebbâr, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 221.

³⁹¹ Kadı Abdülcebbâr, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 224.

gibi birisi gizli işlerle uğraşmaz. (İsyancılar) çeşitli şehirlerden ve kabilelerden gelerek Resulullah'ın haremını bastılar, orada olay çıkardılar ve orayı mesken ettiler. Bununla beraber onlar ellerinde bir delil, mazeret olmaksızın Müslümanların imamını (halifesini) öldürdüler. Onlar Osman'a saldırarak şehrin (Medine'nin) kutsallığını, hilafet makamının ve haram ayların kutsallığını ihlal ettiler. Ben buraya Müslümanlara yapılanları ve onlar için ne yapılması gerektiğini konuşmak için geldim.” demişti³⁹²

Tüm İslam alimleri Resulullah'ın (sallallahu aleyhi vesellem) ashabını hayırla anmak, onlar arasında meydana gelen olaylar hakkında ileri geri konuşmamak hakkında ittifak etmişlerdir. Çünkü onlar dinin temelleridir. Onları yermek ise İslam'ı yermektir. Aşırı Şii gruplarsa ise imamet hususunda benimsemiş oldukları inanç gereği ashabı kötüleme, dinden dönme gibi suçlarla itham ettiler ve onlar arasında yaşanan olayları kendi isteklerine uygun şekilde yorumladılar. Mutezili alim olan Hayyat'ın (ö.300/913) ifadesiyle; *“Resulullah'ın ashabının yaptıkları şeyleri daha güzel bir şekilde yorumlamak mı daha güzeldir, yoksa Rafizilerin, ittifak ve birlik hallerindeki fiillerini en çirkin şekilde yorumlamaları, onlardan teberrî edip tekfir etmeleri mi daha güzeldir? Ashap ne ittifak halindeyken ne de ihtilaf durumundayken onların dilinden kurtulamamıştır.”*³⁹³

2.5. Sahâbenin Birbiriyle Arasındaki İlişki

Kendi amaçları için sahâbenin aralarındaki ihtilaflara dikkat çekenler, bazı olayları kendi mecrasından çıkararak yorumlayanlar, ashabı sanki birbirine düşmanlarmış gibi göstermek peşindedir. Onların hayatını gözden geçiren birisi aslında hiç de böyle olmadığına, aralarındaki sevgi ve arkadaşlığa şahit olur. Kâdî Abdülcebâr ashabın birbiriyle olan ilişkisini anlatırken onlar arasında dostluk ve sadakat bir yana, İslam kardeşliğinin olduğunu söyler. Nitekim onlar birbirilerini överek tezkiye ediyor ve birbirileriyle kız alıp veriyorlardı.³⁹⁴ Herhalde hiç kimse

³⁹² Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 433-434.

³⁹³ el-Hayyat, *Kitabü'l-İnfisâr ve'r-Rad ala İbni'r-Ravendi el-Mülhid*, 241.

³⁹⁴ Kadî Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 183.

kendine düşman gördüğü birine kızını vererek akraba olmayı istemez. Allah Resulünün (sallallahu aleyhi vesellem) iki kızını Hz. Osman'a vermesi, aynı zamanda Resulullah'ın Hz. Ebu Bekir ve Ömer'den kız alması herkes tarafından bilindiği gibi, Hz. Ali'nin de kendi kızı Ümmü Gülsüm'ü Hz. Ömer'e vermesi herkes tarafından bilinen bir hakikattir. Hz. Ömer'in Ümmü Gülsüm'den Zeyd ve Rukiyye isimli iki çocuğu olmuştu.³⁹⁵ Hatta Cemel vakasında öldürülen Zübeyr b. Avvam, velisi olduğu Peygamberin torunu Ümame bint Ebu'l-As'ı Hz. Ali ile evlendirmişti.³⁹⁶ Cemel savaşında şehit olan Talha b. Ubeydullah'ın kızı Ümmü İshak da ilk başta Hz. Hasan ile evlenmiş, doğan çocuklarına Talha ismini vermişlerdi. Hasan vefat ettikten sonra da küçük kardeşi Hz. Hüseyin kendisiyle evlilik yapmıştı.³⁹⁷ Bu gibi örnekler oldukça fazladır. Ve yine onlar birbirilerini emirlik ve valiliğe layık görerek, birlikte savaşa çıkıyorlardı. Hz. Ebu Bekir halife seçildiğinde “Ridde” olayları başladığı zaman Medine'den çıkarak dinden irtidat edenlerin üzerine yürümek istediğinde Hz. Ali, atının yeherinden tutarak “*Ey müminlerin emiri, ordunu gönder sense Medine'ye dön. Çünkü sen ölecek olursan, senden sonra İslam'ın nizamı bozulur.*”³⁹⁸ demiş ve Ebu Bekir de bu teklifi kabul ederek kendisi geri dönmüştü.³⁹⁹

Kâdî Abdülcebbar Hz. Ömer'in de Şam seferleri sırasında kendi yerine Hz. Ali'yi emir olarak tayin ettiğini söyler.⁴⁰⁰ Herhalde hiç kimse kendisine muhalif olan ve düşmanı olarak gördüğü birini kendi yerine emir olarak koyması düşünülemez. Aynı zamanda Hz. Ömer'in Ali'yi, dini işlerin yönetimi için kurduğu şuraya dahil ettiğini de söylemiştik. Hz. Ali bu şurada kendi görüşünü söylüyor, bazen halifeyle aynı görüşte olmadığı konularda farklı fetva vere biliyordu. Ayrıca Abdülcebbar, Hz.

³⁹⁵ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 183; Huriye Martı, “Ümmü Külsüm bint Ali”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/324.

³⁹⁶ İbn Hibban, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve Ahbaru'l-Hulafe*, 354; Ayşe Esra Şahyar, “Ümame bint Ebü'l-As”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/300-301.

³⁹⁷ wikishia, “Ümmü İshak bint Talha bin Ubeydullah” (Erişim 30 Mayıs 2024); Şeyh Müfid, *el-İrşad*, 452.

³⁹⁸ Bu olay Peygamberlik iddiasında olan Tuleyha b. Huveylid el-Esed'in üzerine yürüme kararı alındığı zaman olmuştu. Hz. Ali ve Ömer, Ebu Bekir'e kendisinin Medine'de kalması gerektiği hususunda ısrar edince halife 4.000 kişilik ordunun başına Halid b. Velid'i tayin etmişti: Mustafa Fayda, “Ridde”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/92.

³⁹⁹ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 183.

⁴⁰⁰ Kadı Abdülcebbar b. Ahmed b. Abdülcebbar el-Hemedani, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 183; Kaynaklarda Hz. Ömer'in Kudüs'ün fethi için yola çıktığında yerine Hz. Ali'ni vekil olarak bıraktığı söylenir: Kapar- Atçeken, *İslam Tarihi-I*, 1/56.

Ömer'in minber üzerinden defalarca “*En iyi hüküm verenimiz Alidir*”, “*Ali'nin çözemediği bir mesele yoktur*” dediğini anlatır.⁴⁰¹ Hz. Ali ile ashap arasında sevginin hangi seviyede olduğunu gösteren bir diğer husus da onun, kendi evlatlarına Ebu Bekir, Ömer ve Osman isimlerini koymasındır.⁴⁰² Nitekim bir insan çocuklarına ancak sevdiği ve benzemesini istediği kimselerin ismini koyar. Herhangi birinin düşmanı olduğu kimselerin isimlerini çocuklarına koyması akıl alır bir şey değildir. Abdülcebbar aynı zamanda Hz. Hüseyin de Ebu Bekir isminde oğlunun olduğunu ve Kerbela'da onunla şehit edildiğini söyler.⁴⁰³ Buna benzer örnekler de oldukça fazladır. Herhalde bu kadarı da takiiye olarak düşünülme gerek. Ya da bazen bazı Şiîler tarafından imamların çocuklarına koydukları isimlerle ilgili, “*Koyulan bu Ebu Bekir, Ömer ve Osman isimleri sizin bildiğiniz şahısların isimleri değil. Bu isme benzer başkaları da vardı ve onlara nispetle koyulmuştu*” söylediklerine şahit oluyoruz. Bunu söyleyenlerin bu bilgiyi nereden aldıklarını da sormak lazım. Zira bunu imamın kendisi mi söylemiştir? Yoksa her konuda olduğu gibi imamın böyle söylediği tahmin edilmiştir?

2.6. Ümmetin En Faziletlisi

Kur'ân-ı Kerîm'de insanlar arasındaki üstünlüğün takva derecesine bağlı olduğu ifade edilmiştir. Nitekim bu hususta Yüce Allah şöyle buyuruyor: “*Allah katında en değerli olanınız, O'na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.*”⁴⁰⁴ Herkes tarafından bilindiği gibi insanlar, sosyal yaşantısında fertler, gruplar, kavimler, ümmetler ve milletler, kültürel, biyolojik ve coğrafi farklarla birbirinden ayrılmaktadır. Her biri de sahip olduğu farklılığı bir gurur, değer ve övünç vesilesi olarak görür. Ayet farklı yaratılmanın gereği olarak kimlik edinmeni ve bu kimlikle tanınmanı onaylıyor; ancak

⁴⁰¹ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 185.

⁴⁰² Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 185; Hz. Ali'nin, Hz. Fatıma'dan sonra evlendiği Ümmü'l-Benin isimli eşinden olan Osman ve Leyla bint Mes'ud isimli eşinden olan Ebu Bekir isimli çocukları Kerbela'da şehit edilmişti: Mustafa Öz, “Ali Evladı”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/392; Gülgün Uyar, *Ehl-i Beyt* (İstanbul: İFAV, 2018), 67; Şeyh Müfid, *el-İrşad*, 336.

⁴⁰³ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 185; Uyar, *Ehl-i Beyt*, 66.

⁴⁰⁴ Hücürat, 49:13

farklı gruplara mensup olmanın üstünlük vesilesi olarak kullanılmasını reddederek değerini kendi iradesiyle elde etmediği şeylerde değil, kendi çabası ve iradesiyle elde ettiği değerlere bağlamaktadır.⁴⁰⁵ Bununla da Resulullah (sallallahu aleyhi vesellem) ümmetine takvada örnek olacak kimselerin isimlerini belirtmiş ve onlar hakkında örnek olması açısından övgülerde bulunmuştu. Hz. Peygamberin isimleriyle övdüğü, üstünlüğünü ifade ettiği sahâbeler arasında Hz. Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali başta olmakla bu dördünün dışında cennetle müjdelediği altı kişi daha vardır.⁴⁰⁶ Allah Teâlâ Kur ‘ani Kerimde de ashap arasında üstünlüğün olduğunu söylemiştir. İlk iman edenlerle, ilk savaşa katılanlar, ilk hicret edenler her zaman Allah katında daha üstün görülmüştür. Buna delil olarak getirilen ayetlerin birinde şöyle buyrulmaktadır: *“İçinizden fetihten önce harcayan ve savaşanlar ötekilerle bir değildir. Onların derecesi, daha sonra harcayan ve savaşanlardan üstündür.”*⁴⁰⁷

Resulullah’ın (sallallahu aleyhi vesellem) vefatının ardından efdaliyet konusunun daha çok önem kazandığına ve imam olacak kişinin belirlenmesinde, seçilecek kişinin ümmetin en faziletli olması gerektiği düşüncesinin öne sürüldüğüne şahit olmaktayız. Özellikle farklı mezheplerin ortaya çıkmasının ardından hilafeti hak edenin kişinin en üstün olması gerektiği ve bu kişinin kim olacağı tartışılmıştır. İlk Basra Mu’tezilesi Peygamberden sonra sırasıyla Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali’nin ümmetin en faziletli olduğu söylemiştir. Onlar arasında sadece Vasıl b. Atanın Ali’yi Osman’a tercih ettiği söylenmektedir. Bağdat Mu’tezilesi ise Hz. Ali’nin diğer üç halifeden daha üstün olduğunu iddia etmişler. Bütün Şîî fırkalara göreyse Peygamberden sonra insanların en faziletli tartışmasız Hz. Alidir. Çünkü o aynı zamanda masum olduğu için en faziletli olmak ve imamet ona aittir. Zeydiyye mensuplarıysa Hz. Ali’nin efdaliyetini kabul etmekle beraber diğer üç sahâbenin hilafetini meşru görmüşlerdir. Çünkü onlara göre en faziletli olduğu halde başka birinin bu makama geçmesi caizdir. Dolayısıyla Zeydiyye de imamet teorisini diğer Şîî gruplar gibi mezhebin ana prensiplerinden olarak benimsemiş, ancak halife olacak

⁴⁰⁵ Hayreddin Karaman vd., *Kur`an Yolu Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), 5/97.

⁴⁰⁶ bkz: Abdullah Aydınli- İsmail Lütfi Çakan, “Aşere-i Mübeşşere”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/547.

⁴⁰⁷ Hadid, 57:10

imamın ismet sıfatına sahip olmasını gerekli bir şart olarak görmemişlerdir.⁴⁰⁸ Ehli sünnetin cumhurunun görüşüyle insanların en faziletlisi Raşid halifelerdir. Onlar arasındaki fazilet sırasıysa, imamet sırasında olduğu gibidir.⁴⁰⁹

Kâdî Abdülcebbâr'ın bu konudaki kendi görüşüne gelecek olursak. O, Şerhu'l-Usulu'l-Hamse isimli eserinde Mu'tezileden Vasıl b. Ata dışındaki ilk dönem alimlerin Resulullah'tan sonra ümmetin en faziletliilerinin Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali olduğunu benimsediklerini söyler. Vasıl'ın ise Ali'yi Osman'ın önüne geçirdiği için Şîî olarak isimlendirildiğini anlatır. Mu'tezileden Ebu Ali ve Ebu Haşim el-Cübbai gibi bir grupsa, bu konuda tevakkuf ederek bu dördünün de birbiriyle aynı derecede fazilet sahibi olduğunu söylemişler. Kâdî, kendi hocası olan Ebu Ali el-Basri'nin Resulullah'tan sonra ümmetin en faziletlisinin Ali ondan sonra Ebu Bekir, Ömer ve Osman olduğu görüşünü benimsediğini, bu nedenle de kendisine “*Mufaddil*” “*Fazilette Ali'yi öne geçiren*” olarak isimlendirildiğini aktarır. Kâdî'ye göre ise Sahâbenin en faziletliileri Ali, Hasan ve Hüseyin'dir.⁴¹⁰ İlyas Çelebi, Kâdî Abdülcebbâr'ın ilk zamanlarda Ebu Ali el-Cübbai ve Ebu Haşim el-Cübbai gibi bu dört sahâbenin fazilet bakımından birbirine yakın olduklarını, dolayısıyla aralarında tercih yapılamayacağı görüşünü benimsediğini, sonrasında ise bu görüşünden vazgeçerek en faziletli kişinin Ali olduğu düşüncesini benimsediğini söyler.⁴¹¹

Üzerinde çalışmış olduğunuz eserde Abdülcebbâr, ilk Şîîlerin, Ebu Bekir ve Ömer'i Ali'den üstün gördüklerini söyler. Nitekim Hz. Ali de Ebu Bekir ve Ömer'i kendisinden üstün gördü ve ona sorulduğu zaman “*Bu ümmetin Peygamberden sonra en hayırlıları Ebu Bekir ve Ömer'dir*”⁴¹² derdi. Fakat Kâdî'ye göre Hz. Ali bunu

⁴⁰⁸ Daha geniş bilgi için bkz: Mustafa Öz, “Tafdil”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 2010), 39/370; Abdurrahim Yeşilmen, *Sahabe Arasındaki Efdaliyet Konusu ve Efdaliyetin Hadis Kaynaklarına Yansıması* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 164.

⁴⁰⁹ Ahmed Efendi Beyazızade, *İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin İtikadi Görüşleri*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: İFAV, 2020), 155; Gazzali, *İtikadda Orta Yol*, çev. Osman Demir (İstanbul: Klasik yayınları, 2020), 198.

⁴¹⁰ Kadı Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Usuli'l-Hamse*, 2/714.

⁴¹¹ İlyas Çelebi, “Kadı Abdülcebbâr” (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/108.

⁴¹² Ahmed b. Hanbel Hz. Ali'nin Ebu Bekir'in faziletiyle ilgili söylediklerini sahih ve hasen isnadlarla nakletmiştir. Bkz: Ahmed b. Hanbel, *Kitabu Fedailu's-Sahabe* (Riyad: Dar ibn el-Cevzi, 1999), 90-116; benzer rivayet için bkz: Ebu Davud, *Sünne 7/4629*.; Ayrıca bkz: İsmail Altun, “Ehl-İ Beyt'te Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman Sevgisi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (11 Temmuz 2013), 269.

söylerken kendisini istisna etmiştir.⁴¹³ Kâdî Abdülcebbar, Ebü'l Kasım el-Belhi'den şöyle dediğini nakleder: Birisi hadis hafızı olan Şerik b. Abdullah'a⁴¹⁴ “*Kim daha faziletlidir? Ebu Bekir mi, Ali mi?*” diye sorduğunda o, “*Ebu Bekir*” derdi. “*Sen Şiî değil misin?*” denildiğinde de Şerik, “*Evet. Zaten Şiî olan da böyle söyler. Vallahi, Müminlerin emiri şu minbere çıkararak, “Bu ümmetin en hayırlıları Ebu Bekir ve Ömer'dir” söylerdi.*”⁴¹⁵

Aslında ilk dönemlerde Şîa kavramının, Hz. Ali'nin Osman'dan üstün olduğunu ve önce hilafeti onun hakkettiğini savunanlar için kullanıldığını söyleyenler olmuştur. Bu kişiler için “*Şîatu Ali/Ali'nin taraftarları*”, diğer grup için Osman'ın taraftarları anlamında “*Şîatu Osman*” gibi çeşitli ifadeler kullanılmış, fakat bununla “mezhep” kastedilmemişti.⁴¹⁶

⁴¹³ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 46.

⁴¹⁴ 95 (713) yılında doğduğu söylenen Şerik, hadis hafızı ve kadı olup Şiîliğe meylettiği söylenmiştir. İlk dört halifenin fazileti konusunda bazen Hz. Ali'yi, bazen de Ebu Bekir ve Ömer'i öne çıkardığı görülmektedir. Bkz: Mehmet Ali Sönmez, “Şerik b. Abdullah”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/6.

⁴¹⁵ Kadı Abdülcebbar, *Tesbitu Delaili'n-Nübüvve*, 46.

⁴¹⁶ Fırlı, “Şiîliğin Doğuşu ve Gelişimi”, 33; Ömer Özpinar, “Fedailü's-Sahabe Edebiyatının Teşekkülü ve Muhtevasına Etki Eden Sebepler Üzerine”, *İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahabe - Sahabe Kimliği ve Algısı-*, Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 73 (İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 2013), 136.

SONUÇ

Bu çalışmada ilk olarak Kâdî Abdülcebbâr'ın gulât Şîi gruplara karşı sahâbeyi bazı konular üzerinden savunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kâdî Abdülcebbâr'a göre, sahabenin imanı, adaleti ve İslam için verdiği mücadele, Resulullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) nübüvvetinin delillerinden biridir ve sahabeye yönelik herhangi bir olumsuz tavır, nübüvvet inancına zarar vermektedir. Zira, kıyamete kadar değişmeden kalacak olan naslar, bizlere sahabe tarafından ulaştırılmıştır. Sahabeyi küfür ve dini tahrif ile itham etmek, İslam'ın korunduğunu şüphe altında bırakarak İslam düşmanlarının eline koz vermektedir. Her din, peygamberlerinden sonra onların dinini öğreten sahâbîlerini övmüş ve değer vermiştir. Ancak zamanla sonraki kuşaklar bu sahâbîlerin öğrettiklerini değiştirerek tahrif etmiştir. Bu değiştirilen dinlerin hiçbiri Allah tarafından korunmamıştır. İslam dini ise Allah'ın vaadi gereği kıyamete kadar bozulmadan devam edecektir. Bu nedenle, böyle bir dinin peygamberin hemen ardından tahrif edildiğini ve sahabesinin küfürle suçlandığını iddia etmek akla ve mantığa aykırıdır. Kâdî Abdülcebbâr, sahâbe hakkında bu tür iddiaların yanlışlığını çeşitli yollarla açıklamaktadır. Bunları özetle sıralayacak olursak:

1. Bu Allah'ın vadine aykırıdır. Yüce Allah İslam'ın yeryüzünde hâkim olacağını söylemiştir. Böyle bir iddia ise Peygamberden sonra küfrün yeryüzünde hâkim olacağı anlamına gelmektedir.
2. Ashabın, Peygamber'in vefatından önceki ve sonraki hayatı bu iddiaların tersini göstermektedir. Bu insanlar, İslam mağlup bir halde iken Resulullah'a destek olmuşlar; onu ve dinini canları ve malları pahasına korumuşlardır. Hiçbir menfaatin söz konusu olmadığı, tam tersine pek çok zengin ve şöhret sahibi insan, İslam'ı seçmekle acziyeti, fakirliği, öldürülmeyi ve zilleti kabul etmiştir. Küfürle itham edilen sahabilerin büyük çoğunluğu, bu zor dönemlerde iman etmişlerdir. Güçsüz bir zamanda iman getirerek mallarını ve mülklerini İslam yolunda harcamak, yalnızca Allah Resulüne verilmiş mucizelerden biri ve ashabının sadakatının bir göstergesidir. Nitekim Allah, onların bu hallerini Kitabında bildirmiş ve övmüştür. Aynı şekilde, küfürle itham edilen Ensar'ın hayatı ve İslam için yaptıkları, Kur'an'dan ve tarihten bize gelen sahih

haberlerle ortadadır. Onca baskıya rağmen hiç tanımadıkları insanları kendi memleketlerine almaları ve onları kendilerine tercih etmeleri, güçlü bir imanın göstergesidir. Ashap, Hz. Peygamberin vefatından sonra İslam'ı tüm dünyaya hâkim kılmak için çalışmış ve diğer tüm imparatorlukları mağlup ederek bu beldeleri İslam topraklarına katmıştır. Bununla da Allah'ın vadi gerçekleşerek İslam diğer tüm dinlere galip gelmiştir. Eğer ashap iddia edildiği gibi dünyalık peşinde olsaydı ve dinlerini değiştirmek isteselerdi bunu yapmaları mümkün olmazdı.

3. Hilafet ve İmâmet konularına da çokça değinen Kâdî Abdülcebbâr böyle bir iddianın asılsız olduğunu söyler. Çünkü böyle bir konuda nassın olması bunun herkes tarafından bilinmesini gerekli kılar. Delil olarak getirilen naslar ise buna açık bir delil olmayıp sadece inancı gereği tevil etmekten ibarettir. Böylesi önemli bir konunun okunduğu veya işitildiği zaman herkeste bir bilgi oluşturması gerekir. Nitekim Hz. Peygamberin risaleti, namaz, oruç gibi farzlar, İslam'ı öğrenen ve araştıran herkeste işitildiği zaman bir bilgi oluşturmaktadır. Ayrıca Abdülcebbâr, ashabin bunu bildiği fakat tahrif ettiği yönündeki iddiaların da geçersiz olduğunu söyler. Çünkü bununla Allah, korumakla vadettiği dini korumamış olur.
4. Kâdî Abdülcebbâr, ashabin, peygamberle ve birbiriyle arasındaki ilişkilerine de dikkat çeker. Öyle bir ashap ki, kendi mallarını, evlerini, memleketlerini, gerektiğinde canlarını Allah ve Resulü yolunda infak ettiler. Ashap bazen kendi aralarındaki tartışmalar ve anlaşmazlıklara rağmen hep birbirini Allah için sevmiş ve güvenmiştir. Öyle ki birbirleriyle akraba olmuş, kız alıp, kız vermiş ve çocuklarına birbirlerinin isimlerini koymuşlardı.

Ashaba karşı bu tavrın İslam düşmanı mülhitler tarafından ortaya atıldığını söyleyen Abdülcebbâr, bunun asıl hedefinin İslam'ı gözden düşürmek olduğunu düşünür. Yahudi, Hristiyan ve münafıkların Hz. Peygamber'de hata bulma çabaları boşa gidince, onun ashabinı insanların gözünden düşürmeye ve onların getirdikleri dinin yanlış olduğu fikrini ortaya atmaya başladılar. Hz. Peygamber'den sonra onların dinden döndüklerini, Kur'ân'ı tahrif ettiklerini, şeriatı değiştiklerini ortaya attılar. Çünkü onlar Hz. Muhammed'in vefatı sonrası getirdiği dinin artık kalmayacağını,

unutulacağını düşünüyordu. Fakat karşılarında kendisinden sonra bile onun dinini yeryüzüne hâkim kılmaya çalışan daha güçlü bir nesil görünce, onların aralarını bozmaya ve kusurlarını arayarak itibarlarını ortadan kaldırmaya çalıştılar. Peygamberin hayatının her bölümünde onunla beraber olan ashabı ortadan kaldırmak İslam'ı hakkıyla anlamakta büyük bir engeldir. Nitekim Peygamberin özel durumlarında bile yanında olan hanımlarını küfürle itham etmek ve onlardan gelen haberleri reddetmek bunun bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

Abdülbaki Gölpınarlı. *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*. İstanbul: Der yayınları, 2. Basım, 1987.

Abdülbaki, Muhammed Fuad. *Buhari ve Müslim` in İttifak Ettiği Hadisler*. çev. Faik Akçaoğlu. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2021.

Adıgüzel, Abdulcabbar. “Erken Dönem Politik İhtilafların Şi’i-İmamî Ekoldeki Teolojik İzdüşümleri”. *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi* 4/2 (05 Ağustos 2011), 63-122. <http://www.emakalat.com/tr/pub/emakalat/issue/5493/74547>

Aksoy, Safaeddin. *Gadir-i Hum*. İstanbul: Kevser Yayınları, 2. Basım, 2014.

Aksu, Ali. “İmamiyye Şia’sı Kaynaklarına Göre Hz. Aişe”. *Müminlerin Annesi Hz. Aişe (Uluslararası Sempozyum Bildirileri)*. 320. Sivas: Sivas Belediyesi, 2017.

Aksu, Ali- Fakültesi, İlahiyat. *Uluslararası Hz. Ömer Sempozyumu*. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, 2018.

<https://acikerisim.cumhuriyet.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12418/12389>

Albayrak, Rumeysa. *İmamiyye Şia’sında İmamet Delili Olarak Gadir-i Hum*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Algül, Hüseyin. “Mute Savaşı”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 31/385-387. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Allame Meclisi. *Biharu` l-Envar*. 110 Cilt. Beyrut: Daru` l-İhya, 1429.

Alparlan, İhsan. “Gadir-i Hum Hadisesinin Değerlendirilmesi”. *Mezhep Araştırmaları Dergisi* 12/2 (2019), 610-651.

Altaş, İlhan. *Hz. Aişe’ye Yönelik Eleştiriler*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Altun, İsmail. “Ehl-i Beyt’te Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Osman Sevgisi”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (11 Temmuz 2013), 265-292.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atauniilah/issue/2756/36774>

Alusi, Muhammed el-. *el-Ecvibetü` l-İrakiyye ale` l Es` ileti` l-Lahoriyye*. ed. Yusuf Keskin. çev. Harun Çetin. İstanbul: İlim ve Hikmet yayınları, 1. Basım, 2018.

Apak, Adem. *İslam Tarihi (Hulefa-i Raşidin Dönemi)*. 4 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 24. Basım, 2020.

Askeri, Allame Murtaza el-. *Ehli Beyt ve Ehli Sünnet Ekolleri -İmamet ve Sahabe-*. çev. Cafer Bendiderya- İsmail Bendiderya. 3 Cilt. İstanbul: Kevser Yayınları, 1. Basım, 2005.

Askeri, Allame Murtaza el-. *Ehli Beyt ve Ehli Sünnet Ekolleri (Kerbelâ Kıyamı ve Sünnet-i Nebvî’nin İhyası)*. çev. Cafer Bendiderya. 3 Cilt. İstanbul: Kevser Yayınları, 2. Basım, 2011.

Atalan, Mehmet. “Şii Kaynaklarda Ali B. Ebî Tâlib ve Fatıma Mushafı”. *Dini Araştırmalar* 8/23 (01 Haziran 2005), 93-110. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/da/issue/4460/61497>

Ataş, Hacı. “Hz. Ömer Suikastında Hürmüzân’ın Rolü”. *Toplum Bilimleri Dergisi* 30 (11 Ocak 2022), 35-50. <https://doi.org/10.29228/tbd.2007.50697>

Atik, Sefa. “Caferî Fıkıhında Mut’a Nikâhı Konusuna ‘Usûlî’ Bir Bakış -Şeyh Müfid’in ‘Risâletü’l-Mut’a’ Ve ‘Hulâsatü’l-Îcâz’ İsimli Eserlerindeki Gerekçeler Üzerine-”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (25 Ocak 2016), 1-19. <https://doi.org/10.17859/pauifd.78445>

Aydınlı, Abdullah- Çakan, İsmail Lütfi. “Aşere-i Mübeşşere”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 3/547. İstanbul: TDV Yayınları, 1991. <https://islamansiklopedisi.org.tr/asere-i-mubessere>

Azimli, Mehmet. “Hulefa-i Raşidin Dönemi Halife Seçimleri”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 7/4 (01 Ağustos 2007), 35-59. <https://dergipark.org.tr/en/pub/daad/issue/4508/62065>

Belazuri. *Ensabü`l-Eşraf*. ed. Adnan Demircan. çev. Mehmet Akbaş- Musa K. Yılmaz. 4 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2020.

Belazuri. *Ensabü`l-Eşraf*. çev. Musa K. Yılmaz- Mehmet Vehbi Şahinalp. 4 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2022.

Beyazıade, Ahmed Efendi. *İmam-ı Azam Ebu Hanife`nin İtikadi Görüşleri*. çev. İlyas Çelebi. İstanbul: İFAV, 7. Basım, 2020.

Beyhaki, Ahmed b. el-Hüseyn el-. *Delailü`n-Nübüvve*. çev. Hüseyin Yıldız vd. 5 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 1. Basım, 2017.

Beyhaki, es-Sünenü`l-Kebir. çev. Hüseyin Yıldız vd. 20 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 1. Basım, 2016.

Bulut, Halil İbrahim. *Erken Dönem Şii Düşünürler*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2. Basım, 2017.

Çenikli, İlyas. *Hilafet Kavramıyla İlgili Hadislerin Tetkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2004.

Cübbai, Ebu Ali el-. *Kitabü`l-Makalat*. çev. Özkan Şimşek vd. İstanbul: Endülüs yayınları, 2019.

Çelebi, İlyas. “el-Muğni”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30/380-382. Ankara: TDV yayınları, 2020.

Çelebi, İlyas. “Kadı Abdülcebbar”. 24/105-109. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.

Çuhacıoğlu, Abdulkadir. *Sahâbenin Adâleti ve Ebû Hüreyre*. İstanbul: Kevser Yayınları, 1. Basım, 2012.

- Çuhacıoğlu, Abdulkadir. *Kitap ve Sünnet Işığında Mut'a Nikâhı*. İstanbul: Kevser Yayınları, 2. Basım, 2012.
- Demir, Abdulalim. *İmamiyye Şia'sında Sahabe Tasavvuru*. Ankara: TDV yayınları, 1. Basım, 2022.
- Demirel, Serdar. *Takiyye (Şii Rivayet Kültüründeki Derin Paradoks)*. İstanbul: Rihle Kitap, 1. Basım, 2016.
- Dönmez, İbrahim Kâfi. "Mut'a Nikahı". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 32/174-180. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Dwight M. Donaldson. *The Shi'ite Religion*. London: LIBRARY, 1. Basım, 1933.
- Ebu Davud. *Sünne 7/4629*, ts.
- Ebü'l-Hasan el-Eş`ari. *Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafül-Musallin*. çev. Ömer Aydın-Mehmet Dalkılıç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2019.
- Ekinci, Muhammed Salih. *Sahabe Dönemi. Tarihi Tetkikler Işığında*. İstanbul: Nida yayıncılık, 1. Basım, 2019.
- Ensari, Abdurrahman. "Sünnî ve Şîi Tefsirlerde Nisâ: 4/24. Ayetin Yorumu Bağlamında Mut'a Nikahı". *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/18 (31 Aralık 2017), 113-137. <https://dergipark.org.tr/en/pub/sirnakifd/issue/34162/377717>
- Erkocaarlan, Recep. *Hiz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Hiz. Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016.
- Erkocaarlan, Recep. "Hz. Mâriye bint Şem'ûn'a Atılan İftira ve Sünnî-Şîi Geleneklerdeki Rivayet Farklılıklarının Sebepleri". *Eskiyeni* 43 (20 Mart 2021), 11-26. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.837675>
- Erul, Bünyamin. "Veda Haccı". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 42/590-591. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Eryiğit, Adem. "Şîi-Sünnî İmamet-Siyaset Tartışmaları Bağlamında Hiz. Âişe (el-Hillî-İbn Teymiyye Örneği)". *Turkish Journal of Shiite Studies* 2/1 (30 Haziran 2020), 71-86. <https://dergipark.org.tr/en/pub/siader/issue/55162/541674>
- et-Tusi. *el-Emali*. İran\Kum: Daru's-Sekafet, 1. Basım, 1414.
- Farhad Daftary. *Şii İslam Tarihi*. çev. Ahmet Fethi. İstanbul: Alfa, 2. Basım, 2020.
- Fayda, Mustafa. "Emirü'l-Mü'minin". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 11/156-157. İstanbul: TDV Yayınları, 1995. <https://islamansiklopedisi.org.tr/emirul-muminin>
- Fayda, Mustafa. "İfk Hadisesi". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 21/507-509. İstanbul: TDV Yayınları, 2000. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ifik-hadisesi>
- Fayda, Mustafa. "Ridde". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 35/91-93. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.

- Fiğlalı, Ethem Ruhi. “Cemel Vakası”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 7/320-321. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. “Gadir-i Hum”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 13/279-280. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. “Hasan”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 16/282-285. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. “Sakîfe Olayı veya Hz.Ebû Bekirin Halîfe Seçimi”. *İslam Medeniyeti Dergisi* 5/43 (15 Mart 1982), 7-27.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/islammedeniyetidergisi/issue/62462/943089>
- Fiğlalı, Ethem Ruhi. “Şiiliğin Doğuşu ve Gelişimi”. *Milletler Arası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu*. 33-46. 17. İstanbul: İSAV, 1. Basım, 1993.
- Gazzali. *İtikadda Orta Yol*. çev. Osman Demir. İstanbul: Klasik yayınları, 5. Basım, 2020.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik*. İstanbul: Kapı yayınları, 2. Basım, 2021.
- Hanbel, Ahmed b. *Fedail` s-Sahabe, hadis: 947*.
- Hanbel, Ahmed b. *Kitabu Fedailu` s-Sahabe*. Riyad: Dar ibn el-Cevzi, 2. Basım, 1999.
- Hanifi Şahin. *Şiilerin Gözünde Sünniler (İlk Dönem Şii Kaynaklarda Sünni Algısı)*. İstanbul: Mana Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Hayyat, Ebu` l Hüseyin el-. *Kitabü` l-İnfisar ve` r-Rad ala İbni` r-Ravendi el-Mülhid*. çev. Metin Yıldız. Ankara: Ankara Okulu yayınları, 1. Basım, 2018.
- Henri Laoust. *Les schismes dans l'İslam*. Paris: Payot, 1965.
- Hilali, Süleym b. Kays el-. *Kitabu-Süleym b. Kays*. 3 Cilt. İran\Kum: Menşuratu Delilun Ma, 5. Basım, 1381.
- Humeyni. *Kitabu` t-Taharet*. Necef: Matbaatu` l-Hikmet, 1970.
- Humeyni, Ayetullah. *İslami Düşüncenin Temel İlkeleri*. çev. Cafer Bayar. İstanbul: Kevser Yayınları, 1. Basım, 2008.
- İbn` ül Murtaza (d.764\1363). *Mutezile` nin Biyografik Tarihi (el-Munye ve` l-Emel)*. ed. Hulusi Arslan. çev. Hüseyin Maraz. İstanbul: Endülüs yayınları, 1. Basım, 2018.
- İbn Ebi Şeybe. *Kitabü` l-Meğazi*. çev. Ramazan Önal - Ahmet Şen. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2019.
- İbn Hazm el-Endelüsi. *El-Fasl Fi` l-Milel ve` l-Ehva ve` n-Nihal*. çev. Halil İbrahim Bulut. 3 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2017.
- İbn Hibban. *es-Siretü` n-Nebeviyye ve Ahbaru` l-Hulafe*. ed. Mehmet Azimli. çev. Harun Bekiroğlu. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2017.

İbn Hişam. *es-Siretü`n-Nebeviyye*. çev. Mehmet Beşir Eryarsoy. 3 Cilt. İstanbul: Siyer Akademi, 1. Basım, 2023.

İbn Hişam. *es-Siretü`n-Nebeviyye*. ed. Hakan Demir- Haydar Yıldırım. çev. Mehmed Beşir Eryarsoy. 3 Cilt. İstanbul: Siyer Yayınları, 1. Basım, 2023.

İbn Mace,. *Mukaddime*, hadis: 116, ts.

İbnü`l-Arabi, Ebu Bekir. *el-Avâsım Mine`l-Kavâsım*. ed. Mehmet Azimli. çev. Tahir Tural. 1 Cilt. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2021.

İyazi, Seyyid Muhammed Ali. *Tefsir`i-Kur`an`i-Mecid - İmam Humeyni`nin Eserlerinden Derleme*. çev. Zafer Aydaş. 5 Cilt. İstanbul: Kevser Yayınları, 1. Basım, 2020.

İyazi, Seyyid Muhammed Ali. *Tefsir`i-Kur`an`i-Mecid- İmam Humeyni`nin Eserlerinden Derleme*. çev. Kadri Çelik. 5 Cilt. İstanbul: Kevser Yayınları, 2020.

Kadı Abdülcebbar. *Mucizelerle Hz.Peygamber`in Hayatı (Tesbitu-Delaili`n-Nübüvve)*. ed. Hüseyin Hansu. çev. Ömer Aydın, M. Şerif Eroğlu. 1 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2017.

Kadı Abdülcebbar. *Şerhu`l-Usuli`l-Hamse*. ed. Metin Yurdağür. çev. İlyas Çelebi. 2 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 1. Basım, 2013.

Kadı Abdülcebbar. *Tesbitu Delaili`n-Nübüvve*. Lübnan-Beyrut: Daru`l-Kutubi`l-İlmiyye, 2019.

Kapar, Mehmet Ali- Atçeken, İsmail Hakkı. *İslam Tarihi-I*. ed. Ahmet Önkal. 2 Cilt. İstanbul: Hikmetevi yayınları, 3. Basım, 2021.

Karadağ, Bekir. "Hz. Ömer'in Teravîh Namazıyla İlgili Uygulamasının Fakihlerin İhtilafındaki Rolü". *Din ve Bilim- Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/1 (30 Haziran 2020), 2-15.

<https://dergipark.org.tr/pub/dinbil/issue/55489/745532>

Karaman, Hayreddin vd. *Kur`an Yolu Tefsiri*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7. Basım, 2020.

Kastallani. *İrşadu`s-sari li-şerhi Sahihi`l-Buhari*. çev. Hüseyin Yıldız. 19 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 1. Basım, 2020.

Kastallani. *İrşadu`s-sari li-şerhi Sahihi`l-Buhari*. çev. Hüseyin Yıldız. 19 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 1. Basım, 2020.

Katib, Ahmed el-. *Şia`da Siyasal Düşüncenin Gelişimi. Şuradan Vilayet`i-Fakihe*. çev. Mehmet Yolcu. Ankara: Otto yayınları, 2. Basım, 2016.

Kattan, Ahmed Nureddin. *Kadı Abdülcebbar`da Dil Bilimsel Çözümleme Düzeyleri ve Lüğavi İstidlal*. Ankara: Fecr yayınları, 1. Basım, 2023.

- Kaya, İsmail. *Kendi Kaynaklarına Göre Şia ve Şiilik*. ed. Recep Songül. İstanbul: Nida yayıncılık, 3. Basım, 2017.
- Korkmaz, Siddık. *Şia`nın Oluşumu (Hz. Ali`nin Vasiliği Düşüncesi)*. İstanbul: İz Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Köse, Saffet. "Ca'ferîlikte Mut'a ve Ona Karşı Sünnî Duruş". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 8/3 (31 Aralık 2008), 75-120. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3344000>
- Kuleyni. *el-Kafi*. 8 Cilt. Beyrut: Daru`l-Tearif, 1413.
- Kuleyni. *el-Kafi*. 8 Cilt. Beyrut: Menşurat`l-Fecr, 1428.
- Kuleyni. *el-Kafi*. 15 Cilt. İran-Kum: Daru`l-Hadis, 3. Basım, 1434.
- Kummi/Nevbahti. *Kitabu`l-Makalat ve`l-Fırak/Fıraku`ş-Şia*. ed. Mehmet Azimli. çev. Hasan Onat vd. Ankara: Ankara Okulu yayınları, 2. Basım, 2020.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Sakifetü Beni Saide". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 36/11-12. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Küleyni. *Usul-u Kâfi*. çev. Vahdettin İnce. İstanbul: Dar`ük Hikem, 2008.
- Laurence Louer. *Sünniler ve Şiiler (Bir İhtilafın Siyasi Tarihi)*. ed. Ömer Laçiner, Bahar Siber. çev. Barış Özkul. İstanbul: İletişim Yayınları, 1. Basım, 2022.
- Martı, Huriye. "Ümmü Külsüm bint Ali". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 42/323-234. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Matüridi, Ebu Mansur el-. *Te`vilatü`l-Kur`an*. ed. Yunus Şevki Yavuz. çev. Yunus Vehbi Yavuz. 17 Cilt. İstanbul: Ensar Yayınları, 1. Basım, 2016.
- Metin Yurdağür. "Son Dönem Mutezilesinin En Meşhur Kelamcısı Kadı Abdulcebbar - Hayatı ve Eserleri-". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (01 Ocak 1986), 117-136.
https://www.academia.edu/36302295/Son_D%C3%B6nem_Mutezilesinin_En_Me%C5%9Fhur_Kelamc%C4%B1s%C4%B1_Kad%C4%B1_Abdulcebbar_Hayat%C4%B1_ve_Eserleri_MET%C4%B0N_YURDAG%C3%9CR
- Mez, Adam. *Onuncu Yüzyılda İslam Medeniyeti*. çev. Salih Şaban. İstanbul: İnsan yayınları, 4. Basım, 2023.
- Milad, Rabiah. *İfk Ayetleri Tefsiri Ve İslam Düşüncesine Yansımaları*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Minkari, Nasr b. Müzahir el-. *Vak`atu Sıffin (Sıffin Savaşı)*. ed. Mehmet Azimli. çev. Cemalettin Saylık. 1 Cilt. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2017.
- Müfid. *Cemel*. Kum: Mektebetü`l-Dauri, 1. Basım, 1983.
- Öz, Mustafa. "Ali Evladı". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 2/392-393. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Öz, Mustafa. “Ehl-i Beyt”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/498-501. İstanbul: TDV Yayınları, 1994. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ehl-i-beyt>

Öz, Mustafa. “Tafdil”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/369-371. İstanbul: TDV yayınları, 2010. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tafdil>

Öz, Şaban. “İslâm Siyaset Geleneğinde Bir Şâz -Şîî-Sünnî Yol Ayrımında Sakîfe Hâdisesi-”. *İSTEM* 11 (01 Aralık 2008), 79-91. <https://dergipark.org.tr/en/pub/istem/issue/26538/279410>

Öz, Şaban. “Şia'nın Takiyye İnancı Çerçevesinde Hz. Ali'nin İlk İki Halife ile Münasebetleri”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (01 Haziran 2010), 29-70. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ksuifd/issue/10249/243389>

Özpinar, Ömer. “Fedailu's-Sahabe Edebiyatının Teşekkülü ve Muhtevasına Etki Eden Sebepler Üzerine”. *İslam Medeniyetinin Kurucu Nesli Sahabe -Sahabe Kimliği ve Algısı-*. 125-153. Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 73. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı, 1. Basım, 2013.

Öztürk, Resul. *Kasım Er-Ressi ve Zeydiyye Kelamı*. ed. Mehmet Fatih Dervişoğlu. İstanbul: Ahenk Kitap, 2023.

Polat, İsa. *İki İslam*. İstanbul: Kevser Yayınları, 1. Basım, 2016.

İlyas Çelebi. “Mutezile”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 31/391-401. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Metin Yurdağür. “Kadı Abdülcebbar”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 24/103-105. İstanbul: TDV yayınları, 2001.

Razi, Fahreddin er-. *Mefatihü'l-Gayb*. çev. Suat Yıldırım vd. 23 Cilt. Ankara: Akçağ Yayınları, 1. Basım, 1990.

Reyşehri, Muhammed. *İmam Ali Ansiklopedisi*. çev. Mikail Gürel. 14 Cilt. İstanbul: Asr Yayıncılık, 2009.

Rızvanî, Ali Asker. *Ehli Beyt Mektebi*. çev. Ebulfez Kocadağ. İstanbul: Kevser Yayınları, 2. Basım, 2008.

Rüknî, Abdulmecid. *Hiz. Peygamber'in (s.a.a) Gadir-i Hum Hutbesi*. çev. Hidayet Yalçın. İstanbul: Kevser Yayınları, 1. Basım, 2014.

Sabuncu, Ömer. “Hz. Âişe'nin Hz. Ali'ye Karşı Siyasi Tutumu ve Sebepleri”. *Hazreti Ali*, 129-142. <http://ktp.isam.org.tr/detayilhmkltz.php?navdil=eng&midno=142738125&Dergivalkod=2195>

Salim b. Zevkan. *es-Sire (Bir Harici/İbadi Klasığı)*. çev. Harun Yıldız. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2016.

Sallabi, Ali Muhammed. *Doğuşundan Günümüze Hariciler*. çev. İsa Demirkaynak. İstanbul: Ravza Yayınları, 2. Basım, 2018.

- Soysaldı, Mehmet. “Nisa Suresi 24. Ayeti İşığında Mut’a Nikahı”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (30 Haziran 1997), 0-0.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/firatilahiyat/issue/68467/1070152>
- Sönmez, Mehmet Ali. “Şerik b. Abdullah”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 39/5-6. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Steiner, Heinrich. *Die Mu‘taziliten: oder, die Freidenker im Islam : ein beitrag zur Allgemeiner Culturgeschichte*. S. Hirzel, 1865.
- Sübhani, Ayetullah Cafer. *Ana Hatlarıyla Caferilik*. çev. Cafer Bendiderya. İstanbul: Kevser Yayınları, 1. Basım, 2009.
- Sübhani, Ayetullah Cafer. *Velayet Nuru Ali*. çev. Zeynep Çatar vd. İstanbul: Kevser Yayınları, 3. Basım, 2015.
- Süleym b. Kays. *Kitabu-Süleym b. Kays el-Hilali*. İran-Kum: el-Hadi, 1420.
- Süyuti, Celaleddin es-. *Ed-Dürrü`l-Mensur*. çev. Hüseyin Yıldız. 16 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 1. Basım, 2012.
- Şahan, İsmail. *İmamiyye Şiası Kaynaklarına Göre Hz. Aişe*. Bolu: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Şahyar, Ayşe Esra. “Ümame bint Ebü`l-As”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 42/300-301. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Şami, Ahmed Salih eş-. *Hadis Hazinesi*. 15 Cilt. İstanbul: Ocak Yayıncılık, 1. Basım, 2017.
- Şehristani, Muhammed eş-. *El-Milel ve'n-Nihal*. ed. Mehmet Dalkılıç. çev. Mustafa Öz. İstanbul: Litera yayıncılık, 5. Basım, 2019.
- Şerif er-Razi. *Nehcü`l-Belağa*. çev. Kadri Çelik. İstanbul: Kevser Yayınları, 3. Basım, 2013.
- Şeyh Müfid. *el-İrşad*. ed. Ümit Atlı. çev. Davud Duman. İstanbul: İmam Rıza Dergahı Yayınları, 2019.
- Şeyh Saduk. *el-İ`tikadat*. ed. Ümit Atlı. çev. Seyyid Kerem Ali Hüdai. İstanbul: İmam Rıza Dergahı Yayınları, 2019.
- Tabatabai, Allâme Seyyid Muhammed Hüseyin. *el-Mizan fi Tefsir`il-Kur`an*. çev. Vahdettin İnce. İstanbul: Kevser Yayınları, 2. Basım, 2011.
- Tabatabai, Allâme Seyyid Muhammed Hüseyin. *el-Mizan fi Tefsir`il-Kur`an*. İstanbul: Kevser Yayınları, 2011.
- Tabatabai, Allâme Seyyid Muhammed Hüseyin. *el-Mizan fi Tefsir`il-Kur`an*. çev. Vahdettin İnce. İstanbul: Kevser Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Tabatabai, Allâme Seyyid Muhammed Hüseyin. *el-Mizan fi Tefsir`il-Kur`an*. İstanbul: Kevser Yayınları, 3. Basım, 2020.

Taşdemir, Büşra. *Kadı Abdülcebbar` ın Tesbitu Delaili` n-Nübüvve Adlı Eserindeki Siyer Rivayetlerinin Değerlendirilmesi*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Tirmizi. *Menakıb 20, hadis: 3712*.

Tirmizi. *Menakıb 20, hadis: 3713*.

Topaloğlu, Bekir. “Mevla”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 29/440-441. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Topaloğlu, Bekir. “Tesbitu Delaili` n-Nübüvve”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40/535-536. İstanbul: TDV yayınları, 2011.

Topaloğlu, Bekir- Çelebi, İlyas. *Kelam Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 7. Basım, 2020.

Toru, Ümit. *Olgu ile Kurgu Arasında Eş` ari Geleneğin Şiilik Algısı*. Ankara: Astana Yayınları, 1. Basım, 2020.

Tunç, Yusuf. *Cemel ve Sıffin Savaşlarında Tarafsız Kalan Sahabiler*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Turan, Abdullah. *Ehli Beyt Mektebinde Temel İnançlar. İmamet ve Mead*. 2 Cilt. İstanbul: Al` i Taha yayınları, 2. Basım, ts.

Turun, Veysi. “Ehl-i Sünnet ve Şia Kaynaklarına Göre Hz. Ömer Suikastı ve Bazı Şia Kaynakların Ebû Lü`lü’ Etrafında Ördüğü Efsaneler”. *Marifetname* 10/2 (31 Aralık 2023), 541-577. <https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1363238>

Uraler, Aynur. “Mariye”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 28/63-64. Ankara: TDV Yayınları, 2003. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mariye>

Uyar, Gülgün. *Ehl-i Beyt*. İstanbul: İFAV, 4. Basım, 2018.

Uysal, Şule Yüksel- Küçük, Rümeyza. “Hz. Ebû Bekir’in İmam Olarak Görevlendirilmesi Rivayetinin Sünnî Şerh Literatürüne Yansımaları”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (30 Aralık 2022), 36-62. <https://doi.org/10.32950/rteuifd.1186182>

Varıcı, Adem. “İslam Tarihinde Bir Dönüm Noktası-Ğadir-i Hum Olayı ve Hz. Ali’nin Velayeti Konusunda Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”. *İslam Medeniyeti Dergisi* 6/46 (15 Aralık 2020), 51-67. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/islammedeniyetidergisi/issue/62467/943171>

wikishia. “Ümmü İshak bint Talha bin Ubeydullah”. Erişim 30 Mayıs 2024. https://tr.wikishia.net/view/%C3%9Cmm%C3%BC_%C4%B0shak_bint_Talha_bin_Ubeydullah

Yaprakdal, Erol. *Cemel Valası*. Van: Yüzüncüyıl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.

Yaray, Fatih. *Mezhepler Tarihi Açısından Hariciliğin Ortaya Çıkışı ve Günümüz Ekollerine Etkisi*. Iğdır: Iğdır Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Yavuz, Yusuf Şevki. “Delailü`n-Nübüvve”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/115. İstanbul: TDV yayınları, 1994.

Yeşilmen, Abdurrahim. *Sahabe Arasındaki Efdaliyet Konusu ve Efdaliyetin Hadis Kaynaklarına Yansıması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Yılmaz, Süleyman. *Ehl-i sünnet ve Şîî Caferî müfessirlere göre Mut'a nikâhı*. Yozgat: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
<http://dspace.bozok.edu.tr/xmlui/handle/11460/514>

Yılmaz, Süleyman. “Sünni Müfessirlere Göre Mut ‘A Nikâhı”. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/11 (21 Haziran 2017), 207-237.
<https://dergipark.org.tr/en/pub/bozifder/issue/29949/307076>

Yiğit, İsmail. “Tebuk Gazvesi”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 40/228-230. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Yüksel, Mücahit. “Hav'eb Köpeklerinin Havlaması Olayıyla İlgili Rivâyetlerin Sened ve Muhteva Değerlendirmesine Dâir Bazı Tespitler”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 25/1 (15 Haziran 2021), 5-21. <https://doi.org/10.18505/cuid.851782>

Zahir, İhsan İlahi. *Şia ve Sünnet*. ed. Feridun Dinçert. çev. Muhammed Yücel. İstanbul: Küresel Kitap, 2020.

Zemaşşeri. *El-Keşşaf*. çev. Abdulaziz Hatip. 6 Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 3. Basım, 2023.

Buhari, Fedailu` s-Sahabi 22, hadis: 3750.

“Donaldson, Dwight M. 1933- The Shi'ite Religion.pdf”. Erişim 10 Aralık 2023.
<https://ia800403.us.archive.org/34/items/DonaldsonDwightM.1933TheShiiteReligion/Donaldson%2C%20Dwight%20M.%201933%20-%20The%20Shi%27ite%20Religion.pdf>

Vikipedi. “Ebu Lü'lüe”. 06 Şubat 2024. Erişim 27 Mayıs 2024.
https://tr.wikipedia.org/w/index.php?title=Ebu_L%C3%BC%27l%C3%BCe&oldid=31482464

(ع) “آپارات - سرویس اشتراک ویدیو. “زیارت نامه حضرت ابولولو (ع)”. Video. Erişim 27 Mayıs 2024.
<https://www.aparat.com/v/k70o3e3>